

Азия-Еуропа

Ақпараттық сараптама журналы

Басылымның 7-ші жылы, №80, Тамыз (07) 2023

AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ'NÜN YAYINIDIR EУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНЫҢ БАСЫЛЫМЫ

KAZAKİSTAN'DA YENİLENEBİLİR ENERJİ: POTANSİYELİ VE GELECEĞİ

ҚАЗАҚСТАНДА ЖАҢАРТЫЛАТЫН ЭНЕРГИЯ: ОНЫҢ ӘЛЕУЕТІ ЖӘНЕ БОЛАШАҒЫ

RÖPORTAJ СҰХБАТ

**AVRASYA YAZARLAR
BİRLİĞİ BAŞKANI
DOÇ. DR. YAKUP ÖMEROĞLU**

ЕУРАЗИЯ ЖАЗУШЫЛАР
ОДАҒЫНЫҢ ТӨРАҒАСЫ
ДОЦ. ДОКТОР ЯКУБ ӨМЕРӨҒЛУ

**TÜRKİYE'S ECONOMIC
DIPLOMACY IN CENTRAL
ASIA**

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ
ДИПЛОМАТИЯ ТУРЦИИ
В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

AZIMZHAN KHITAKHUNOV

**CENTRAL ASIA IN CHINA'S
FOREIGN POLICY:
XI'AN SUMMIT**

ЦЕНТРАЛЬНАЯ АЗИЯ ВО ВНЕШНЕЙ
ПОЛИТИКЕ КИТАЯ:
СИАНСКИЙ САММИТ

ALBINA MURATBEKOVA

Asya Avrupa / Азия Еуропа
(Haber – Yorum) / (Ақпараттық сараптама)

Avrasya Araştırma Enstitüsü Yayınıdır
Еуразия ғылыми-зерттеу институты басылымы

Sahibi / Меншік иесі
Ahmet Yesevi Üniversitesi Avrasya Araştırma Enstitüsü Müdürü /
Ахмет Ясауи университеті Еуразия ғылыми-зерттеу институты директоры
Dr. Suat Beylur

Genel Yayın Yönetmeni / Бас редактор
Zhengizkhan Zhanaltay

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Жауапты редактор
Ömirbek Hanayi

Haber Müdürü / Жаңалықтарға жауапты редактор
Erkinbek Turgunov

Tercüme Ekibi / Аудармашылар тобы
Dr. Zhuldyz Kanapiyanova
Ömirbek Hanayi
Zhuldyz Zhanadil

Sekretarya / Хатшылық
Asel Ingaybekova

Metin Redaksiyon / Мәтінді өңдеу
Dr. Suat Beylur

Teknik Redaksiyon / Техникалық редактор
Dr. Azimzhan Khitakhunov

Yayın Kurulu / Редакция алқасы
Dr. Suat Beylur
Zhengizkhan Zhanaltay
Prof. Gulnar Nadirova
Ömirbek Hanayi
Dr. Azimzhan Khitakhunov

Yönetim Merkezi / Басқару орталығы

Almalı Audanı, Mametova 48, 050004
Almaty, Kazakhstan
Tel. +7 (727) 279 97 94
Fax. +7 (727) 279 97 94
E-mail: info@eurasian-research.org

Sürelî yayın tescil belgesi No: 15793-Ж, tarihi: 27.01.2016. Söz konusu yayın izni Kazakistan Enformasyon ve Toplumsal Kalkınma Bakanlığı tarafından verilmiştir. Tüm hakları saklıdır. Mülakat, haber-yorum ve analizlerde ifade edilen görüşler yazarların kendi görüşleri olup Enstitü'nün yayın politikasını yansıtmamaktadır. Bu yayında yer alan yazılar ve fotoğraflar izinsiz, kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. İki ayda bir yayımlanmakta olup, tirajı 300 adettir. Bedelsiz olan yayının basılı dağıtımı, Kazakistan Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti sınırlarını kapsamaktadır.

Мерзімді баспасөз басылымын есепке қою туралы куәлік №: 15793-Ж, күні: 27.01.2016 ж. Жоғарыда аталған басылымға рұқсатты Қазақстан Республикасының Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі берді. Барлық құқықтар қорғалған. Сұхбат, ақпараттық сараптама мен талдауларда айтылған пікірлер тек авторлардың жеке көзқарастары болып табылады және Институттың ұстанымын білдірмейді. Бұл басылымда жарияланған мақалалар мен фотосуреттерді рұқсатсыз және дереккөзді көрсетпей пайдалануға тыйым салынады. Дереккөзді көрсетіп, сілтеме жасауға болады. Екі айда бір рет жарияланатын болып, тиражы 300 дана. Журналымыздың баспа басылымы Қазақстан мен Түркияда тегін таратылады.

DR. SUAT BEYLUR

Değerli takipçilerimiz,

Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Avrasya Araştırma Enstitüsü tarafından çıkarılan Asya Avrupa Dergisi'nin 80. sayısıyla Türk Dünyasının ve bölgesel gelişmelerin nabzını tutan değerlendirmelerle yeniden karşınızdayız.

Rusya ile Ukrayna arasında uzun süredir devam eden savaştaki çatışmaların tekrar şiddetlendiği bugünlerde dünya kamuoyu geçen yıl Türkiye'nin girişimleriyle imzalanan ancak 17 Temmuz 2023 itibarıyla süresi dolan Tahıl Koridoru Anlaşması'nın uzatılıp uzatılmayacağı meselesine odaklanmış durumda. Bildiğiniz üzere özellikle Afrika ve Ortadoğu ülkelerinde milyonlarca kişinin hayatını doğrudan ilgilendiren söz konusu tahıl sevkiyatının sektöre uğramaması için geçen yıl olduğu gibi bu yıl da Türkiye, taraflar arasında aktif arabuluculuk rolünü devam ettirmektedir. Söz konusu meselenin bir an önce çözüme kavuşturulması temennimizi paylaşırken bölgesel diğer bazı gelişmeleri de dikkatlerinize sunmak isteriz.

Bunlardan ilki, Haziran ayında Doğu-Batı güzergahındaki en kısa ve en hızlı koridor olan Hazar geçişi Orta Koridor'un daha işlevsel hale getirilmesi ve aynı zamanda bölgesel entegrasyonun artırılmasına yönelik Azerbaycan, Kazakistan ve Gürcistan tarafından ortaklaşa işletilecek bir şirket kurulmasını içeren mutabakattır. Bakü'de varılan söz konusu mutabakat çerçevesinde taraflar, gerekli altyapı yatırımları ile kargo taşımacılığı sürecini basitleştirmeyi ve tarifelerini uyumlaştırılmasını temin ederek Orta Koridor'u daha cazip bir hale getirmeyi amaçlamaktadır. Kuşkusuz, ikili görüşmelerin yanı sıra Türk Devletleri Teşkilatı uhdesinde sürdürülen söz konusu çabalar, Tarihi İpek Yolu'nun canlandırılması ve bölgesel refahın artırılması sürecini daha da hızlandıracaktır.

Bölgesel açıdan ses getiren diğer bir gelişme ise Türkmenistan'da "akıllı kent" konseptinde inşa edilen Arkadağ şehrinin 29 Haziran'da açılmış olmasıdır. Elliye yakın ülkeden üst düzey katılımın olduğu törende, yeni şehrin mimari ve mühendislik özellikleri davetlilere tanıtıldı. Kentleşme açısından önem arz eden benzer örneklerin Türk Dünyasında yaygınlaşmasını diliyoruz.

İyi okumalar,

Құрметті оқырман!

Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті Еуразия ғылыми-зерттеу институты тарапынан жарияланатын Азия Еуропа журналының 80 санында Түркі әлеміндегі және аймақтағы оқиғалар туралы сараптамалар арқылы өздеріңізбен қайта қауышып отырмыз.

Ресей мен Украина арасында ұзақ уақыттан бері тоқтаусыз жалғасып келе жатқан соғыс қайта үдей түскен осынау шақта жаһан жұртшылығының назары өткен жылы Түркияның бастамасымен келісіп қол қойған, алайда 2023 жылдың 17 шілдесінде мерзімі аяқталған Астық дәлізі келісімінің ұзартылу-ұзартылмау мәселесіне ауып отыр. Бәрімізге белгісі жайт, әсіресе Африка мен Таяу Шығыс елдеріндегі миллиондаған адамның өміріне тікелей әсер ететін жоғарыда айтылған астық жеткізу мәселесі үзіліп қалмас үшін Түркия былтырғыдай тараптар арасында арағайындық қызметін белсенді түрде жалғастырып келеді. Аталған мәселенің мүмкіндігінше ертерек шешілуіне ниеттестік білдіре отырып, аймақтағы басқа да оқиғаларды назарларыңызға ұсынбақпыз.

Бұлардың алғашқысы маусым айында жасалған Шығыс-Батыс арасындағы ең қысқа және ең тез дәліз – Каспий арқылы өтетін Транскаспий халықаралық көлік дәлізінің бұдан да жоғары жұмыс жағдайына келуі мен аймақтық барыс-келістің артуына сеп болатын Әзербайжан, Қазақстан және Грузия бірлесіп басқаратын, компания құруды мақсат еткен келісім-шарт болды. Бакуде қол жеткізілген аталған келісім аясында тараптар қажетті инфрақұрылымдық инвестициялармен жүк тасымалдау үдерісін жеңілдетуді және тарифтердің сәйкестігін қамтамасыз ету арқылы Транскаспий халықаралық көлік дәлізін ыңғайлы етуді мақсат етіп отыр. Түркі мемлекеттері ұйымының бастамашылдығымен жүргізіліп жатқан аталған ұмтылыстар мен екіжақты келіссөздер тарихи Жібек жолының қайта жандануы мен аймақтық өркендеу үдерісіне серпін берері сөзсіз.

Аймақтағы ауқымды жаңалықтардың келесі бірі, 29 маусымда Түрікменстанда «ақылды қала» қағидасымен бой көтерген Арқадаг қаласының ашылуы болды. Елуге жуық елдің жоғары лауазым иелері қатысқан салтанатты шарада жаңа қаланың архитектуралық және инженерлік ерекшеліктері қонақтарға таныстырылды. Урбанизация тұрғысынан маңызды осы тектес үлгілік туындылар түркі әлемінде кеңінен тарайды деп сенеміз.

Жаңға жайлы оқылым тілейміз!

ÖN SÖZ АЛҒЫСӨЗ

<i>AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ MÜDÜRÜ</i> <i>ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНЫҢ ДИРЕКТОРЫ</i> DR. SUAT BEYLUR	1

RÖPORTAJ СҰХБАТ

<i>AVRASYA YAZARLAR BİRLİĞİ BAŞKANI</i> <i>DOÇ. DR. YAKUP ÖMEROĞLU</i>	
<i>ЕУРАЗИЯ ЖАЗУШЫЛАР ОДАҒЫНЫҢ ТӨРАҒАСЫ</i> <i>ЯКУБ ӨМЕРОҒЛУ</i>	4

GÜNCEL ӨЗЕКТІ ПІКІР

<i>KAZAKİSTAN'DA YENİLENEBİLİR ENERJİ: POTANSİYELİ VE GELECEĞİ</i> <i>ҚАЗАҚСТАНДА ЖАҢАРТЫЛАТЫН ЭНЕРГИЯ:</i> <i>ОНЫҢ ӘЛЕУЕТІ ЖӘНЕ БОЛАШАҒЫ</i> ZHULDYZ KANAPIYANOVA	12
<i>TÜRKİYE'S ECONOMIC DIPLOMACY IN CENTRAL ASIA</i> <i>ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ДИПЛОМАТИЯ ТУРЦИИ</i> <i>В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ</i> AZIMZHAN KHITAKHUNOV	21
<i>CENTRAL ASIA IN CHINA'S FOREIGN POLICY: XI'AN SUMMIT</i> <i>ЦЕНТРАЛЬНАЯ АЗИЯ ВО ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКЕ</i> <i>КИТАЯ: СИАНСКИЙ САММИТ</i> ALBINA MURATBEKOVA	32
<i>TÜRKİYE'DEKİ YABANCI FİRMALAR: SEKTÖREL DAĞILIM VE İHRACAT ANALİZİ</i> <i>ТҮРКИЯДАҒЫ ШЕТЕЛДІК ФИРМАЛАР: САЛАЛЫҚ БӨЛУ</i> <i>МЕН ЭКСПОРТҚА ТАЛДАУ ЖАСАУ</i> ZHENGIZKHAN ZHANALTAY	42

<i>MICROSOFT EDUCATION PROGRAMS</i> <i>ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ПРОГРАММЫ MICROSOFT</i> GULNAR NADIROVA	51
<i>SUBURBANIZATION IN KAZAKHSTAN: PATTERNS OF SPATIAL REORGANIZATION OF KAZAKHSTAN'S MAJOR CITIES</i> <i>СУБУРБАНИЗАЦИЯ В КАЗАХСТАНЕ: ОСОБЕННОСТИ ПРОСТРАНСТВЕННОЙ РЕОРГАНИЗАЦИИ КРУПНЫХ ГОРОДОВ КАЗАХСТАНА</i> KANAT MAKHANOV	62
<i>PEOPLE AS A POWER: INDIA'S DEMOGRAPHIC CHALLENGES</i> <i>ЛЮДИ КАК СИЛА: ДЕМОГРАФИЧЕСКИЕ ВЫЗОВЫ ИНДИИ</i> ALBINA MURATBEKOVA	71
<i>İNŞAAT SEKTÖRÜNDEKİ GELECEK YÖNELİMİ: "YEŞİL BİNALAR"</i> <i>«ЖАСЫЛ» ҚҰРЫЛЫС – БОЛАШАҚТЫҢ НЫСАНЫ</i> ZHANDOS KUDAIBERGENOV	79

ETKİNLİKLER İC-ШАРАЛАР

..... 90

İNFOGRAFIK ИНФОГРАФИКА

..... 110

**AVRASYA YAZARLAR BİRLİĞİ
BAŞKANI
DOÇ. DR. YAKUP ÖMEROĞLU**

**ЕУРАЗИЯ ЖАЗУШЫЛАР
ОДАҒЫНЫҢ ТӨРАҒАСЫ
ДОЦ. ДОКТОР ЯКУБ ӨМЕРОҒЛУ**

Sayın Yakup Ömeroğlu öncelikle okuyucularımız için biraz kendinizden bahsedebilir misiniz?

Merkezi Ankara'da bulunan Avrasya Yazarlar Birliği'nin Genel Başkanıyım. Birlik olarak yayınladığımız Türk Dünyası Ortak Edebiyat Dergisi Kardeş Kalemler'in editörlüğünü yürütüyorum. Türk Dünyası edebiyatlarından bugüne kadar 450 civarında eser yayınlayan Bengü Yayınları'nın da Genel Yayın Yönetmeniyim. Çok sayıda radyo ve televizyon programı hazırlayıp sundum. 60'dan fazla belgesel filmde senarist, metin yazarı ve danışman olarak görev aldım. Asya'nın Kandilleri Belgeselleri arasında Ahmet Yesevî, Farabî, İbnî Sina, Biruni, Harazmî, Kaşgarlı Mahmut, Yusuf Has Hacip gibi medeniyetimizin kökleşmesinde hizmetleri olan 14 şahsiyetin belgeselinin hazırlanmasında çalıştım. Türk Dünyasına hizmeti pek çoğu hayatları pahasına sürdürmüş aralarında Mağcan Cumabay, Ahmet Baytursın, Alihan Bökeyhan, Mirjakıp Duvlatulı gibi Kazak aydınların da yer aldığı 39 ismin hayatlarını Köklerin İzinde Belgeselleri içinde yayınladık. Büyük düşünür ve şair Abay ve tüm Türk halklarının ilk edebî metni olan Tonyukuk Abidesinin dikilişinin 1300. yılının UNESCO

↑

Құрметті Якуп Өмеролу мырза, алдымен өзіңізді оқырмандарымызға таныстыра кетсеңіз.

Мен орталығы Анкарада орналасқан Еуразия Жазушылар Одағының төрағасымын. Одақ ретінде басып шығаратын «Бауырлас қаламдар» Түркі әлемі ортақ әдебиет журналының редакторымын. Түркі әлемі әдебиеттерінен 450-ге жуық еңбек жарық көрген Bengü Publishing басылымының бас редакторымын. Көптеген радио, телебағдарламалар дайындап, ұсындым. 60-тан астам деректі фильмдерде сценарист, копирайтер және кеңесші болып жұмыс істедім. «Азия шырақтары» деректі фильмдерінің ішінде өркениетіміздің тамырын тереңге бойлатуға қызмет еткен Қожа Ахмет Ясауи, Әл-Фараби, Ибни Сина, Әл-Бируни, Әл-Хорезми, Махмұд Қашқари, Жүсіп Хас Хажиб Баласағұн сынды 14 тұлғаның деректі фильмдерін дайындаумен айналыстым. Сондай-ақ Түркі әлеміне жанын қиған Мағжан Жұмабай, Ахмет Байтұрсын, Әлихан Бөкейхан, Міржақып Дулатұлы сынды 39 қазақ зиялыларының өмірін «Тамыры іздеуде» деректі фильміне жарияладық. Ұлы ойшыл, ақын Абайдың және бүкіл түркі халықтарының алғашқы әде-

kutlama programına alındığı yıl Ton-yukuk Belgeselinin metin yazarlığı ve senaristliğini yaptım. Belgesellerin her biri TRT'de yayınlandığı dönemlerde büyük ilgi ile izlendi. Halen de internetten izlenmektedir.

İlk edebî kitabım Türkistan-Yesevî'nin Şehri Yesi'ye Dair adıyla yayınlandı. Bu eser yayınlandığı 2004 yılında Türkiye Yazarlar Birliği tarafından yılın en iyi kitabı seçildi. Dahası, hikaye yazıyorum ve hikayelerim İki Çınar adlı bir kitapta toplandı ve kitap Türkiye'den önce Azerbaycan'da yayınlandı. Okumaya ve yazmaya devam ediyorum. Ankara'da Gazi Üniversitesi'nde hocalık yapıyorum. Önceki yıllarda ise Bakan ve Başbakan Danışmanlığı gibi görevlerde bulundum.

Kuruluş yıllarında Ahmet Yesevi Üniversitesi'nde görev yapmış birisi olarak Türkistan ve Üniversitenin bugünkü durumuna dair neler söylemek istersiniz?

Öncelikle belirtmek isterim ki, Ahmet Yesevî Üniversitesi'nde çalıştığımız yıllar benim ve ailem için hayatımızın çok özel bir dönemini teşkil ediyor. Ben Türkistan'da çalıştığım yıllarda evlendim. Ankara'dan sonra bir düğün de Türkistan'da yaptık. Kızımız Türkistan'da doğdu. Şevkle, ihlasla hizmet için geldiğimiz bu kutlu beldede son günümüze kadar aynı samimiyetle çalıştık.

Pirî Türkistan'ın şehrinin, dönemin Sovyet yönetimleri tarafından kasten geri bırakıldığını düşünüyorduk. Bu çok üzücüydü. Üniversitenin Türkistan şehrinin hak ettiği yere gelmesi için dikilen bir fidan olduğunu düşünerek geleceğe ümitle bakmak istiyorduk ama bir yönüyle de bu bize hayal gibi geliyordu.

Geçtiğimiz yıl Üniversitemizde düzenlenen bir toplantı vesilesiyle Tür-

“

İLK EDEBÎ KİTAPIM TÜRKİSTAN-YESEVÎ'NİN ŞEHİRİ YESİ'YE DAİR ADIYLA YAYINLANDI. BU ESER YAYINLANDIĞI 2004 YILINDA TÜRKİYE YAZARLAR BİRLİĞİ TARAFINDAN YILIN EN İYİ KİTABI SEÇİLDİ

ALFAŞQY ӘДЕБІ КІТАБИМ «ТҮРКІСТАН – ЯСАУИ ҚАЛАСЫ, ЯСЫ ТУРАЛЫ» ДЕГЕН АТПЕН ШЫҚТЫ. БҰЛ ШЫҒАРМА 2004 ЖЫЛЫ ЖАРЫҚ КӨРГЕН КЕЗДЕ ТҮРКІЯ ЖАЗУШЫЛАР ОДАҒЫ ЖАҒЫНАН ЖЫЛДЫҒЫ ЕҢ ҮЗДІК КІТАБИ БОЛЫП ТАҢДАЛДЫ

”

би мәтіні Тоныкөк ескерткішінің ЮНЕСКО-ның 1300 жылдығына арналған мерекелік бағдарламасына енгізілген жылы «Тоныкөк» деректі фильмінің копирайтері және сценарийшісі болдым. Деректі фильмдердің қай-қайсысы да TRT арнасында көрсетілген кезде ерекше ағыс тудырды. Әліге дейін желіде қаралады.

Алғашқы әдеби кітабым «Түркістан – Ясауи қаласы, Ясы туралы» деген атпен шықты. Бұл шығарма 2004 жылы жарық көрген кезде Түркия Жазушылар одағы жағынан жылдың ең үздік кітабы болып таңдалды. Сонымен қатар әңгіме жазамын, әңгімелерім «Қос Шынар» атты кітапта жинақталып, Түркиядан бұрын Әзірбайжанда жарық көрді. Оқу мен жазуды жалғастырып келемін. Анкарадағы Гази университетінде сабақ беремін. Өткен жылдары мен министр

kistan'a gitme imkanı buldum. Dostlarımızdan duyduğumuz gelişmeleri biz-zat gördüm. Biraz önce söyledim; ben Türkistan Şehri hakkında kitap yazdım. Şehrin istasyonu, kabristanı, Cuma Camii, pazarı, caddesi, sokaklarını kaleme aldım. Şimdi bambaşka bir Türkistan var. Benim kitabım, artık şehrin tarihinin bir dönemine şahitlik eden eser oldu. Kasten geri bırakılmış bir kasabadan dönüşerek bugün Türkistan Eyaletinin Merkezi görevini üstlenen pırıl pırıl bir şehir var.

İşte Türkistan'da çalıştığımız zamanlarda böyle bir Türkistan'ı hayal ediyorduk. Bugünkü Türkistan, gerçekleşeceğine inanmakta güçlük çektiğimiz ama yine de uğruna çalıştığımız halimizdi.

Bugün şunu büyük bir eminlikle söyleyebiliriz ki, Türkistan'ın dönüşümünün dinamosu, lokomotif, ana itici gücü Ahmet Yesevî Üniversitesi olmuştur. Elbette bu dönüşümde pek çok kurum katkı vermiştir ama bu değişimin-dö-

“

BUGÜN ŞUNU BÜYÜK BİR EMİNLİKLE SÖYLEYEBİLİRİZ Kİ, TÜRKİSTAN'IN DÖNÜŞÜMÜNÜN DİNAMOSU, LOKOMOTİFİ, ANA İTİCİ GÜCÜ AHMET YESEVÎ ÜNİVERSİTESİ OLMUŞTUR

BUGÜNGİ TAŃDA TÜRKİSTANDY ӨZГЕРТУДІŃ ДИНАМОСЫ, ЛОКОМОТИВІ ЖӘНЕ НЕГІЗГІ ҚОЗҒАУШЫ КҮШІ АХМЕТ ЯСАУИ УНИВЕРСИТЕТІ БОЛДЫ ДЕП СЕНІММЕН АЙТА АЛАМЫЗ

”

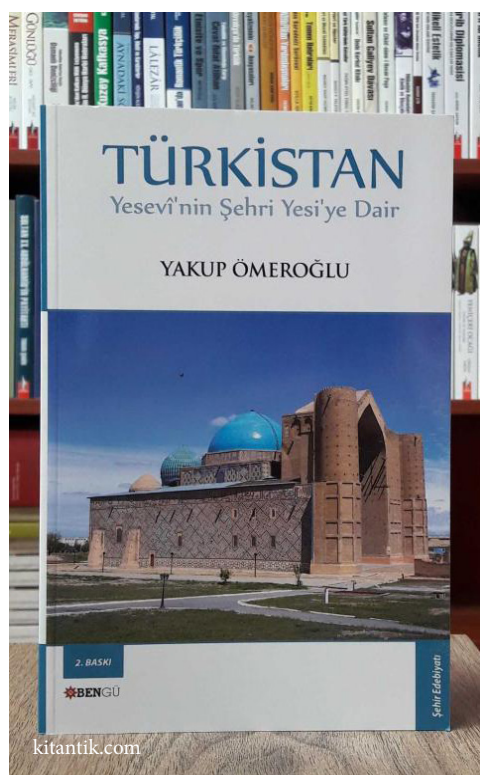
және премьер-министрдің кеңесшісі қызметін атқардым.

Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық Қазақ-Түрік Университеті жаңадан құрылған жылдарында еңбек еткен тұлға ретінде Түркістан қаласы және университеттің қазіргі жағдайы туралы не айтар едіңіз?

Ең алдымен, Ахмет Ясауи университетінде жұмыс істеген жылдар өзім үшін де, менің отбасым үшін де өміріміздің ерекше кезеңі екенін айтқым келеді. Түркістанда жұмыс істеп жүрген кезімде үйлендім. Жұбайым екеуіміз алдымен Анкарада, содан кейін Түркістанда той жасадық. Қызымыз Түркістан қаласында дүниеге келді. Біз осынау құтты қалаға шынайы ықыласпен келіп, барынта-пейілімізбен қызмет етіп, Түркістаннан кететін күнімізге дейін сол ықыласпен еңбек еттік.

Киелі Түркістан қаласын сол кездегі кеңестік үкімет әдейі артта қалдырғанын түсіндік. Бұл өте өкінішті еді. «Университет Түркістан қаласын лайықты орынға жеткізу үшін отырғызылған көшет» деп болашаққа үмітпен қарағымыз келді, бірақ бұл бір жағынан бізге тек арман сияқты көрінді.

Өткен жылы университетімізде өткен кездесуге орай Түркістанға барудың сәті түсті. Мен достарымыздан естіген өзгерістерді өз көзіммен көрдім. Содан Түркістан қаласы туралы кітап жаздым. Қаланың вокзалын, зиратын, Жұма мешітін, базарын, даңғылын, көшелерін жаздым. Ал қазір мүлде басқа Түркістанды көріп тұрмын. Менің кітабым қала тарихындағы бір кезеңнің куәсі болатын шығармаға айналды. Бұрынғы қаңырап бос тұрған көне қала түрленіп, бүгінде Түркістан облысының орталығына айналған жарқыраған қала болып тұр.

nüşümün ana unsurunun Üniversite olduğu gerçeğini деğiştirmez.

Бизим hizmet ettiğimiz dönemde yeni kuruluş ашамасында olan Ahmet Yesevî Üniversitesi, artık 30 yaşını ашmış, mezunları Kazakistan'da, Türkiye'de ve pek çok ülkede çalışma hayatının içinde olan büyük bir kurum haline geldi. Yaptığı yayınlar ve düzenlediği bilimsel toplantılarla bilim dünyasında da kendine has yerini ve rolünü oluşturuyor. Üniversitemizin de Türkistan şehrinin de geleceğini çok parlak görüyorum.

Bir akademisyen olarak деğişик zamanlarda bürokraside de çeşitли görevler aldınız, şimdilerde ise Avrasya Yazarlar Birliğı çatısı altında daha ziyade edebi ve kültürel faaliyetlere yoğunlaşmış bulunmaktasınız. Avrasya Yazarlar Birliğı'nin faaliyetleri ve yayınlarından ve de gelecek planlamalarından da biraz bahsedebilir misiniz?

Avrasya Yazarlar Birliğı olarak Türk Dünyasında yazar ve şairlerin yakınlaşmasını ve kendi aralarında dostluklar kurmalarını çok önemsiyoruz. Şair ve yazarların yakınlaşması edebiyatları yakınlaştırır. Yakınlaşан edebiyatlar

Біз Түркістанда жұмыс істеп жүрген кезімізде осындай Түркістанды армандайтынбыз. Бүгінгі Түркістан – оның орындалатынына сену қиын болғанымен, сол үшін еңбектенген арман еді.

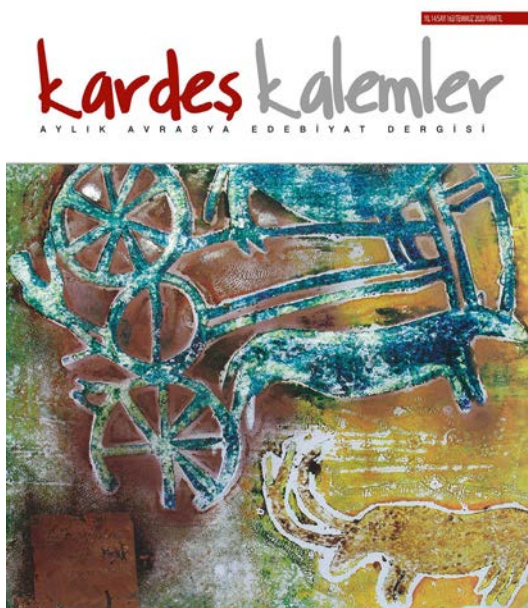
Бүгінгі таңда Түркістанды өзгертудің динамосы, локомотиві және негізгі қозғаушы күші Ахмет Ясауи университеті болды деп сеніммен айта аламыз. Әрине, бұл өзгеріске көптеген мекемелер үлес қосты, алайда бұл өзгерістің негізгі дәнекері университетіміз екені даусыз.

Біз қызмет еткен жылдары өзінің жаңа құрылу кезеңінде болған Ахмет Ясауи университеті бүгінде құрылғанына 30 жылдан асқан, түлектері Қазақстан, Түркия және көптеген елдерде еңбек өміріне араласқан үлкен оқу орнына айналды. Ол өзінің басылымдарымен, ғылыми кездесулерімен ғылым әлемінде өзіндік орны мен рөлін нығайтты. Мен университетіміздің және Түркістан қаласының болашағын өте жарқын деп айта аламын.

Академик ретінде әр кезеңде басшылық қызметте де түрлі қызметтер атқардыңыз, қазіргі таңда Еуразия Жазушылар Одағы аясындағы әдеби-мәдени қызметке көбірек көңіл бөлесіз. Еуразия Жазушылар одағының қызметі мен басылымдарына, алдағы жоспарларына да тоқталып өтсеңіз?

Еуразия Жазушылар одағы ретінде Түркі әлеміндегі жазушылар мен ақындардың жақындасып, өзара достық қарым-қатынас орнатуына үлкен мән береміз. Ақын-жазушылардың тоғысуы әдебиетті жақындата түседі. Тоғысқан әдебиеттер халықтардың жүрегін біріктіреді. Осы мақсатта «Қалам мен жүректің бауырмалдығына» атсалысудамыз.

Бауырлас қаламдар журналы – біздің ең маңызды қызметіміз. Түркі әлемі әдеби туындыларымен толығып жүрген Бауырлас қаламдар осы айда 200-ші санын шығарды. Түркі әлемінде ақын-жазушы шығармаларының Бауырлас қаламдар журналында жарияланбай қалғаны кемде-кем.

Kenan Çarboğa • Aleksandr Aleksandr Oğlu Darjay • Çağla İğit • Rifat Emin
Deyanet Osmanlı • Sönmez • Ali Akbaş • Osman Çeviksoy • Fikret Türkmen • Nazan İkinci
ayb.org.tr • Gülşen • Kemal Abdullah • Harun Yakarer • Nurhan Buhan Girgeç • Betül Alpaslan
Binnur Tuzün • Erkut Dinç • Gülnur Akıncı • İdris Asilkan Sünbül • Orhan Söylemez
Ömer Faruk Ateş • Nesrin Karaca • Nihat Boydaş • Samet Önder • Ataman Kalebozan

halkların gönüllerini birleştirir. Bu gayeyle “kalem ve gönül kardeşliği için” çalışıyoruz.

Kardeş Kalemler Dergimiz en önem verdiğimiz faaliyetimiz. Türk Dünyası edebiyatlarından eserleri sayfalarına taşıyan Kardeş Kalemler, bu ay 200. sayısını yayınladı. Türk Dünyasının hiçbir köşesi yoktur ki, oradan bir şair veya yazar eserleriyle Kardeş Kalemler’in sayfalarında yer almasın.

Yayınladığımız diğer dergimiz Dil Araştırmaları ise Türkçe ile ilgili bilimsel makaleleri yayınlayan hakemli bir dergi. Altı aylık periyotlarla yayınlanan dergi, önemli indeksler tarafından taranmaktadır.

Türk Dünyası edebiyatlarından eser yayınlama konusunda tanınan bir marka olan Bengü Yayınları ise yayın sayısını 450’ye ulaştırdı. Tarihte ilk defa bir yayınevinin kataloğunda bütün Türk halklarının edebiyatlarından eserler var. Bengü Yayınları Türkiye’de olduğu gibi dünyada da takip ediliyor, pek çok uluslararası

ŞAİR VE YAZARLARIN YAKINLAŞMASI EDEBİYATLARI YAKINLAŞTIRIR. YAKINLAŞAN EDEBİYATLAR HALKLARIN GÖNÜLLERİNİ BİRLEŞTİRİR. BU GAYEYLE “KALEM VE GÖNÜL KARDEŞLİĞİ İÇİN” ÇALIŞIYORUZ

АҚЫН-ЖАЗУШЫЛАРДЫҢ ТОҒЫСУЫ ӘДЕБИЕТТИ ЖАҚЫНДАТА ТҮСЕДІ. ТОҒЫСҚАН ӘДЕБИЕТТЕР ХАЛЫҚТАРДЫҢ ЖҮРЕГІН БІРІКТІРЕДІ. ОСЫ МАҚСАТТА «ҚАЛАМ МЕН ЖҮРЕКТІҢ БАУЫРМАЛДЫҒЫНА» АТСАЛЫСУДАМЫЗ

Тағы бір журналымыз «Тіл зерттеулері» түрік тілі туралы ғылыми мақалалар жариялайтын рецензияланған журнал. Жарты айда бір рет шығатын журнал маңызды көрсеткіштер базасына кіреді.

Түркі әлемі әдебиетінен туындыларды шығаруда танымал бренд болған Bengü Publishing басылым санын 450-ге жеткізді. Бір баспаның каталогында тарихта тұңғыш рет барлық түркі халықтарының әдебиетінен шығармалар бар. Bengü басылымдары Түркиямен қатар әлемде де қадағаланады, сондай-ақ біздің баспаның еңбектері көптеген халықаралық кітапханалардың каталогына енгізілді.

Біз екі жыл сайын Махмұд Қашқари атындағы халықаралық әңгімелер байқауын ұйымдастырамыз. Түркі әлемінің әдеби журналдарының редакторлары бас қосатын конгресс ұйымдастырып жатырмыз.

Біз жас қаламгерлерді дайындау үшін жазушылық шеберханаларды

kütüphanede yayınevimizin eserleri kataloglanmaktadır.

Her iki yılda bir Kaşgarlı Mahmut adına uluslararası hikaye yarışması düzenliyoruz. Türk Dünyasından edebiyat dergilerinin editörlerinin bulunduğu bir kongre düzenliyoruz.

Çok önemseydiğimiz bir çalışmamız daha var, genç yazarlar yetiştirmek için yazarlık atölyeleri faaliyetlerini sürdürüyoruz. Son beş yıldır yazarlık atölyelerimizi Balkanlar'da yaşayan gençlerimiz için de yapıyoruz.

Bu yıl Türk Dünyasında genç şair ve yazarlar için Türkiye Türkçesi kursu başlattık. Çevrimiçi olan bu çalışmadan çok güzel sonuçlar aldık. Gelecekte ileri Türkçe ve çevirmenlik kursları ile bu faaliyeti sürdürmek istiyoruz.

Yakından müşahede ettiğiniz üzere Türk devletleri ve Türk halkları arasındaki ilişkiler hemen hemen bütün alanlarda her

ötkizeміз, бұл біз үшін өте маңызды жұмыс. Соңғы бес жылда Балқанда тұратын жастарымызға да жазу шеберханаларын ұйымдастырудамыз.

Биыл Түркі әлеміндегі жас ақын-жазушыларға арналған түрік тілі курсын бастадық. Бұл онлайн жұмысымыздан өте жақсы нәтиже алдық. Аталған іс-шараны болашақта тереңдетілген түрік тілі және аударма курстарымен жалғастырғымыз келеді.

Көріп отырғаныңыздай, түркі мемлекеттері мен түркі халықтары арасындағы қарым-қатынастар барлық салада дерлік жыл сайын дамып, кеңейіп келеді. Бұл үдеріс әсіресе қазіргі институционалдық ынтымақтастықтың Түркі мемлекеттері ұйымы деңгейіне жеткізілуімен жаңа қарқын алды. Қоғамдық қатынастарды тереңдетудегі әдеби-мәдени ынтымақтастықтың болашағы туралы не айтар едіңіз?

geçen yıl gelişmekte ve genişlemekte. Bu süreç, mevcut kurumsal iş birliğinin özellikle Türk Devletleri Teşkilatı düzeyine çekilmesiyle yeni bir ivme yakalamış durumda. Toplumsal ilişkilerin daha da derinleştirilmesinde edebiyat ve kültürel iş birliklerinin geleceği noktasında neler söylemek istersiniz?

Türk Devletleri Teşkilatı kurulduğu zaman Kardeş Kalemler Dergisi'nin Kasım ayı kapağını "3 Ekim Bayram Olsun" ifadesi ile yayınlanmıştır.

Türk tarihinde ilk kez devletlerimizi, hiçbir başka ülke veya topluluğa karşı olmadan yalnızca kendi aralarındaki ilişkileri geliştirmek için bir araya getiren bir teşkilatımız var. Bunun kıymetini bilmeli ve üzerine titremeliyiz.

Dediğiniz gibi bu süreç, Türk Devletleri Teşkilatı'nın çalışmalarıyla mevcut kurumsal iş birliği yeni bir ivme yakalamış durumda ancak edebî ilişkilerimiz maalesef aynı ölçüde hareketlenmedi. Türk Dünyası adıyla bir kavramın varlığı, şüphesiz ki ortak tarih, dil ve kültürümüz üzerine temellenmektedir, geleceğimizi de bu temeller üzerinde güçlendirerek inşa etmeliyiz.

Edebiyatlarımızın yakınlaşması, karşılıklı olarak tanınmalarının artması; halklarımızın, birbirlerinin ruh dünyalarını yakından anlamalarına ve gönüllerinin birleşmesine imkan sağlayacaktır.

Avrasya Yazarlar Birliği olarak Türk Dünyasında edebî ilişkiler alanındaki tecrübe ve birikimimizle yapabileceğimiz her türlü katkıyı sunmaya hazırız.

“

EDEBİYATLARIMIZIN YAKINLAŞMASI, KARŞILIKLI OLARAK TANINMALARININ ARTMASI; HALKLARIMIZIN, BİRBİRLERİNİN RUH DÜNYALARINI YAKINDAN ANLAMALARINA VE GÖNÜLLERİNİN BİRLEŞMESİNE İMKAN SAĞLAYACAKTIR

ӘДЕБИЕТІМІЗДІҢ ЖАҚЫНДАСУЫ, БІРІН-БІРІ ТАНУДЫҢ АРТУЫ ХАЛЫҚТАРЫМЫЗДЫҢ БІР-БІРІНІҢ РУХАНИ ДҮНИЕЛЕРІН ЖАҚЫН ТҮСІНУГЕ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ЖҮРЕКТЕРІН БІРІКТІРУГЕ МҮМКІНДІК БЕРЕДІ

”

Tүркі мемлекеттері ұйымы құрылған кезде Бауырлас қаламдар журналының қараша айындағы мұқабасын «3 қазан мейрамы құтты болсын» деген атпен шығардық.

Tүркі тарихында тұңғыш рет мемлекеттерімізді ешбір елге немесе қоғамға қарсы шықпай, тек өзара қарым-қатынасты нығайту мақсатында жақындастыратын ұйымымыз бар. Оны бағалап, қастерлеуіміз керек.

Өзіңіз айтқандай, бұл үдеріс, Түркі мемлекеттері ұйымының жұмысымен қалыптасқан институционалдық ынтымақтастығы жаңа қарқын алды, бірақ, өкінішке орай, әдеби байланыстарымыз бұрынғыдай жұмылдырылған жоқ. Түркі әлемі деген ұғымның болуы да ортақ тарихымыз бен тіліміз бен мәдениетімізге негізделгені даусыз, болашағымызды осы негізде нығайта отырып құруымыз керек.

Әдебиетіміздің жақындасуы, бірін-бірі танудың артуы халықтарымыздың бір-бірінің рухани дүниелерін жақын түсінуге және олардың жүректерін біріктіруге мүмкіндік береді.

Еуразия Жазушылар одағы ретінде Түркі әлеміндегі әдеби байланыстар саласындағы тәжірибеміз бен білімімізбен қолдан келгенше үлес қосуға дайынбыз.

KAZAKİSTAN'DA YENİLENEBİLİR ENERJİ: POTANSİYELİ VE GELECEĞİ

DR. ZHULDYZ KANAPIYANOVA

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
SENIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
СТАРШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

ҚАЗАҚСТАНДА ЖАҢАРТЫЛАТЫН ЭНЕРГИЯ: ОНЫҢ ӘЛЕУЕТІ ЖӘНЕ БОЛАШАҒЫ

Уluslararası Enerji Ajansı'nın tanımlamasına göre, yenilenebilir enerji kaynakları (YEK), "biyoenerji, jeotermal enerji, hidroelektrik, okyanus enerjisi, güneş enerjisi ve rüzgâr enerjisi" olmak üzere "yenilenebilir kaynaklardan sürdürülebilir bir şekilde üretilen tüm enerji türleri" ve "doğal süreçlerden elde edilen" ve "tüketildiğinden daha hızlı yenilenen" kaynaklar olarak tanımlanmaktadır. Tüm dünyada yenilenebilir enerjinin, artan enerji talebini karşılama ve enerji arzını karbondan arındırma gibi iki ana hedefi bulunmaktadır [IEA.org, 2002].

Orta Asya ülkeleri, gerek karbon emisyonlarını azaltmak gerekse sürdürülebilir kalkınma hedefleri çerçevesinde enerji ihtiyacının giderilmesi konusunda YEK'lerin geliştirilerek daha fazla kullanımını önemsemektedir. Bu alanda bölgenin en aktif ülkesi Kazakistan olup, diğer ülkeler de yenilenebilir enerji kaynaklarının daha fazla kullanılması adına bazı stratejiler ve programlar benimsemektedir.

Kazakistan yenilenebilir enerjinin desteklenmesine ilişkin ilk yasını [Adilet.zan.kz, 2009] 2009'da kabul ederken, aynı yasa 2017'de ihale mekanizması ve alıcı ile 20 yıllık elektrik satın alma sözleşmesinin yanı sıra vergiler ve yatırım tercihleri (enerji

**BU KONSEPT
İÇERİSİNDE
YENİLENEBİLİR
ENERJİNİN ELEKTRİK
ÜRETİMİNDEKİ
PAYININ 2020'DE %3'E,
2030'DA %30'A VE
2050'YE KADAR %50'YE
ÇIKARILMASI HEDEFİ
BELİRLENMİŞTİR**

**ОСЫ ТҰЖЫРЫМДАМА
АЯСЫНДА 2020
ЖЫЛҒА ҚАРАЙ
ЭЛЕКТР ЭНЕРГИЯСЫН
ӨНДІРУДЕГІ
ЖАҢАРТЫЛАТЫН
ЭНЕРГИЯНЫҢ ҮЛЕСІН
3%-ҒА, 2030 ЖЫЛҒА
ҚАРАЙ 30%-ҒА
ЖӘНЕ 2050 ЖЫЛҒА
ҚАРАЙ 50%-ҒА ДЕЙІН
АРТТЫРУ МІНДЕТІ
АЙҚЫНДАЛДЫ**

Халықаралық энергетика агенттігінің анықтамасы бойынша жаңартылатын энергия көздері (ЖЭК) – бұл «жаңартылатын көздерден тұрақты түрде өндірілетін энергияның барлық түрлері», соның ішінде «биоэнергия, геотермалдық энергия, су электр энергиясы, мұхит энергиясы, күн энергиясы мен жел энергиясы» және «табиғи үдерістерден алынған» және «тұтынылғаннан тезірек жаңартылатын» ресурстар ретінде анықталады. Бүкіл әлемде жаңартылатын энергияның екі негізгі мақсаты бар: өсіп келе жатқан энергия сұранысын қанағаттандыру және энергиямен қамтамасыз етуді көміртексіздендіру [IEA.org, 2002].

Орталық Азия елдері тұрақты даму мақсаттары шеңберінде көміртегі шығарындыларын азайту және энергияға деген қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін ЖЭК-ті дамытуға және көбірек пайдалануға мән береді. Бұл саладағы аймақтағы ең белсенді ел – Қазақстан, ал өңірдің басқа елдері де жаңартылатын энергия көздерін көбірек пайдалану мақсатында көптеген стратегиялар мен бағдарламаларды қабылдауда.

Қазақстан 2009 жылы жаңартылатын энергияны ынталандыру

алıcıлары ve satıcıлары арасында сөзleşмеге да-
яалы бир алашама) ile дүзенлемелер яапыларак
yeniden дүзенленмиштир. 2013'te економидеки
fossil yakıtların, özellikle de elektrik üretiminin
%70'inden fazlasını oluşturan kömürün payını
azaltmanın yanı sıra, 2050 yılına kadar "ye-
şil" bir ekonomiye geçiş için Ulusal Konsept
[Adilet.zan.kz, 2013] kabul edilmiştir. Bu kon-
sept içerisinde yenilenebilir enerjinin elektrik
üretimindeki payının 2020'de %3'e, 2030'da
%30'a ve 2050'ye kadar %50'ye çıkarılma-
sı hedefi belirlenmiştir. Söz konusu belge
2021'de "yeni gerçekler ve mevcut olumlu di-
namikler" ile bağlantılı olarak değiştirilmiştir.
Konu ile ilgili bir diğer önemli belge ise 2023
Şubat ayında Kazakistan Cumhurbaşkanı Kasım
Comart Tokayev tarafından imzalanan karbon
nötrlüğüne ulaşma stratejisidir [Adi-
let.zan.kz, 2023].

Ulusal Konsept 2020 yılına kadar toplam ka-
pasitesi 539 MW olan 41 adet küçük hidro-
elektrik santralinin inşa edilmesi için planlar
öne sürerken, "düşük maliyet, güvenilirlik ve

туралы алғашқы заңын қабылдаса [Adilet.
zan.kz, 2009], дәл осы заңға 2017 жылы
тендер механизмі және сатып алушымен
20 жылдық электр энергиясын сатып алу
шартымен, сондай-ақ салықтар мен инве-
стициялық преференциялармен (энерги-
яны сатып алушылар мен сатушылар ара-
сындағы шарттық келісім) келісімдер жа-
сау арқылы түзетулер енгізілді. 2013 жылы
2050 жылға қарай «жасыл» экономикаға
көшу, сондай-ақ электр энергиясын өн-
діруде экономикадағы қазбалы отынның,
әсіресе 70%-дан астам үлесті құрайтын
көмірдің үлесін азайтудың Ұлттық тұжы-
рымдамасы [Adilet.zan.kz, 2013] қабыл-
данды. Осы тұжырымдама аясында 2020
жылға қарай электр энергиясын өндірудегі
жаңартылатын энергияның үлесін 3%-ға,
2030 жылға қарай 30%-ға және 2050 жылға
қарай 50%-ға дейін арттыру міндеті айқын-
далды. Аталған құжатқа 2021 жылы «жаңа
шындықтарға және оң динамикаға» бай-
ланысты түзетулер енгізілді. Тақырыпқа қа-
тысты тағы бір маңызды құжат – Қазақстан

çevre dostu olması" ticari ilginin temel faktörleri arasında yer almıştır. Kazakistan Orta Asya'da rekabeti teşvik eden ve tarife indirimleri sunan (örneğin güneş enerjisi için %40) ve büyük uluslararası bankalardan (örneğin Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası, Asya Kalkınma Bankası) ve uluslararası özel şirketlerden yatırım çeken yenilenebilir enerji ihaleleri düzenleyen ilk ülke olmuştur [Laldjebayev, İsaev ve Sauhimov, 2022].

2018'de ülke, yenilenebilir enerji üreticilerinin şebekeye elektrik sağlamak için sunduğu sözleşme tekliflerinde rekabetçi ve açık ihale sistemine geçmiştir. Kazakistan Enerji Bakanlığı her yıl internet sitesinde yayınlanan tür, kapasite ve bölgeye göre ayrılmış ihale programını onaylamaktadır. Kazakistan Enerji Bakanlığı'na göre, 2022'deki açık artırmada toplam kapasitesi 440 MW olan 15 yenilenebilir enerji projesi seçilmiş olup, yaklaşık 12.49 tenge (3.5 cent) gibi rekor bir düşük fiyat elde edilmiştir. Bu projelerin çoğunluğunu 400 MW'lık rüzgâr enerjisi tesislerinden oluşmaktadır [Satubaldina, 2023].

Ülkenin ulusal enerji sistemi Kuzey, Güney ve Batı olmak üzere 3 bölgeden oluşmaktadır.

Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев 2023 жылдың ақпанында қол қойған көміртегі бейтараптығына қол жеткізу стратегиясы [Adilet.zan.kz, 2023].

Ұлттық тұжырымдамада 2020 жылға қарай жалпы қуаты 539 МВт болатын 41 шағын су электр станциясын салу жоспары алға қойылса, «төмен құны, сенімділігі және экологиялық тазалығы» коммерциялық қызығушылықтың негізгі факторларының бірі болды. Қазақстан, Орталық Азиядағы бәсекелестікті ынталандыратын және тарифтерді төмендетуді (мысалы, күн энергиясы үшін 40%) ұсынатын ірі халықаралық банктерден (мысалы, Еуропалық қайта құру және даму банкі, Азия даму банкі); және халықаралық жеке компаниялардан инвестиция тартатын жаңартылатын энергия көздеріне арналған тендерлерді өткізген бірінші ел болды [Лалджебаев, Исаев және Саухимов, 2022].

2018 жылы ел жаңартылатын энергия көздерін өндірушілердің электр энергиясын желіге жеткізу үшін келісім-шарттық ұсыныстары бойынша бәсекеге қабілетті және ашық сауда-саттыққа көшті. ҚР Энергетика

Kuzey bölgesinde hidroelektrik santaller ve kömüre dayalı termik santaller bulunurken, Batı bölgesi devasa petrol ve gaz rezervlerine bağlıdır. Güney kesiminde ise diğer bölgeler gibi zengin enerji kaynaklarına sahip olmaması nedeniyle diğer bölgelerden enerji transferi gerçekleştirilmektedir.

Hidroelektrik, Kazakistan'da elektrik üretimi yapısında kömürden sonra ikinci enerji kaynağıdır. Toplamda, ülkenin tüm hidroelektrik santralleri yılda ortalama yaklaşık 8-9 milyar kWh üretirken, Kazakistan'ın toplam hidroelektrik potansiyeli yılda 170 milyar kWh'dir. Şu anki teknik olarak üretilmesi mümkün olarak kabul edilen miktar 62 milyar kWh iken, bunun yıllık 30 milyar kWh'ı ekonomik olarak kullanıma uygundur [Perzadayeva ve Ospangali, 2022].

Alternatif yenilenebilir enerji kaynakları arasında ülke için en uygun olanı rüzgâr ve güneş enerjisidir. Rüzgâr enerjisi potansiyeli, Kazakistan'daki ortalama enerji tüketimi seviyesinin çok üzerindedir ve Kazakistan Sanayi ve Altyapı Geliştirme Bakanlığı'na göre, ülkenin rüzgâr enerjisi potansiyelinin yıllık 920 milyar kWh elektrik olduğu tahmin edilmektedir [Dknews.kz, 2023]. Ayrıca ülke, dünyadaki kişi başına en yüksek güneş radyasyonu seviyelerinden birine sahiptir. Kazakistan'da güneş enerjisi potansiyeli yılda yaklaşık 1500 - 1600 kWh/m² olup, ortalama yıllık güneşli gün süresi 2.500 saattir. Bu bağlamda Kızılorda ve Güney Kazakistan bölgeleri de dâhil olmak üzere ülkenin güney kesimi en yüksek güneşlenme seviyelerine sahiptir. Bu bölgedeki güneş enerjisi potansiyelinin önemli ölçüde değerlendirilebilmesi bölgenin ihtiyacı olan enerji tedarikinin sağlanmasında büyük rol oynayacaktır [Irvin, 2021].

Kazakistan'da biyoenerji potansiyeli 300 MW, biyoenerjiden elektrik üretimi potansiyeli 35.000 GWh/yıl, ısı

KAZAKİSTAN ENERJİ BAKANLIĞI'NA GÖRE, 2022'DEKİ AÇIK ARTIRMADA TOPLAM KAPASİTESİ 440 MW OLAN 15 YENİLENEBİLİR ENERJİ PROJESİ SEÇİLMİŞ OLUP, YAKLAŞIK 12.49 TENGE (3.5 CENT) GİBİ REKOR BİR DÜŞÜK FİYAT ELDE EDİLMİŞTİR

ҚР ЭНЕРГЕТИКА МИНИСТРЛІГІНІҢ МӘЛІМЕТІНШЕ, 2022 ЖЫЛЫ АУКЦИОНДА ЖАЛПЫ ҚУАТЫ 440 МВТ ЖАҢАРТЫЛАТЫН ЭНЕРГИЯ КӨЗДЕРІНІҢ 15 ЖОБАСЫ ТАҢДАЛЫП АЛЫНДЫ, НӘТИЖЕСІНДЕ РЕКОРДТЫҚ ТӨМЕН БАҒА ШАМАМЕН 12,49 ТЕҢГЕНІ (3,5 ЦЕНТ) ҚҰРАДЫ

министрлігі жыл сайын веб-сайтта түрі, қуаттылығы және аймағы бойынша бөлінген сауда-саттық бағдарламасын бекітеді. ҚР Энергетика министрлігінің мәліметінше, 2022 жылы аукционда жалпы қуаты 440 МВт жаңартылатын энергия көздерінің 15 жобасы таңдалып алынды, нәтижесінде рекордтық төмен баға шамамен 12,49 теңгені (3,5 цент) құрады. Бұл жобалардың көпшілігі 400 МВт жел электр станцияларынан тұрады [Сатубалдина, 2023].

Елдің ұлттық энергетикалық жүйесі 3 аймақтан тұрады: Солтүстік, Оңтүстік және Батыс. Солтүстік өңірде су электр станциялары мен көмірмен жұмыс істейтін жылу электр станциялары болса, Батыс өңірі орасан зор мұнай мен газ қорына тәуелді. Оңтүстік бөлігі басқа аймақтар сияқты энергия ресурстарына бай болмағандықтан, энергияны тасымалдау басқа аймақтардан жүзеге асырылады. Қазақстандағы электр энергиясын өндіру құрылымында су энергетикасы көмірден кейінгі екінші энергия көзі болып табылады. Жалпы алғанда, еліміздің барлық су электр станциялары жылына орта есеппен шамамен 8-9 млрд кВт/сағ өндірсе, Қазақстанның жалпы су электр қуаты жылына 170 млрд кВт/сағ құрайды. Қазіргі уақытта 62 млрд кВт/сағ техникалық тұрғыдан өндіруге мүмкіндік болса, оның жылына 30 млрд кВт/сағ экономикалық тұрғыдан тиімді [Перзадаева және Оспанғали, 2022].

Баламалы жаңартылатын энергия көздерінің ішінде ел үшін ең қолайлысы жел және күн энергиясы болып табылады. Жел энергетикасының әлеуеті Қазақстандағы энергияны тұтынудың орташа деңгейінен әлдеқайда жоғары және ҚР Индустрия және инфрақұрылымдық даму министрлігінің мәліметі бойынша, елдің жыл сайынғы

өретімі потансіелі ісе 44 мильон Gcal/ыл ол-рак таһмін еділмекедір. Дігер бір таһмін ісе одун атігі, таһіл самані, сігір атігі ве канализасьондан каьнакланан атікларін 2.328.920 GWh/ыл сиварі олдуғуну сөйлемектедір. Бүйүк бір тарім сектөрі ве тарімсал атікларін ьалнзса %10'unun кулланılmasıьа, бийоенерји ічин кулланılmьан бүйүк бір потансіел булунмактадір. Тарімсал атікларін потансіел капасітесі 35 мильар kWh електрік ве 44 мильон Gcal ісідір [Laldjebayev, İsaev ve Sauhimov, 2022]. Verilen bilgiler bizlere Kazakistan'ın yeraltı zenginini olan ülkenin aynı zamanda yüksek kapasitede yenilenebilir enerji imkanlarına da sahip olduğunu göstermektedir. Halihazırda üretilen YEK ile potansiyeli karşılaştırıldığında bu imkanların oldukça az bir kısmından faydalanılmaktadır. Dahası önde gelen rüzgar ve güneş enerjisi dışında бийоенерји, jeotermal enerji konularında belirli bilgilere ulaşımдакі zorluklarda bu сектөрін не кадар gelişime açık olduğunu göstermektedir.

Kazakistan'da halihazırда курулу енерји тесілерінін топламı 2.5 GW'a denk gelirken bunun 1.1 GW'ını rüzgar santralleri, 1.1 GW'ını güneş enerjisi santralleri, 267.4 MW'ını hidroelektrik santralleri ve 1.8 GW'ını бийоелектрік сантрал-

жел енергетикасының әлеуеті 920 млрд кВт/сағ электр энергиясына бағаланады [Dknews.kz, 2023]. Сондай-ақ, ел жан басына шаққандағы күн радиациясының деңгейі бойынша әлемде бірінші орында тұр. Қазақстандағы күн энергиясының әлеуеті шамамен жылына 1500 - 1600 кВт/м², күн сәулесінің орташа жылдық ұзақтығы 2500 сағатты құрайды. Бұл тұрғыда елдің оңтүстік өңірінде, соның ішінде Қызылорда мен Оңтүстік Қазақстан облыстарында күн сәулесі ең жоғары. Бұл аймақтағы күн энергиясының әлеуетін айтарлықтай пайдалану аймақты қажетті энергиямен қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады [Ирвин, 2021].

Қазақстанда бийоенергетикалық әлеует 300 МВт, бийоенергетикадан электр энергиясын өндіру әлеуеті 35000 ГВт/сағ, жылу өндіру әлеуеті 44 млн Гкал/жыл ретінде бағаланады. Тағы бір болжам бойынша, ағаш қалдықтары, астық сабаны, мал қалдықтары және ағынды сулардың қалдықтары жылына шамамен 2 328 920 ГВт/сағ құрайды. Үлкен ауыл шаруашылығы секторы және ауылшаруашылық қалдықтарының тек 10% ғана пайдаланылған кезде бийоенергия

leri oluşturmaktadır. Kazakistan Enerji Bakanlığı'nın verilerine göre, 2022'de yenilenebilir enerji kaynaklarından 5.1 milyar kWh elektrik üretilmiş olup bu rakam 2021 ile karşılaştırıldığında %21.1 daha fazladır. Bu rakamın rüzgar enerjisinin payı 2.4 milyar kWh, güneş enerjisi 1.76 milyar kWh, küçük hidroelektrik santralleri 934 milyon kWh ve biyogaz santralleri ise 2 milyon kWh'ını oluşturmuştur. Böylece, toplam elektrik üretim hacmi içinde YEK'in payı %4.53'e yükselmiştir [Mamişev, 2023].

Orta Asya'da kırsal alanlarda yemek pişirmek ve ısınmak için katı biyokütlenin (odun, saman, pamuk sapları, hayvan gübresi vb.) yakıldığı bilinmektedir, lakin biyoenerji hacimleri hakkında güvenilir bilgilere ulaşılmamasında çeşitli zorluklar yaşandığını da ifade etmek gerekir. Kazakistan'da biyoenerji kullanımı hükümet ve uluslararası kuruluşlar tarafından teşvik edilmesine rağmen biyoenerjiyi uygulama ve geliştirme faaliyetleri yavaş ilerlemektedir.

2022 itibarıyla, Kazakistan'ın yenilenebilir enerji kaynaklarından ürettiği elektriğin oranı toplam içerisinde %4.53'e ulaşarak 2030 için %15 ve 2050'de ise %50 olarak konulan iddialı hedeflere yavaş yavaş yaklaşmaktadır. Önemli konulardan birisi de 2030 için 2013'de konulan %10'luk hedefin 2021'deki "yeni gerçekler ve mevcut olumlu dinamikler" nedeniyle %15'e yükseltilmesi de devletin bu alandaki çalışmalarında çitayı pozitif gelişmelere dayanarak artırdığını göstermektedir. Dahası Nötr karbon stratejisinin, sadece %4'ünün kamu sektöründen ve geri kalanının özel sektörden gelmesinin beklendiği 2060 hedefine ulaşılması için 600 milyar dolardan fazla yatırıma ihtiyaç olduğu da göz önüne alınmalıdır. Öte yandan artan enerji talebinin karşılanmasında yenilenebilir enerjinin payını artırma çalışmalarına ek olarak altyapının durumu

2022 İTİBARIYLA, KAZAKİSTAN'IN YENİLENEBİLİR ENERJİ KAYNAKLARINDAN ÜRETTİĞİ ELEKTRİĞİN ORANI TOPLAM İÇERİSİNDE %4.53'E ULAŞARAK 2030 İÇİN %15 VE 2050'DE İSE %50 OLARAK KONULAN İDDİALİ HEDEFLERE YAVAŞ YAVAŞ YAKLAŞMAKTADIR

2022 ЖЫЛҒЫ ЖАҒДАЙ БОЙЫНША ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЖАҒАРТЫЛАТЫН ЭНЕРГИЯ КӨЗДЕРІНЕН ӨНДІРЕТІН ЭЛЕКТР ЭНЕРГИЯСЫНЫҢ ҚАРҚЫНЫ ЖАЛПЫ КӨЛЕМНІҢ 4,53%-ЫН ҚҰРАП, 2030 ЖЫЛҒА АРНАЛҒАН 15% ЖӘНЕ 2050 ЖЫЛҒА АРНАЛҒАН 50% АМБИЦИЯЛЫҚ МАҚСАТТАРҒА БІРТІНДЕП ЖАҚЫНДАУДА

үшін пайдаланылмаған үлкен әлеует бар. Ауыл шаруашылығы қалдықтарының әлеуетті қуаты 35 млрд кВт/сағ электр және 44 млн Гкал жылу [Лалджебаев, Исаев және Саухимов, 2022]. Келтірілген ақпарат жер асты байлығына бай Қазақстанның жаңартылатын энергия мүмкіндіктерінің де жоғары қуаттылыққа ие екенін көрсетеді. Қазіргі өндіріліп жатқан ЖЭК әлеуетімен салыстырғанда, бұл мүмкіндіктердің өте аз бөлігі пайдаланылады. Оның үстіне жел мен күн энергиясынан басқа биоэнергетика, геотермалдық энергия бойынша белгілі бір ақпаратқа қол жеткізудегі қиындықтар бұл саланың дамуға қаншалықты ашық екенін көрсетеді.

Қазіргі уақытта Қазақстанда орнатылған энергетикалық нысандардың жалпы көлемі 2,5 ГВт-қа тең болса, оның 1,1 ГВт жел электр станциялары, 1,1 ГВт күн электр станциялары, 267,4 МВт су электр станциялары және 1,8 ГВт биоэлектр станциялары. ҚР Энергетика министрлігінің мәліметінше, 2022 жылы жаңартылатын энергия көздерінен 5,1 млрд кВт/сағ электр энергиясы өндірілген, бұл 2021 жылмен салыстырғанда 21,1%-ға артық. Бұл көрсеткіштің 2,4 млрд кВт/сағ жел энергиясы, 1,76 млрд кВт/сағ күн энергиясы, 934 млн кВт/сағ шағын су электр станциялары және 2 млн кВт/сағ биогаз электр станцияларының үлесіне тиді. Осылайша, электр энергиясын өндірудің жалпы көлеміндегі ЖЭК үлесі 4,53%-ға дейін өсті [Mamişev, 2023].

Орталық Азияның ауылдық жерлерінде қатты биомасса (ағаш, сабан, мақта сабақтары, мал көңі және т.б.) тамақ пісіру және жылыту үшін жағылатыны белгілі, бірақ биоэнергия көлемі туралы сенімді ақпарат алуда әртүрлі қиындықтар бар екенін атап өткен жөн. Биоэнергияны қолдану Қазақстандағы үкімет пен халықаралық ұйымдар тарапынан ынталандырылғанымен,

da hesaba katılmalıdır. Çünkü bilindiği üzere Kazakistan'daki elektrik dağıtım şebekesinin önemli bir kısmı modernizasyona ihtiyaç duymakta olup artan elektrik üretiminin dağıtımında çeşitli sorunlarla karşılaşılmasına neden olabilmektedir [Satubaldina, 2023].

Ayrıca, rüzgâr enerjisi kaynakları, güneş enerjisi santrallerinden yaklaşık %30 daha fazla enerji üretmektedir. 2035 yılına kadar, Kazakistan'ın çoğu bölgesindeki bol rüzgârlı hava koridorları sayesinde bu farkın yedi kat artması beklenmektedir [Viktorova, 2023]. Ülke topraklarının yaklaşık yarısında 30 metre yükseklikte saniyede 4 ila 5 metre hızında rüzgâr esmektedir. Hazar Denizi'ne yakın olan Atırâu ve Mangıstau bölgeleri ile ülkenin Kuzey ve Güney bölgeleri özellikle rüzgâr enerjisi açısından büyük potansiyele sahiptir [Gov.kz, 2017].

Kazakistan hükümeti 2035'e kadar rüzgâr (19.6 milyar kWh) ve güneş enerjisinin (2.9 milyar kWh) toplam elektrik üretimi (152.4 milyar kWh) içerisindeki payının %15'e ulaşacağını tahmin etmektedir. Dahası kömür, petrol ve doğal gaz dışında alternatif enerji kaynakları kapsamında 2025'de atom enerjisinin Kazakistan'daki toplam elektrik üretimindeki payının %13'üne denk gelmesi hedeflenirken 2032'ye kadar en az bir nükleer enerji santrali kurulması amaçlanmaktadır. Böylece kömürlü termik santrallerin oranının %46.3'e düşmesi beklenmektedir [Viktorova, 2023].

биоэнергияны енгізу және дамыту баяу жүріп жатыр.

2022 жылғы жағдай бойынша Қазақстанның жаңартылатын энергия көздерінен өндіретін электр энергиясының қарқыны жалпы көлемнің 4,53%-ын құрап, 2030 жылға арналған 15% және 2050 жылға арналған 50% амбициялық мақсаттарға біртіндеп жақындауда. Маңызды мәселелердің бірі 2013 жылы 2030 жылға арналған 10%-дық мақсатты «жаңа шындықтар мен оң динамикаға» байланысты 2021 жылы 15%-ға дейін ұлғайту, бұл мемлекеттің осы саладағы зерттеулерде межеленген деңгейін жоғарылатқанын көрсетеді. Сонымен қатар, бейтарап көміртегі стратегиясының 2060 жылға арналған мақсатына жету үшін 600 млрд доллардан астам инвестиция қажет екенін ескеру керек, оның тек 4%-ы мемлекеттік сектордан, қалғаны жеке сектордан келеді деп күтілуде. Екінші жағынан, өсіп келе жатқан энергияға сұранысты қанағаттандырудағы жаңартылатын энергия үлесін арттыруға күш салумен қатар, инфрақұрылымның жай-күйін де ескеру қажет. Өйткені, Қазақстандағы электр энергиясын тарату желісінің маңызды бөлігі жаңғыртуды қажет етеді және электр энергиясын өндірудің ұлғаюын бөлуде әртүрлі проблемаларды тудыруы мүмкін екендігі белгілі [Сатубалдина, 2023].

Bakanlığın verilerine göre, 2022 yılı itibarıyla ülkede 46 rüzgâr santrali, 44 güneş enerjisi santrali, 37 hidroelektrik santrali ve üç biyokütle santrali olmak üzere toplam 2.400 megavat (MW) kapasiteli 130 yenilenebilir enerji tesisi bulunmaktadır. Kazak hükümeti toplam 180 milyar tenge (403 milyon dolar) yatırımla 12 tane tesisi 2022'de devreye alırken, 2023 yılında toplam kapasitesi 276 MW olan 15 tesisi faaliyete geçirmeyi planlamaktadır [Satubaldina, 2023].

Sistemi daha sürdürülebilir hale getirmek için, ülkenin kendi üretim ve teknolojisini geliştirmeye yönelik adımları hızlandırması ve yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesinde ulusal içeriği genişletmesi gerekmektedir. Şu anda, petrol, gaz ve kömür gibi fosil yakıtlar, ülkenin enerji sektöründe baskın enerji kaynaklarıdır. Bununla birlikte, elektrik üretimindeki halihazırda bulunan sistemler hava kirliliğini artırmaktadır. Bu nedenle YEK'e hızlı bir şekilde geçilmesi çevre dostu sürdürülebilir enerji tedariki sağlanmasının önünü açacaktır.

Kaynaklar:

1. Adilet.zan.kz (2009). Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Kullanımının Desteklenmesine İlişkin Kanun. Alınan yer: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z090000165_. Erişim tarihi: 28.06.2023.
2. Adilet.zan.kz (2013). Kazakistan Cumhuriyeti'nin yeşil ekonomiye geçiş konsepti üzerine. Alınan yer: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/T1300000577>. Erişim tarihi: 28.06.2023.
3. Adilet.zan.kz (2023). Kazakistan Cumhuriyeti'nin 2060 yılına kadar karbon nötrlüğünü sağlamaya yönelik Stratejinin onaylanması üzerine. Alınan yer: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2300000121>. Erişim tarihi: 29.06.2023.
4. Dknews.kz (2023). Geleceğin ekonomisinde değişim rüzgârı Kazakistan. Alınan yer: <https://www.dknews.kz/ru/eksklyuziv-dk/293675-veter-peremen-v-ekonomike-budushchego-kazahstana>. Erişim tarihi: 29.06.2023.
5. Gov.kz (2017). Yeşil enerji. Alınan yer: https://www.gov.kz/uploads/2020/10/7/ea-b6e2f7b5c9dc364aad2b6d768e874c_original.9545597.pdf. Erişim tarihi: 11.07.2023.
6. Uluslararası Enerji Ajansı (2002). Yenilenebilir Enerji. Alınan yer: <https://www.seforall.org/>

AYRICA, RÜZGÂR ENERJİSİ KAYNAKLARI, GÜNEŞ ENERJİSİ SANTRALLERİNDEN YAKLAŞIK %30 DAHA FAZLA ENERJİ ÜRETMEKTEDİR

SONYIMEN QATAR JEL ENERJİSİNİN KÖZDERİ KÜN ELEKTR STANÇİYALARINA QARAQANDA ŞAMA MEN 30% KÖP ENERJİ ÖNDİREĐİ

Сонымен қатар жел энергиясының көздері күн электр станцияларына қарағанда шамамен 30% көп энергия өндіреді. 2035 жылына қарай бұл айырмашылық Қазақстанның көптеген аймақтарындағы желді дәліздердің арқасында 7 есе артуы күтілуде [Викторова, 2023]. Ел аумағының шамамен жартысында 30 метр биіктікте секундына 4-5 метр жылдамдықпен жел соғады. Каспий теңізіне жақын орналасқан Атырау және Маңғыстау облыстары мен елдің Солтүстік және Оңтүстік өңірлерінің әсіресе жел энергиясы бойынша әлеуеті зор [Gov.kz, 2017].

Қазақстан үкіметі 2035 жылға қарай жел (19,6 млрд кВт/сағ) және күн энергиясының (2,9 млрд кВт/сағ) жалпы электр энергиясын өндірудегі (152,4 млрд кВт/сағ) үлестің 15%-ға жететінін болжайды. Сонымен қатар, көмір, мұнай және табиғи газдан басқа баламалы энергия көздері аясында 2025 жылы Қазақстандағы жалпы электр энергиясын өндірудегі атом энергиясының үлесі 13%-ын құрау және 2032 жылға қарай кем дегенде 1 атом электр станциясын құру көзделуде. Осылайша, көмірмен жұмыс істейтін электр станцияларының көрсеткіші 46,3%-ға дейін төмендейді деп күтілуде [Викторова, 2023].

Министрліктің деректеріне сәйкес, 2022 жылға қарай елде жалпы қуаттылығы 2400 мегаватт (МВт) болатын 130 жаңартылатын энергия станциясы, оның ішінде 46 жел электр станциясы, 44 күн электр станциясы, 37 су электр станциясы және 3 биомасса электр станциялары құрылған. Қазақстан үкіметі 2022 жылы жалпы инвестиция көлемі 180 млрд теңгені (403 млн доллар) құрайтын 12 зауытты іске қосса, 2023 жылы жалпы қуаты 276 МВт болатын 15 станцияны іске қосуды жоспарлап отыр [Сатубалдина, 2023].

- sites/default/files/l/2013/09/9-gtf_ch4.pdf. Ерісім tarihi: 28.06.2023.
7. Irvin, Julia (2021). Kazakhstan'a enerji vermek: Yenilenebilir enerji fırsatları. Alınan yer: <https://greenfdc.org/energizing-kazakhstan-renewable-energy-opportunities/>. Ерісім tarihi: 29.06.2023.
 8. Kegoc.kz (2023). Kazakhstan'da enerji endüstrisi: Önemli gerçekler. Alınan yer: [https://www.kegoc.kz/ru/electric-power/elektroenergetika-kazakhstana/#:~:text=Производство%20электрической%20энергии%20в%20Казахстане,мощность%20—%2020761%2C7%20МВт](https://www.kegoc.kz/ru/electric-power/elektroenergetika-kazakhstana/#:~:text=Производство%20электрической%20энергии%20в%20Казахстане,мощность%20—%2020761%2C7%20МВт.). Ерісім tarihi: 29.06.2023.
 9. Laldjebayev, Murodbek, Isaev, Ruslan, Sauhimov, Almaz (2022). Orta Asya'daki yenilenebilir enerji kaynakları: Potansiyel, kullanım, beklentiler ve engeller. Orta Asya Üniversitesi Raporu No: 71.
 10. Mamişev, Janbolat (2023). Kazakhstan'da yenilenebilir kaynaklardan elektrik üretimi 1.6 kat arttı. Alınan yer: <https://kz.kursiv.media/2023-04-20/zhnb-sunpower/>. Ерісім tarihi: 29.06.2023.
 11. Perzadayeva, Saniya, Ospangali, Nurmolda (2022). Kazakhstan: Kazakhstan'da HES inşaatını ne engelliyor? Alınan yer: <https://www.mondaq.com/government-contracts-procurement--ppp/1183968/Что-Мешает-Строительству-ГЭС-В-Казахстане>. Ерісім tarihi: 29.06.2023.
 12. Satubaldina, Assel (2023). Kazakhstan, kritik zorluklar altında yenilenebilir enerji potansiyelini ortaya çıkararak önde güçleniyor. Alınan yer: <https://astanatimes.com/2023/06/kazakhstan-powers-ahead-unleashing-potential-of-renewable-energy-under-critical-challenges/>. Ерісім tarihi: 28.06.2023.
 13. Viktorova, Polina (2023). Kazakhstan'da yenilenebilir enerjinin rolü kademeli olarak artıyor. Alınan yer: <https://kz.kursiv.media/en/2023-02-28/role-of-renewable-energy-gradually-increases-in-kazakhstan/>. Ерісім tarihi: 28.06.2023.
-
- Жүйені тұрақты ету үшін ел өз өндірісі мен технологиясын жетілдіруге бағытталған қадамдарды жеделдетіп, жаңартылатын энергия көздерін дамытудағы ұлттық бағдарламаны кеңейтуі қажет. Қазіргі уақытта мұнай, газ және көмір сияқты қазбалы отындар елдің энергетикалық секторында басым энергия көздері болып табылады. Дегенмен, электр энергиясын өндіруде бұрыннан бері келе жатқан жүйелер ауаның ластануын арттыруда. Сондықтан ЖЭК-ке жылдам көшу экологиялық таза тұрақты энергиямен қамтамасыз етуге жол ашады.
- Дереккөз:
1. Adilet.zan.kz (2009). Жаңартылатын энергия ресурстарын пайдалануды қолдау туралы Заң. Сілтеме: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z090000165_. Қаралған уақыты: 28.06.2023.
 2. Adilet.zan.kz (2013). Қазақстан Республикасының жасыл экономикаға көшу тұжырымдамасы туралы. Сілтеме: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/T1300000577>. Қаралған уақыты: 28.06.2023.
 3. Adilet.zan.kz (2023). Қазақстан Республикасының 2060 жылға қарай көміртегі бейтараптығына қол жеткізу стратегиясын бекіту туралы. Сілтеме: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2300000121>. Қаралған уақыты: 29.06.2023.
 4. Викторова, Полина (2023). Қазақстанда жаңартылатын энергияның рөлі біртіндеп артып келеді. Сілтеме: <https://kz.kursiv.media/en/2023-02-28/role-of-renewable-energy-gradually-increases-in-kazakhstan/>. Қаралған уақыты: 28.06.2023.
 5. Dknews.kz (2023). Болашақ Қазақстан экономикасындағы өзгерістер желі. Сілтеме: <https://www.dknews.kz/ru/eksklyuziv-dk/293675-veter-peremen-v-ekonomike-budushche-go-kazakhstana>. Қаралған уақыты: 29.06.2023.
 6. Gov.kz (2017). Жасыл Энергия. Сілтеме: https://www.gov.kz/uploads/2020/10/7/eab6e2f7b5c9dc364aad2b6d768e874c_original.9545597.pdf. Қаралған уақыты: 11.07.2023.
 7. Ирвин, Джулия (2021). Қазақстанды қуаттандыру: жаңартылатын энергия мүмкіндіктері. Сілтеме: <https://greenfdc.org/energizing-kazakhstan-renewable-energy-opportunities/>. Қаралған уақыты: 29.06.2023.
 8. Kegoc.kz (2023). Қазақстанның энергетикалық өнеркәсібі: негізгі фактілер. Сілтеме: [https://www.kegoc.kz/ru/electric-power/elektroenergetika-kazakhstana/#:~:text=Производство%20электрической%20энергии%20в%20Казахстане,мощность%20—%2020761%2C7%20МВт](https://www.kegoc.kz/ru/electric-power/elektroenergetika-kazakhstana/#:~:text=Производство%20электрической%20энергии%20в%20Казахстане,мощность%20—%2020761%2C7%20МВт.). Қаралған уақыты: 29.06.2023.
 9. Ладжебаев, Мurodbek, Исаев, Руслан, Саухимов, Алмаз (2022). Орталық Азиядағы жаңартылатын энергия көздері: әлеуеті, қолданылуы, болашағы және кедергілері. Орталық Азия университетінің есебі №: 71.
 10. Мамишев, Жанболат (2023). Қазақстанда жаңартылатын көздерден электр энергиясын өндіру 1,6 есе өсті. Сілтеме: <https://kz.kursiv.media/2023-04-20/zhnb-sunpower/>. Қаралған күні: 29.06.2023.
 11. Перзадаева, Сәния, Оспанғали, Нұрмолда (2022). Қазақстан: Қазақстанда ГЭС құрылысына не кедергі? Сілтеме: <https://www.mondaq.com/government-contracts-procurement--ppp/1183968/Что-Мешает-Строительству-ГЭС-В-Казахстане>. Қаралған уақыты: 29.06.2023.
 12. Сатубалдина, Асел (2023). Қазақстан сыны сынақтар жағдайында жаңартылатын энергияның әлеуетін ашуда алда. Сілтеме: <https://astanatimes.com/2023/06/kazakhstan-powers-ahead-unleashing-potential-of-renewable-energy-under-critical-challenges/>. Қаралған уақыты: 28.06.2023.
 13. Халықаралық энергетика агенттігі (2002). Жаңартылатын энергия. Сілтеме: https://www.seforall.org/sites/default/files/l/2013/09/9-gtf_ch4.pdf. Қаралған уақыты: 28.06.2023.

TÜRKİYE'S ECONOMIC DIPLOMACY IN CENTRAL ASIA

DR. AZIMZHAN KHITAKHUNOV

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
SENIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
СТАРШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ДИПЛОМАТИЯ ТУРЦИИ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

Russia's invasion of Ukraine is one of the most controversial issues in Central Asia. The protracted military conflict has led to intense debate about the economic and political future of Central Asia. Experts and society are actively discussing the future of Eurasian integration, the strategic initiatives promoted by China, as well as the prospects for cooperation with Western countries such as the European Union and the United States. In this discussion, a special place is given to Türkiye, as a new promising player in the region, which has broad public support. Thus, the purpose of this commentary is to reveal the evolution of Türkiye's relations with the Central Asian region, to show the current status of economic and political cooperation, as well as the prospects for regional integration.

Türkiye as a trade partner of Central Asia

International trade is essential in deepening economic cooperation between countries. Trade has a positive impact on economic growth, higher income levels, and helps to reduce poverty. Moreover, trade is a factor for the emergence of integration incentives. Mutual trade between Türkiye and Central Asia shows a significant change (Figure 1).

**TÜRKİYE IS IN THE
TOP 5 EXPORTERS
AND IMPORTERS FOR
THE COUNTRIES OF
CENTRAL ASIA**

**ТУРЦИЯ
ВХОДИТ В ТОП
5 ЭКСПОРТЕРОВ
И ИМПОРТЕРОВ
ДЛЯ СТРАН
ЦЕНТРАЛЬНОЙ
АЗИИ**

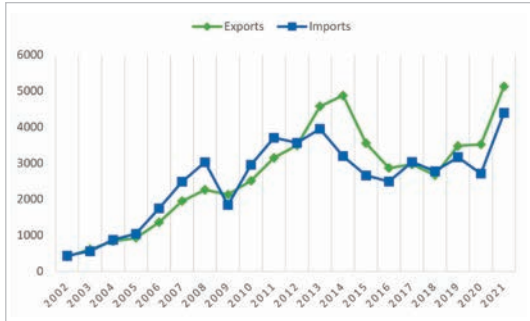

Вторжение России на Украину является одним из острых дискуссионных вопросов в Центральной Азии. Продолжительный военный конфликт привел к активным дебатам относительно экономического и политического будущего Центральной Азии (ЦА). Эксперты и общество активно обсуждают будущее Евразийской интеграции, стратегических инициатив, продвигаемых Китаем, а также перспективы сотрудничества с западными странами, такими как Европейский союз и США. В данной дискуссии отдельное место отводится Турции, как новому перспективному игроку в регионе, имеющему широкую общественную поддержку. Так, целью данной статьи является раскрыть эволюцию взаимоотношений Турции с регионом Центральной Азии, показать текущий статус экономического и политического сотрудничества, а также перспективы региональной интеграции.

Турция как торговый партнер Центральной Азии.

Международная торговля имеет важное значение в углублении экономического сотрудничества между странами. Торговля оказывает положительное влияние на экономический рост, повышение

Figure 1. Trade of Türkiye with Central Asian countries, million \$
Рисунок 1. Торговля Турции с Центральной Азией, миллионы \$

Source: Author's compilation based on the International Trade Center (2022) data.

Источник: составлено автором по данным Центра международной торговли (2022).

The trade turnover between the parties increased from \$838 million in 2002 to \$9511 million in 2021. The latter indicator is a record volume of mutual trade. It should be noted that the trade turnover was significantly exposed to external and internal economic shocks, such as economic slowdown due to geopolitical factors, the end of the energy "super cycle", the pandemic, as well as internal economic crises in Central Asia and Türkiye. All of the above factors contri-

уровня доходов, способствует снижению бедности. Более того, торговля является фактором для появления интеграционных стимулов. Взаимная торговля Турции и ЦА показывает значительное изменение (рисунок 1). Так, товарооборот между сторонами увеличился с \$838 миллионов в 2002 году до \$9511 миллионов в 2021 году. Последний показатель является рекордным объемом взаимной торговли. Следует отметить, что товарооборот был значительно подвержен внешним и внутренним экономическим шокам, таким как замедление экономического роста вследствие геополитических факторов, конец энергетического «супер цикла», пандемия, а также внутренние экономические кризисы в ЦА и Турции. Все вышеуказанные факторы способствовали значительному падению двусторонней торговли в период с 2014 по 2020 годы.

Динамика двусторонней торговли показывает, что в начале 2000-х годов торговля была сбалансированной, и, в большей степени, импорт Турции из ЦА превышал ее экспорт. К примеру, в 2002 году экспорт Турции в ЦА составлял \$405 миллионов, в то время как ее импорт был равен \$433

buted to a significant drop in bilateral trade between 2014 and 2020 [International Trade Center, 2022].

The dynamics of bilateral trade show that in the early 2000s, trade was balanced, and, to a greater extent, Türkiye's imports from Central Asia exceeded its exports. For example, in 2002 Türkiye's export to Central Asia was \$405 million, while its import was \$433 million. Starting in 2013, Türkiye's exports began to exceed its imports. In 2021, Türkiye's net exports to Central Asia amounted to \$735 million. The maximum value of net exports was observed in 2014 when the figure equaled \$1683 million.

Figure 2 shows the role of Türkiye in the foreign trade of the Central Asian countries. First, it should be noted that Türkiye is in the top 5 exporters and importers for the countries of the region, and for Turkmenistan, it is a key trading partner. Thus, in 2021, Türkiye's share in the gross exports and imports of Turkmenistan was approximately 23%. For Tajikistan and Uzbekistan, the role of the Türkiye's market is growing. Türkiye's share in the countries' gross exports was 13% and 11.7%, respectively [International Trade Center, 2022].

миллионам. Начиная с 2013 года, турецкий экспорт начинает превышать ее импорт. В 2021 году, чистый экспорт Турции в ЦА составил \$735 миллионов. Максимальное значение чистого экспорта наблюдалось в 2014 году, когда показатель составил \$1683 миллионов [Центр международной торговли, 2022].

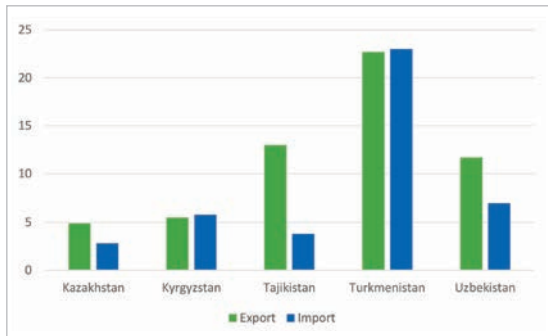
Рисунок 2 показывает роль Турции во внешней торговле стран Центральной Азии. Во-первых, следует отметить, что Турция входит в топ 5 экспортеров и импортеров для стран региона, а для Туркменистана является ключевым торговым партнером. Так, в 2021 году доля Турции в валовом экспорте и импорте Туркменистана примерно составила 23%. Для Таджикистана и Узбекистана роль рынка Турции возрастает. Доля Турции в валовом экспорте стран соответственно составила 13% и 11,7%.

Анализ взаимной торговли по странам показывает значительное увеличение роли Узбекистана. Так, если в 2010 году доля Узбекистана в экспорте Турции в Центральную Азию составляла 11%, то в 2021 году она увеличилась до 36%. За аналогичный период доля Узбекистана в общем импорте

Figure 2. Share of Türkiye in trade of the countries of Central Asia, 2021, %

Рисунок 2. Доля Турции в торговле стран Центральной Азии за 2021 год, %

Source: Author's compilation based on the International Trade Center (2022) data.

Источник: составлено автором по данным Центра международной торговли (2022).

Analysis of mutual trade by countries shows a significant increase in the role of Uzbekistan. So, if in 2010 the share of Uzbekistan in Türkiye's exports to Central Asia was 11%, then in 2021 it increased to 36%. Over the same period, the share of Uzbekistan in Türkiye's total imports from the Central Asian countries increased from 29% to 41%. The share of Kazakhstan in Türkiye's trade with the countries of the region has decreased, while Türkiye has significantly increased exports to Kyrgyzstan. Thus, the trade turnover data shows that Türkiye's role as a key trading partner of the Central Asian countries has increased markedly. It should be emphasized that the deepening of the trade partnership with Türkiye contributes to the diversification of supplies to the region. The fact that Türkiye has become a net exporter to the Central Asian region is one of its key achievements.

Türkiye's Economic Diplomacy in Central Asia

For Türkiye's politicians, Central Asia is one of the key regions for strengthening and deepening cooperation. Politicians and diplomats operate both at the bilateral and regional lev-

IF IN 2010 THE SHARE OF UZBEKISTAN IN TÜRKIYE'S EXPORTS TO CENTRAL ASIA WAS 11%, THEN IN 2021 IT INCREASED TO 36%

ЕСЛИ В 2010 ГОДУ ДОЛЯ УЗБЕКИСТАНА В ЭКСПОРТЕ ТУРЦИИ В ЦЕНТРАЛЬНУЮ АЗИЮ СОСТАВЛЯЛА 11%, ТО В 2021 ГОДУ ОНА УВЕЛИЧИЛАСЬ ДО 36%

те Турции из стран ЦА возросла с 29% до 41%. Доля Казахстана в торговле Турции со странами региона сократилась, при этом Турция заметно нарастила экспортные поставки в Кыргызстан [Центр международной торговли, 2022].

Таким образом, данные по товарообороту показывают, что роль Турции как ключевого торгового партнера стран Центральной Азии заметно увеличилась. Следует подчеркнуть, что углубление торгового партнерства с Турцией способствует диверсификации поставок в регион. Тот факт, что Турция стала чистым экспортером в регион Центральной Азии, является одним из ее ключевых достижений.

Экономическая дипломатия Турции в Центральной Азии.

Для политиков Турции Центральная Азия является одним из ключевых регионов по укреплению и углублению сотрудничества. Турецкие политики и дипломаты действуют как на двустороннем, так и на региональном уровне, активно используя создаваемые платформы. Так, в конце марта 2022 года президент Турции прилетел с официальным визитом в Узбекистан, в рамках которого было объявлено о повышении статуса двусторонних отношений до «всеобъемлющего стратегического партнёрства». По завершении переговоров было подписано 10 документов, в том числе Соглашение о преференциальной торговле, рамочное соглашение о сотрудничестве в военной и оборонной сфере и соглашение о передаче осуждённых. Президенты также провели второе заседание Узбекско-турецкого совета стратегического сотрудничества высшего уровня. Президент Эрдоган предложил проводить заседания совета не раз в два года, а ежегодно. Он также отметил, что по итогам 2021 года объём двусто-

els, actively using the platforms being created. At the end of March 2022, the President of Türkiye flew on an official visit to Uzbekistan, during which it was announced that the status of bilateral relations had been upgraded to a "comprehensive strategic partnership". At the end of the negotiations, 10 documents were signed, including the Preferential Trade Agreement, the Framework Agreement on Cooperation in the Military and Defense Sphere, and the Agreement on the Transfer of Convicts. The presidents also held the second meeting of the Uzbekistan-Türkiye High-Level Strategic Cooperation Council. President Erdogan proposed to hold meetings of the council not once every two years, but annually. He also noted that at the end of 2021, the volume of bilateral trade between Türkiye and Uzbekistan exceeded \$3.6 billion, an increase of 72%. The countries plan to increase bilateral trade to \$5 billion during the year, and in the long term – up to \$10 billion. As part of the visit of the President of Türkiye, a ceremony was held to launch a modern thermal power plant in the Tashkent region and start a project to build a similar station in the Syrdarya region. These projects will be implemented by Cengiz Enerji, a Turkish company [Gazeta.uz, 2022].

ронного товарооборота между Турцией и Узбекистаном превысил \$3,6 миллиардов, увеличившись на 72%. Страны планируют увеличить двустороннюю торговлю до \$5 миллиардов в течение года, а в перспективе – до \$10 миллиардов. В рамках визита президента Турции состоялась также церемония запуска современной тепловой электростанции в Ташкентской области и начала проекта строительства аналогичной станции в Сырдарьинской области. Проекты реализуются турецкой компанией Cengiz Enerji [Газета.uz, 2022].

В мае 2022 года, президент Казахстана Касым-Жомарт Токаев, в ходе своего визита в Турцию, отметил, что товарооборот между странами в 2021 году превысил \$5 миллиардов и предложил увеличить взаимную торговлю до \$10 миллиардов. Президент подчеркнул, что Турция входит в пятерку ключевых торговых партнеров и является одним из 10 крупнейших инвесторов. Инвестиции Турции в экономику Казахстана превысили \$4 миллиарда, в то время как Казахстан инвестировал в турецкую экономику более \$1 миллиарда. За последние два года в Казахстане было реализовано 16 инвестиционных проектов. Президент отметил необходимость укрепления транс-

In May 2022, the President of Kazakhstan, Kassym-Jomart Tokayev, during his visit to Türkiye, noted that the trade turnover between the countries in 2021 exceeded \$5 billion and proposed increasing mutual trade to \$10 billion. The President stressed that Türkiye is one of the five key trading partners and is one of the 10 largest investors. Türkiye's investments in the economy of Kazakhstan exceeded \$4 billion, while Kazakhstan invested more than \$1 billion in Türkiye's economy. Over the past two years, 16 investment projects have been implemented in Kazakhstan. The President noted the need to strengthen the transport and transit partnership and better use the potential of the Trans-Caspian International Transport Route (Middle Corridor). Following the talks, the presidents signed a Joint Statement on an expanded strategic partnership. In addition, members of official delegations in the presence of the heads of state signed 14 documents, including the Agreement on the organization of information exchange and simplification of customs control procedures [Akorda, 2022].

It should be noted that the Middle Corridor plays an important role in strengthening regional cooperation. This corridor connects the Chinese city of Xi'an with Istanbul through Kazakhstan, Azerbaijan (via the Caspian Sea) and Georgia. This route reduces the delivery time of goods to 12 days, compared to about a month for sea shipments between China and Türkiye [Lillis, 2022]. It should be emphasized that the total capital of Türkiye's companies in the economy of Kazakhstan is nearly \$120 billion, which is almost 20% of Türkiye's GDP or 70% of Kazakhstan's GDP. During the visit, commercial agreements worth around \$1.1 billion were signed, including the joint production of Anka unmanned aerial vehicles in Kazakhstan, which will be Anka's first production base outside of Türkiye [The Astana Times, 2022].

IF IN 2016 THE VOLUME OF INVESTMENTS MADE BY TÜRKİYE IN UZBEKISTAN AMOUNTED TO 0.4% OF THE TOTAL VOLUME OF FOREIGN INVESTMENTS, THEN IN 2020 THIS FIGURE REACHED 9.3%, AND IN 2021 – 11.1%

ЕСЛИ В 2016 ГОДУ ОБЪЕМ ИНВЕСТИЦИЙ ТУРЦИИ В УЗБЕКИСТАНЕ СОСТАВИЛ 0,4% ОТ ОБЩЕГО ОБЪЕМА ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ, ТО В 2020 ГОДУ ЭТОТ ПОКАЗАТЕЛЬ ДОСТИГ 9,3%, А В 2021 ГОДУ – 11,1%.

портно-транзитного партнерства и более полном использовании потенциала Транскаспийского международного транспортного маршрута (Средний коридор). По итогам переговоров президенты подписали Совместное заявление о расширенном стратегическом партнерстве. Кроме того, членами официальных делегаций в присутствии глав государств были подписаны 14 документов, в том числе Соглашение об организации информационного обмена и упрощения процедур таможенного контроля [Акорда, 2022]. Следует отметить, что Средний коридор играет важную роль в укреплении регионального сотрудничества. Данный коридор связывает китайский город Сиань со Стамбулом через Казахстан, Азербайджан (через Каспийское море) и Грузию. Этот путь сокращает время доставки грузов до 12 дней по сравнению с примерно месяцем для морских перевозок между Китаем и Турцией [Лиллис, 2022]. Следует подчеркнуть, что общий капитал турецких компаний в экономике Казахстана составляет почти \$120 миллиардов, что составляет почти 20% ВВП Турции или 70% ВВП Казахстана. В ходе визита были подписаны коммерческие соглашения на сумму около \$1,1 миллиардов, в том числе о совместном производстве беспилотных летательных аппаратов «Анка» в Казахстане, который станет первой производственной базой Анка за пределами Турции [The Astana Times, 2022].

В августе 2022 года, Министр торговли Турции Мехмет Муш, выступая на трехсторонней встрече между Турцией, Азербайджаном и Узбекистаном в Ташкенте, отметил, что три страны обладают важным совокупным коммерческим потенциалом с общим валовым внутренним продуктом около \$1 триллиона и населением около

In August 2022, Türkiye's Minister of Commerce Mehmet Mus, speaking at a trilateral meeting between Türkiye, Azerbaijan and Uzbekistan in Tashkent, noted that the three countries have important combined commercial potential with a total gross domestic product of about \$1 trillion and a population of about 130 million people. According to him, the preferential trade agreements signed with Azerbaijan and Uzbekistan testify to the importance of realizing this potential. The Minister expressed confidence that the steps to be taken to reduce bureaucratic barriers at customs posts would facilitate trade between the countries and increase trade turnover. According to him, Azerbaijan and Uzbekistan play an important role in Türkiye's trade with Central Asia, while Türkiye also acts as a bridge in Azerbaijan's and Uzbekistan's trade with Europe, the Middle East and Africa [Daily Sabah, 2022].

It is necessary to pay attention to the Preferential Trade Agreement, the main purpose

130 миллионов человек. По его словам, подписанные с Азербайджаном и Узбекистаном преференциальные торговые соглашения свидетельствуют о важности реализации этого потенциала. Министр выразил уверенность в том, что шаги, которые будут предприняты для снижения бюрократических преград на таможенных постах, облегчат торговлю между странами и будут способствовать увеличению товарооборота. По его словам, Азербайджан и Узбекистан играют важную роль в торговле Турции с Центральной Азией, в то время как Турция также выступает в качестве моста в торговле Азербайджана и Узбекистана с Европой, Ближним Востоком и Африкой [Daily Sabah, 2022].

Отдельно необходимо остановиться на Соглашении о преференциальной торговле, основной целью которого стало дальнейшее укрепление торгово-экономических связей путем создания еще более благоприятных условий ведения бизнеса

of which was to further strengthen trade and economic ties by creating even more favorable business conditions for manufacturers and exporters of Uzbekistan and Türkiye. As part of the agreement, the parties approved a list of products subject to preferential trade, consisting of 12 items (for each republic). The list of Uzbek goods is dominated by the agricultural sector and Türkiye's – by industrial products. The reduction of trade barriers opens up opportunities for the producers of the two countries to strengthen their market positions. At the same time, it is planned to consider in the future the issue of expanding the list of goods approved under the agreement, based on the production and export potential of the states [Yangi O'zbekiston, 2022]. Moreover, it is worth noting the growth of Türkiye's investment activity in Uzbekistan. The volume of investments of Türkiye's entrepreneurs in the economy of Uzbekistan for 2016-2021 amounted to almost \$2.3 billion. If in 2016 the volume of investments made by Türkiye amounted to 0.4% of the total volume of foreign investments, then in 2020 this figure reached 9.3%, and in 2021 – 11.1%. The number of enterprises with Türkiye's capital amounted to 1,912 units [Nurdinova, 2022].

Thus, Türkiye's economic diplomacy was the result of the conclusion of important agreements, in particular, trade ones, which can strengthen Türkiye's trade and investment positions in the Central Asian region.

Prospects for comprehensive cooperation between Türkiye and Central Asia

Cooperation between Türkiye and Central Asia is comprehensive. Türkiye is actively manifesting itself in the military-industrial sphere. Thus, Turkmenistan is one of the leading buyers of Türkiye's weapons, in particular, Bayraktar TB2 drones. Kyrgyzstan, which has a long-term military conflict with Tajikistan, also bought Bayraktar TB2 drones. In February, after the start of the Russian invasion of Ukraine, Olzhas Khusainov, head of the international cooperation department of the Kazakh Defense Ministry, met with the Türkiye's military attache in Kazakhstan, Fatih Pala, to discuss cooperation. At the end of March, Uzbek Defense Minister Bakho-

для производителей и экспортеров Узбекистана и Турции. В рамках соглашения стороны утвердили перечень продукции, подлежащей преференциальной торговле, состоящий из 12 наименований (для каждой республики). В списке узбекских товаров превалирует сельскохозяйственная сфера, а турецких – промышленная. Снижение торговых барьеров открывает для производителей двух стран возможности для укрепления своих рыночных позиций. При этом в дальнейшем планируется рассмотреть вопрос о расширении перечня товаров, утвержденных в рамках соглашения, исходя из производственного и экспортного потенциала государств (Янги Узбекистон, 2022). При этом стоит отметить рост инвестиционной активности Турции в Узбекистане. Объем инвестиций турецких предпринимателей в экономику Узбекистана за 2016-2021 годы составил почти \$2,3 миллиардов. Так, если в 2016 году объем инвестиций Турции составил 0,4% от общего объема иностранных инвестиций, то в 2020 году этот показатель достиг 9,3%, а в 2021 году – 11,1%. Количество предприятий с турецким капиталом составило 1 912 единиц [Нурдинова, 2022].

Таким образом, экономическая дипломатия Турция стала результатом заключения важных соглашений, в частности, торговых, которые способны усилить торгово-инвестиционные позиции Турции в регионе Центральной Азии.

Перспективы всестороннего сотрудничества Турции и Центральной Азии.

Сотрудничество Турции и Центральной Азии носит всесторонний характер. Турция активно проявляет себя в военно-промышленной сфере. Так, Туркменистан является одним из ведущих покупателей оружия Турции, в частности, беспилотников ТБ2 «Байрактар». Кыргызстан, у которого имеется продолжительный военный конфликт с Таджикистаном, также купил дроны ТБ2 «Байрактар». В феврале, после начала российского вторжения на Украину, глава департамента международного сотрудничества Министерства обороны Казахстана Олжас Хусаинов встретился с

dir Kurbanov signed a cooperation agreement with his Türkiye counterpart Hulusi Akar [Pannier, 2022].

Türkiye's President Recep Tayyip Erdogan attended the sixth summit of the Conference on Interaction and Confidence Building Measures in Asia. During his visit to Astana, the President of Türkiye took part in the 4th meeting of the High-Level Strategic Cooperation Council. The parties agreed that in the near future, the volume of bilateral trade will double to \$10 billion. The Presidents stressed the key role of the Middle Corridor in export diversification. President of Kazakhstan Kassym-Jomart Tokayev awarded his Türkiye's counterpart with the Dostyk Order of the first degree. Thus, the "table tennis diplomacy" that began in Ankara continued in Astana [Tomar, 2022]. It should be emphasized here that President Erdogan made an important political statement. In particular, the Türkiye's leader noted that Ankara will continue to support the stability, peace, independence and territorial integrity of fraternal Kazakhstan [Daily Sabah, 2022].

The leaders of the Organization of Turkic States met again at the Samarkand Summit, which was held in November 2022 under the motto "A New Era of Turkic Civilization: On the Path to Common Development and Prosperity." The last summit was dedicated to deepening economic cooperation, improving transport corridors, food security and digitalization between the participating countries. In his speech, Head of State Kassym-Jomart Tokayev noted that Kazakhstan attaches particular importance to comprehensive cooperation with the Turkic countries, including the development of a common transport system as the Middle Corridor. At the suggestion of the President of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev, a decision was made to hold the International Turkic Economic Forum

THE DEVELOPMENT OF THE MIDDLE CORRIDOR WILL ALSO CONTRIBUTE TO DEEPENING COOPERATION AND STRENGTHENING THE ROLE OF TÜRKİYE

РАЗВИТИЕ СРЕДНЕГО КОРИДОРА ТАКЖЕ БУДЕТ СПОСОБСТВОВАТЬ УГЛУБЛЕНИЮ СОТРУДНИЧЕСТВА И УСИЛЕНИЮ РОЛИ ТУРЦИИ

военным атташе Турции в Казахстане Фатихом Пала, чтобы обсудить вопросы сотрудничества. В конце марта министр обороны Узбекистана Баходир Курбанов подписал соглашение о сотрудничестве со своим турецким коллегой Хулуси Акаром [Паннье, 2022].

Президент Турции Реджеп Тайип Эрдоган принял участие на шестом саммите Сопредседания по взаимодействию и мерам доверия в Азии. В ходе своего визита в Астану, президент Турции принял участие в 4-м заседании Совета стратегического сотрудничества высокого уровня. Стороны договорились, что в ближайший период объем двусторонней торговли будет удвоен до \$10 миллиардов. Президенты подчеркнули ключевую роль Среднего коридора в диверсификации экспорта. Президент Казахстана Касым-Жомарт Токаев наградил своего турецкого коллегу Орденом Достык первой степени. Таким образом, «дипломатия настольного тенниса», которая началась в Анкаре, продолжилась в Астане [Томар, 2022]. Здесь следует подчеркнуть, что президент Эрдоган сделал важное политическое заявление. В частности, турецкий лидер отметил, что Анкара продолжит поддерживать стабильность, мир, независимость и территориальную целостность братского Казахстана [Daily Sabah, 2022].

Лидеры Организации Тюркских государств снова встретились на Самаркандском саммите, который прошел в ноябре 2022 года под девизом «Новая эра тюркской цивилизации: на пути к общему развитию и процветанию». Последний саммит был посвящен углублению экономического сотрудничества, улучшению транспортных коридоров, продовольственной безопасности и цифровизации между странами участниками. В своем выступлении Глава государства Ка-

annually. President Mirziyoyev noted that the potential and capabilities of the organization are not fully utilized and the mutual trade between the countries is only 4% of the total foreign trade [Kazinform, 2022]. One of the most important achievements of this summit was the decision to establish the Turkic Investment Fund, through which a more economically developed Türkiye can implement joint projects, thereby strengthening its position in the region. The development of the Middle Corridor will also contribute to deepening cooperation and strengthening the role of Türkiye. Thus, it should be noted that the lack of common borders hindered trade cooperation and made Ankara dependent on Iran as a transit country, which is also trying to strengthen cooperation with the Central Asian region. There were cases when Iran tried to reduce the competitiveness of Türkiye's goods by raising transit tariffs. Thus, the development of the Middle Corridor significantly reduces political risks for Türkiye [Khitakhunov, 2022].

Thus, based on the abovementioned, the following conclusions can be drawn. Firstly, trade and investment cooperation contributed to the strengthening of Türkiye's position in the region. Secondly, the geopolitical situation creates prerequisites for deepening the economic and political integration of Central Asia and Türkiye. Thirdly, the Central Asian countries need to use cooperation with Türkiye to diversify export corridors and further develop regional infrastructure. It should be emphasized that cooperation with Türkiye can reduce political risks for the countries of the region. Thus, the "New era of Turkic civilization" will depend on the success of the integration policy.

References:

1. Akorda (2022). Kassym-Jomart Tokayev and Recep Tayyip Erdogan agreed to bring relations between Kazakhstan and Türkiye to the level of an expanded strategic partnership. Retrieved from <https://akorda.kz/ru/kasym-zhomart-tokaev-i-redzhep-tayyip-erdogan-dogovorilis-vyvesti-vzaimootnosheniya-mezhdu-kazahstanom-i-turciy-na-uroven-rasshirenno-go-strategicheskogo-partnerstva-1045142>. Accessed on 04.10.2022.
2. Daily Sabah (2022). Türkiye aims to simplify customs with Azerbaijan, Uzbekistan soon. Retrieved from <https://www.dailysabah.com/business/economy/Turkiye-aims-to-simplify-customs-with-azerbaijan-uzbekistan-soon>. Accessed on 01.10.2022.

сым-Жомарт Токаев отметил, что Казахстан придает особое значение всестороннему взаимодействию с тюркскими странами, включая развитие общей транспортной системы как Средний коридор. По предложению президента Узбекистана Шавката Мирзиеева, было принято решение о ежегодном проведении Международного тюркского экономического форума. Президент Мирзиеев отметил, что потенциал и возможности организации не задействованы в полной мере и взаимный товарооборот между странами составляет всего 4% от общего объема внешней торговли [Казинформ, 2022]. Одним из важнейших достижений данного саммита стало решение об учреждении Тюркского инвестиционного фонда, через который более экономически развитая Турция способна реализовывать совместные проекты, тем самым укрепляя свои позиции в регионе. Развитие Среднего коридора также будет способствовать углублению сотрудничества и усилению роли Турции. Так, следует отметить, что отсутствие общих границ препятствовало торговому сотрудничеству, и ставило Анкару в зависимость от Ирана как транзитной страны, который также пытается укрепить сотрудничество с регионом Центральной Азии. Были случаи, когда Иран пытался снизить конкурентоспособность турецких товаров путем повышения транзитных тарифов. Так, развитие Среднего коридора значительно снижает политические риски для Турции [Хитахунув, 2022].

Таким образом, исходя из вышесказанного, можно сделать следующие выводы. Во-первых, торгово-инвестиционное сотрудничество способствовало укреплению позиций Турции в регионе. Во-вторых, геополитическая ситуация создает предпосылки для углубления экономической и политической интеграции Центральной Азии и Турции. В-третьих, странам Центральной Азии необходимо использовать сотрудничество с Турцией для диверсификации экспортных коридоров и дальнейшего развития региональной инфраструктуры. Следует подчеркнуть, что сотрудничество с Турцией способно снизить политические риски для стран региона. Таким образом, «Новая эра тюркской цивилизации» будет

3. Daily Sabah (2022). Türkiye to continue supporting Kazakhstan's stability, peace: Erdogan. Retrieved from <https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/turkiye-to-continue-supporting-kazakhstans-stability-peace-erdogan>. Accessed on 18.10.2022.
4. Gazeta.uz (2022). Uzbekistan and Türkiye will raise the status of relations to a "comprehensive strategic partnership". Retrieved from <https://www.gazeta.uz/ru/2022/03/30/Türkiye/>. Accessed on 04.10.2022.
5. International Trade Center (2022). Türkiye's trade profile. Retrieved from <https://www.trademap.org/Index.aspx>. Accessed on 18.11.2022.
6. Kazinform (2022). Samarkand Summit of the Organization of Turkic States: three components of an authoritative platform in the international arena. Retrieved from https://www.inform.kz/ru/samarkandskiy-sammit-organizacii-tyurkskih-gosudarstv-tri-sostavlyayuschie-avtoritetnoy-ploschadki-na-mezhdunarodnoy-arene_a4000641.
7. Khitakhunov, Azimzhan (2022). Trade between Türkiye and Central Asia. Retrieved from <https://www.eurasian-research.org/publication/trade-between-Türkiye-and-central-asia/>. Accessed on 01.12.2022.
8. Lillis, Joanna (2022). In Türkiye, Kazakhstan's president talks trade and China transport. Retrieved from <https://eurasianet.org/in-Türkiye-kazakhstans-president-talks-trade-and-china-transport>. Accessed on 04.10.2022.
9. Nurdinova, Shoira (2022). Uzbekistan - Türkiye: prospects for trade and economic cooperation. Retrieved from <https://review.uz/post/uzbekistan-turciya-perspektiv-torgovo-ekonomicheskogo-sotrudnichestva>. Accessed on 04.10.2022.
10. Pannier, Bruce (2022). Perspectives, Türkiye and Central Asia: Ukraine war will strengthen ties. Retrieved from <https://eurasianet.org/perspectives-Türkiye-and-central-asia-ukraine-war-will-strengthen-ties>. Accessed on 04.10.2022.
11. The Astana Times (2022). Kazakhstan, Türkiye: 30 Years of Strong Friendship. Retrieved from <https://astanatimes.com/2022/05/kazakhstan-Türkiye-30-years-of-strong-friendship/>. Accessed on 04.10.2022.
12. Tomar, Cengiz (2022). Türkiye-Kazakhstan relations: Message from last visit. Retrieved from <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turkiye-kazakistan-iliskileri-son-ziyaretin-dusundurdukleri/2713399>. Accessed on 17.10.2022.
13. Yangi O'zbekiston (2022). Preferential trade regime introduced between Uzbekistan and Türkiye. Retrieved from <https://yuz.uz/ru/news/mejdu-uzbekistanom-i-turtsiye-vvoditsya-preferentsialny-torgovy-rejim>. Accessed on 04.10.2022.

зависеть от успешности проведения интеграционной политики.

Источники:

1. Акорда (2022). Касым-Жомарт Токаев и Реджеп Тайип Эрдоган договорились вывести взаимоотношения между Казахстаном и Турцией на уровень расширенного стратегического партнерства. Доступно по адресу: <https://akorda.kz/ru/kasym-zhomart-tokaev-i-redzhep-tayip-erdogan-dogovorilis-vyvesti-vzaimootnosheniya-mezhdu-kazakhstanom-i-turciye-na-uroven-rasshirennogo>

strategicheskogo-partnerstva-1045142. Дата обращения: 04.10.2022.

2. Daily Sabah (2022). Турция намерена в ближайшее время упростить таможенно с Азербайджаном и Узбекистаном. Доступно по адресу: <https://www.dailysabah.com/business/economy/turkey-aims-to-simplify-customs-with-azerbaijan-uzbekistan-soon>. Дата обращения: 01.10.2022.
3. Daily Sabah (2022). Турция продолжит поддерживать стабильность и мир в Казахстане: Эрдоган. Доступно по адресу: <https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/turkiye-to-continue-supporting-kazakhstans-stability-peace-erdogan>. Дата обращения: 18.10.2022.
4. Газета.uz (2022). Узбекистан и Турция повысят статус отношений до всеобъемлющего стратегического партнерства. Доступно по адресу: <https://www.gazeta.uz/ru/2022/03/30/turkey/>. Дата обращения: 04.10.2022.
5. Казинформ (2022). Самаркандский саммит Организации тюркских государств: три составляющие авторитетной площадки на международной арене. Доступно по адресу: https://www.inform.kz/ru/samarkandskiy-sammit-organizacii-tyurkskih-gosudarstv-tri-sostavlyayuschie-avtoritetnoy-ploschadki-na-mezhdunarodnoy-arene_a4000641. Дата обращения: 20.11.2022.
6. Лиллис, Джоанна (2022). В Турции президент Казахстана говорит о торговле и транспортировке из Китая. Доступно по адресу: <https://eurasianet.org/in-turkey-kazakhstans-president-talks-trade-and-china-transport>. Дата обращения: 04.10.2022.
7. Нурдинова, Шоира (2022). Узбекистан – Турция: перспективы торгово-экономического сотрудничества. Доступно по адресу: <https://review.uz/post/uzbekistan-turciya-perspektiv-torgovo-ekonomicheskogo-sotrudnichestva>. Дата обращения: 04.10.2022.
8. Панье, Брюс (2022). Перспективы | Турция и Центральная Азия: война на Украине укрепит связи. Доступно по адресу: <https://eurasianet.org/perspectives-turkey-and-central-asia-ukraine-war-will-strengthen-ties>. Дата обращения: 04.10.2022.
9. Томар, Ченгиз (2022). Турецко-казахстанские отношения: размышления о последнем визите. Доступно по адресу: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turkiye-kazakistan-iliskileri-son-ziyaretin-dusundurdukleri/2713399>. Дата обращения: 17.10.2022.
10. Хитахунув, Азимжан (2022). Торговля между Турцией и Центральной Азией. Доступно по адресу: <https://www.eurasian-research.org/publication/trade-between-turkey-and-central-asia/>. Дата обращения: 01.12.2022.
11. Центр международной торговли (2022). Профиль торговли Турции. Доступно по адресу: <https://www.trademap.org/Index.aspx>. Дата обращения: 18.11.2022.
12. Янги Узбекистон (2022). Между Узбекистаном и Турцией вводится преференциальный торговый режим. Доступно по адресу: <https://yuz.uz/ru/news/mejdu-uzbekistanom-i-turtsiye-vvoditsya-preferentsialny-torgovy-rejim>. Дата обращения: 04.10.2022.
13. The Astana Times (2022). Казахстан, Турция: 30 лет крепкой дружбы. Доступно по адресу: <https://astanatimes.com/2022/05/kazakhstan-turkey-30-years-of-strong-friendship/>. Дата обращения: 04.10.2022.

CENTRAL ASIA IN CHINA'S FOREIGN POLICY: XI'AN SUMMIT

DR. ALBINA MURATBEKOVA

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
SENIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
СТАРШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

ЦЕНТРАЛЬНАЯ АЗИЯ ВО ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКЕ КИТАЯ: СИАНСКИЙ САММИТ

On May 18–19, 2023, Xi'an city in China's northwest Shaanxi Province hosted the inaugural China–Central Asia Summit. Chaired by Chinese President Xi Jinping, the summit was joined by the President of Kazakhstan, Kassym-Jomart Tokayev, the President of the Kyrgyz Republic, Sadyr Japarov, Tajikistan President Emomali Rahmon, Turkmenistan President Serdar Berdimuhamedov, and Uzbekistan's President, Shavkat Mirziyoyev. Central Asian leaders came to China with their state visits and stayed there from May 16 to May 20, with the exception of the leader of Turkmenistan.

The summit was the first offline gathering with all heads of government since the formation of the China+C5 format. Underscoring its "milestone significance", the summit opened a new development phase in China's cooperation with Central Asian states [Xinhua, 2023]. To confirm the intention to enhance and sustain collaboration between states, the sides agreed to institutionalize the mechanism with the establishment of a permanent secretariat in China and organizing a biennial summit, the next of which is scheduled for 2025 in Kazakhstan.

AS A RESULT OF THE SUMMIT, ONE CAN NOTE THE GROWING IMPORTANCE OF CENTRAL ASIA IN CHINA'S FOREIGN POLICY AND CENTRAL ASIAN LEADERS' ASPIRATIONS TO LEVERAGE CHINA'S WIN-WIN DIPLOMACY WITH THE REGION

ПО ИТОГАМ САММИТА МОЖНО ОТМЕТИТЬ РАСТУЩЕЕ ЗНАЧЕНИЕ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ ВО ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКЕ КИТАЯ И СТРЕМЛЕНИЕ ЛИДЕРОВ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ ИСПОЛЬЗОВАТЬ ВЗАИМОВЫГОДНУЮ ДИПЛОМАТИЮ КИТАЯ В РЕГИОНЕ

18–19 мая 2023 года в городе Сиань на северо-западе Китая, в провинции Шэньси, состоялся первый саммит Китай–Центральная Азия. В саммите под председательством председателя КНР Си Цзиньпина приняли участие президент Казахстана Касым-Жомарт Токаев, пре-

As a result of the events, one can note the growing importance of Central Asia in China's foreign policy and Central Asian leaders' aspirations to leverage China's win-win diplomacy with the region. First of all, it is seen in the economic outcomes of the summit. China had promised the five Central Asian nations new loans and grants totaling \$3.7 billion to build up their development capacity [Xinhua, 2023]. Separately, Kazakhstan declared signing of 22 documents worth over \$22 billion [MFA RK, 2023], Kyrgyzstan concluded projects worth over \$1 billion [24.kg, 2023], Tajikistan had signed 25 documents without disclosing the amount [nCa Report, 2023], and Uzbekistan achieved agreements on 41 documents that cost over \$25 billion [Sputnik News, 2023]. Noteworthy, the President of Turkmenistan, Serdar Berdimuhamedov, had already paid a state visit to China in January 2023, which also resulted in a large number of agreements. Other than that, Kyrgyzstan had raised the bar for its relations with China

зидент Кыргызской Республики Садыр Жапаров, президент Таджикистана Эмомали Рахмон, президент Туркменистана Сердар Бердымухамедов и президент Узбекистана Шавкат Мирзиёев. Лидеры стран Центральной Азии посетили Китай с государственными визитами и находились там с 16 по 20 мая, за исключением лидера Туркменистана.

Саммит стал первой офлайн-встречей всех глав государств с момента образования формата Китай+С5. Подчеркнув свое «эпохальное значение», саммит открыл новый этап развития сотрудничества Китая с государствами Центральной Азии [Синьхуа, 2023]. Для подтверждения намерения укреплять и поддерживать сотрудничество между государствами стороны договорились об институционализации механизма с созданием постоянного секретариата в Китае и организацией саммита раз в два года, следующий из которых запланирован на 2025 год в Казахстане.

中国 — 中亚峰会 Саммит «Китай – Центральная Азия»

2023年5月19日 中国·西安

19 Мая 2023 г. Сиань, Китай

to a comprehensive strategic partnership level.

The Xi'an Declaration, signed as a result of the summit, outlined several mechanisms for sustaining the achieved results, such as the creation of a joint Strategy for the New Economic Dialogue "Central Asia-China", the regular holding of the Central Asia-China Business Council, and the Forum of Industrial and Investment Cooperation "Central Asia-China", among others [nCa, 2023].

The choice of Xi'an, the ancient capital city where the eastern side of the historic Silk Road was started and where the first journey during the Han Dynasty was made to Central Asia, was chosen as a reminder of centuries-old contacts between regions. In his speech, President Xi Jinping connected the legacy of Xi'an with the trade networks that continue to flourish today. China is currently the leading trading partner for Kyrgyzstan, Turkmenistan, and Uzbekistan, the second largest for Kazakhstan, and the third largest for Tajikistan. By 2030, trade between China and Central Asian nations, which was \$70 billion in 2022, is expected to increase to \$100 billion [CGTN, 2023].

President Xi Jinping also described the China-Tajikistan highway that traverses the Pamir Plateau, the China-Kyrgyzstan-Uzbekistan highway crossing the Tianshan Mountain, the China-Kazakhstan crude oil pipeline, the China-Central Asia Gas Pipeline passing the desert, and the China-Europe Railway Express connecting Eurasia as modern caravan systems [Xinhua, 2023]. Further, the present Belt and Road Initiative, which was unveiled in September 2013 in Kazakhstan at Nazarbayev University, was emphasized as an effective resuscitation of the histor-

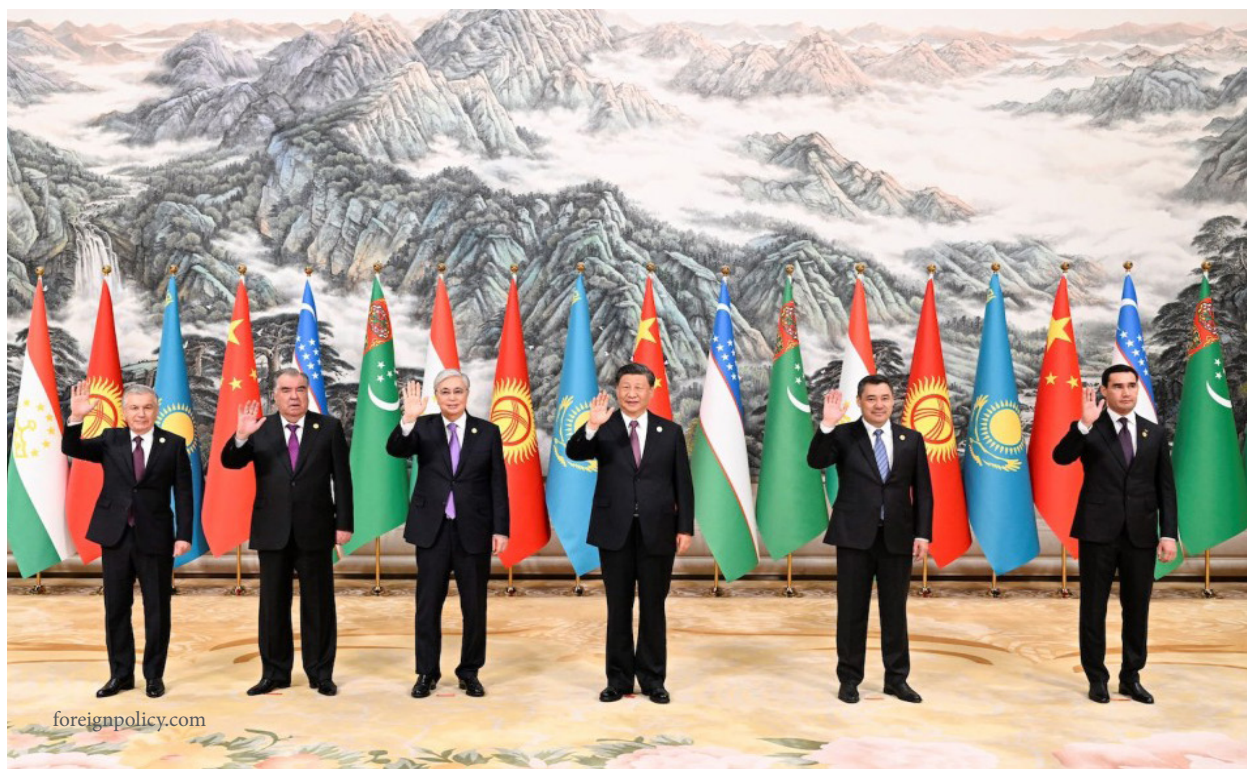
**IN LINE WITH
PRESIDENT
XI JINPING'S
ADDRESS, CENTRAL
ASIAN LEADERS
MENTIONED IN
THEIR SPEECHES THE
IMPORTANCE PAID
TO DEVELOPING
CONNECTIVITY AND
INFRASTRUCTURE**

**В СООТВЕТСТВИИ
С ОБРАЩЕНИЕМ
ПРЕДСЕДАТЕЛЯ
СИ ЦЗИНЬПИНА
ЛИДЕРЫ СТРАН
ЦЕНТРАЛЬНОЙ
АЗИИ ОТМЕТИЛИ
В СВОИХ
ВЫСТУПЛЕНИЯХ
ВАЖНОСТЬ,
ПРИДАВАЕМУЮ
РАЗВИТИЮ
СВЯЗНОСТИ И ЕЕ
ИНФРАСТРУКТУРЫ**

По итогам мероприятий можно отметить растущее значение Центральной Азии во внешней политике Китая и стремление лидеров Центральной Азии использовать взаимовыгодную дипломатию Китая в регионе. В первую очередь это видно по экономическим итогам саммита. Китай пообещал пяти странам Центральной Азии новые кредиты и гранты на общую сумму 3,7 млрд долларов для наращивания их потенциала развития [Синьхуа, 2023]. На двустороннем уровне, Казахстан заявил о подписании 22 документов на сумму более \$22 млрд [МИД РК, 2023], Кыргызстан заключил проекты на сумму более \$1 млрд [24.kg, 2023], Таджикистан подписал 25 документов, без указания общей суммы [nCa Report, 2023], а с Узбекистаном достигли договоренностей по 41 документам на сумму более 25 млрд долларов [Sputnik News, 2023]. Примечательно, что Президент Туркменистана Сердар Бердымухамедов ранее совершил государственный визит в Китай в январе 2023 года, по итогам которого также было достигнуто большое количество договоренностей. Кроме того, Кыргызстан поднял планку отношений с Китаем до уровня всеобъемлющего стратегического партнерства.

В Сианьской декларации, подписанной по итогам саммита, намечены несколько механизмов для закрепления достигнутых результатов, а именно создание совместной Стратегии Нового экономического диалога «Центральная Азия - Китай», регулярное проведение Делового совета Китая-Центральная Азия, Форума индустриально-инвестиционного сотрудничества «Китай - Центральная Азия» и прочее [nCa, 2023].

ic interconnectedness that China and Central Asian states aim to expand.

Central Asian leaders, in turn, also mentioned in their speeches the importance paid to developing connectivity and infrastructure. In particular, President Tokayev, while highlighting the importance of transport infrastructure, attended the ceremony launching the construction of Kazakhstan's logistics center at Xian's dry port and agreed on the development of the Trans-Caspian International Transport Route. China, in turn, claimed support for the construction of a cross-Caspian Sea international transport corridor [MFA RK, 2023]. The presidents of Kyrgyzstan and Uzbekistan both emphasized the importance of facilitation in the implementation of the China-Kyrgyzstan-Uzbekistan railway construction project [Sputnik.kg, 2023; Sputnik news, 2023]. So far, the parties have finished the feasibility studies and evaluation. Tajikistan is interested in widening its connectivity by accelerating the modernization of the China-Tajikistan-Uzbekistan route to use the potential of the Kuriab Logistics Centre for the development of the China-Tajikistan-Uz-

Выбор Сианя, древней столицы, откуда начиналась восточная сторона исторического Шелкового пути и откуда было совершено первое путешествие во времена династии Хань в Центральную Азию, был выбран как напоминание о многовековых контактах между регионами. В своем выступлении председатель Си Цзиньпин связал наследие Сианя с торговыми сетями, которые продолжают процветать и сегодня. В настоящее время Китай является ведущим торговым партнером Кыргызстана, Туркменистана и Узбекистана, вторым по величине для Казахстана и третьим по величине для Таджикистана. Ожидается, что к 2030 году товарооборот между Китаем и странами Центральной Азии, составивший в 2022 году 70 млрд долл., вырастет до 100 млрд долл. [CGTN, 2023].

Председатель Си Цзиньпин также отметил, что магистраль Китай-Таджикистан, проходящая через Памирское плато, магистраль Китай-Кыргызстан-Узбекистан, пересекающая горы Тянь-Шань, нефтепровод Китай-Казахстан, газопровод Китай-Центральная Азия, проходящий через

bekistan-Turkmenistan-Iran-Türkiye multimodal transport corridor, along with the creation of an economic corridor “China-Tajikistan-Northern Afghanistan,” for which the construction of a section of the Varshetz road and reconstruction of the checkpoint in Tajikistan are essential [nCa Report, 2023].

In the Xi’an Declaration, all mentioned projects were acknowledged, while boosting transportation potential that simultaneously facilitates trade and investment opportunities was among the main areas of negotiations between statesmen and businessmen. Hence, along with advancing transport infrastructure, the sides paid attention to the modernization of border procedures and mechanisms, including the opening of “green lanes” for agricultural and sideline products; opening new and direct air transportation routes both for passengers and cargo; building a regional logistics network; and simplification of visa regimes. These measures aim to boost cross-border freight volume and facilitate trade and investment flows both ways. Regarding visa policies, China and Kazakhstan reached an agreement on a mutual 30-day visa-free regime, which indicates the level of interest in close interaction between people and businesses between the two states.

On top of that, by enhancing connectivity with Central Asia, China seeks, following its Global Development Initiative, to contribute to improving the well-being of people by promoting the reduction of poverty and developing green and low-carbon projects. China’s assistance, valued at \$3.72 billion, goes towards reducing poverty through science and technology and promoting the creation of jobs locally.

THE SUMMIT BETWEEN CHINA AND THE CENTRAL ASIAN STATES THEREFORE RESULTED IN POLITICAL AND INSTITUTIONAL ADVANCEMENT AS WELL AS THE IMPLEMENTATION OF A NUMBER OF AGREEMENTS TO FURTHER SHARED DEVELOPMENT OBJECTIVES

САММИТ МЕЖДУ КИТАЕМ И ГОСУДАРСТВАМИ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ ПРИВЕЛ К ПОЛИТИЧЕСКОМУ И ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОМУ ПРОДВИЖЕНИЮ, А ТАКЖЕ К РЕАЛИЗАЦИИ РЯДА СОГЛАШЕНИЙ ДЛЯ ДОСТИЖЕНИЯ ОБЩИХ ЦЕЛЕЙ РАЗВИТИЯ

пустыню, и железнодорожный экспресс Китай-Европа, соединяющий Евразию, представляют собой современные караванные системы [Синьхуа, 2023]. Кроме того, нынешняя инициатива Пояса и Пути, которая была представлена в сентябре 2013 года в Казахстане в Назарбаев Университете, также подчеркивает эффективное восстановление исторической взаимосвязи, которую Китай и страны Центральной Азии стремятся расширить.

В соответствии с обращением председателя Си Цзиньпина лидеры стран Центральной Азии отметили в своих выступлениях важность, придаваемую развитию связности и ее инфраструктуры. В частности, Президент Токаев, подчеркнув важность транспортной инфраструктуры, принял участие в церемонии начала строительства казахстанского логистического центра в сухом порту Сиань, договорился о развитии Транскаспийского международного транспортного маршрута. Китай, в свою очередь, заявил о поддержке строительства транскаспийского международного транспортного коридора [МИД РК, 2023]. Президенты Кыргызстана и Узбекистана подчеркнули важность содействия реализации проекта строительства железной дороги Китай-Кыргызстан-Узбекистан [Sputnik.kg, 2023; Sputnik news, 2023]. На данный момент стороны завершили ТЭО и оценку по данному проекту. Таджикистан заинтересован в расширении связности за счет ускорения модернизации маршрута Китай-Таджикистан-Узбекистан с целью использования потенциала Куриабского логистического центра для развития мультимодального транспортного коридора Китай-Таджикистан-Узбекистан-Туркменистан-Иран-Турция, а также создание экономического

During the summit sessions, cooperation in the area of energy development was among the priority fields. At the multilateral level, the sides concluded to create a "Central Asia-China" partnership on energy development, while bilaterally, partners signed multiple projects to intensify energy cooperation, including green and nuclear energy. Green innovation was also on the agenda, and both sides agreed to share high-tech decisions in soil and water, conduct joint research on agriculture in arid lands, and address the Aral Sea ecological disaster.

Cultural and humanitarian cooperation with an emphasis on education, science, culture, tourism, sports, and media was highlighted by all members. These goals intersect with China's Global Civilization Initiative, which, according to President Xi's aspirations, sees its mission as advocating respect for the diversity of civilizations and promoting civilization's prosperity and progress [Lixin, 2023]. Chinese invited colleagues from Central Asia to participate in the Cultural Silk Road project, while all welcomed the launch of the Year of Culture and Art of the Peoples of Central Asia and China and the Youth Festival of Arts "Central Asia-China". Academic and student

коридора «Китай-Таджикистан-Северный Афганистан», для которого необходимы строительство участка дороги Варшез и реконструкция КПП в Таджикистане [nCa Report, 2023].

В Сианьской декларации все упомянутые проекты были отмечены, а наращивание транспортного потенциала, одновременно облегчающего торговлю и инвестиционные возможности, было одним из основных направлений переговоров между государственными деятелями и бизнесменами. Поэтому, наряду с развитием транспортной инфраструктуры, стороны уделили внимание модернизации пограничных процедур и механизмов, в том числе открытию «зеленых коридоров» для сельскохозяйственной и другой продукции; открытие новых и прямых маршрутов авиаперевозок как для пассажиров, так и для грузоперевозок; построение региональной логистической сети; упрощение визового режима. Эти меры направлены на увеличение объема трансграничных грузоперевозок и облегчение торговых и инвестиционных потоков в обоих направлениях. Что касается визовой политики, то Китай и Казахстан достигли договоренно-

exchanges, sports competitions, joint archaeological expeditions, and joint projects on preserving cultural heritage were mentioned as potential areas of cooperation. China is also interested in encouraging Central Asian students to study in China by providing scholarships, inviting Central Asian experts to share their knowledge at Chinese universities, and promoting vocational education.

The third global initiative put out by President Xi Jinping, the Global Security Initiative, which seeks to enhance global security governance and address complex and intertwined security challenges, was also mentioned within the Central Asian cooperation framework [FM PRC, 2023]. As President Xi pointed out, "The world needs a stable Central Asia", China is interested in supporting the sovereignty, security, independence, and territorial integrity of Central Asian countries and is ready to provide its assistance in strengthening law enforcement, security, and defense. China is also eager to assist in providing mechanisms of coordination and support for peace and stability in Afghanistan. At the same time, China advocates non-interference in domestic affairs and is interested in safeguarding peace in the region. The Xi'an Declaration also underlined the importance of promoting the "Central Asia-China Digital Data Security Cooperation Initiative".

The summit between China and the Central Asian states therefore resulted in political and institutional advancement as well as the implementation of a number of agreements to further shared development objectives. Aside from the practical results of the summit and substantial assistance from China, attention was paid to the geopolitical leverage of the summit given China's host sta-

ASIDE FROM THE PRACTICAL RESULTS OF THE SUMMIT AND SUBSTANTIAL ASSISTANCE FROM CHINA, ATTENTION WAS PAID TO THE GEOPOLITICAL LEVERAGE OF THE SUMMIT GIVEN CHINA'S HOST STATUS

ПОМИМО ПРАКТИЧЕСКИХ РЕЗУЛЬТАТОВ САММИТА И ЗНАЧИТЕЛЬНОГО ФИНАНСИРОВАНИЯ СО СТОРОНЫ КИТАЯ, ВНИМАНИЕ БЫЛО УДЕЛЕНО ГЕОПОЛИТИЧЕСКИМ РЫЧАГАМ ВОЗДЕЙСТВИЯ С УЧЕТОМ СТАТУСА КИТАЯ КАК ПРИНИМАЮЩЕЙ СТОРОНЫ

сти о взаимном 30-дневном безвизовом режиме, что свидетельствует о степени заинтересованности в тесном взаимодействии людей и бизнеса между двумя государствами.

Кроме того, укрепляя связь с Центральной Азией, Китай, следуя своей Глобальной инициативе развития, стремится внести свой вклад в повышение благосостояния людей, способствуя сокращению бедности и развивая экологически чистые и низкоуглеродные проекты. Помощь Китая, оцениваемая в 3,72 миллиарда долларов, направлена на сокращение бедности с помощью науки и технологий и содействие созданию рабочих мест на местном уровне.

В ходе сессий саммита в числе приоритетных направлений было сотрудничество в области развития энергетики. На многостороннем уровне стороны договорились о создании партнерства «Центральная Азия-Китай» по развитию энергетики, а на двустороннем уровне партнеры подписали несколько проектов по активизации энергетического сотрудничества, включая «зеленую» и атомную энергетику. На повестке дня также были зеленые инновации, и стороны договорились поделиться высокотехнологичными решениями в области почвы и воды, провести совместные исследования в области сельского хозяйства на засушливых землях и работать над решением экологической катастрофы Аральского моря.

Культурно-гуманитарное сотрудничество с акцентом на образование, науку, культуру, туризм, спорт и СМИ было подчеркнуто всеми участниками. Эти цели пересекаются с инициативой Китая «Глобальная цивилизация», которая,

tus. The summit coincided with the G7 Hiroshima Summit 2023, where the concept of “de-risking” against China’s economic coercion was among the major topics of discussion. The outcomes of the G7 Summit and the China-Central Asia Summit demonstrate China’s deliberate intention to isolate itself from the U.S.-led world and concentrate its efforts on developing countries, where Central Asia strengthens its position. The results of both meetings signaled the process of “the calcification of a multipolar world,” with the power shift towards the Global South and developing worlds being part of China’s geopolitical strategy [The Japan Times, 2023]. Another parallel to China’s engagement with Central Asia was drawn in connection to Russia’s sanctions and its influence on relations with Central Asian states. While some speculate about Russia’s fears of China stepping up its regional ties with Central Asia, given the strengthening of China-Russia bonhomie and coherence in bolstering the anti-Western coalition, the summit results cannot validate those worries.

Overall, China has been advocating its global governance efforts with the implementation of its new global initiatives, such as the Global Civilization Initiative, the Global Development Initiative, and the Global Security Initiative,

согласно устремлениям председателя Си, видит свою миссию в пропаганде уважения к многообразию цивилизаций и содействию их процветанию и прогрессу [Лисинь, 2023]. Китайцы пригласили коллег из Центральной Азии принять участие в проекте «Культурный Шелковый путь», а все участники приветствовали запуск Года культуры и искусства народов Центральной Азии и Китая и Молодежного фестиваля искусств «Центральная Азия-Китай». В качестве потенциальных направлений сотрудничества были названы академические и студенческие обмены, спортивные соревнования, совместные археологические экспедиции, совместные проекты по сохранению культурного наследия. Китай также заинтересован в поощрении студентов из Центральной Азии к обучению в Китае путем предоставления стипендий, приглашения экспертов из Центральной Азии для обмена знаниями в китайских университетах и продвижения профессионального образования.

В рамках центральноазиатского сотрудничества также упоминалась третья глобальная инициатива председателя Си Цзиньпина — Инициатива глобальной безопасности, направленная на усиление

that aspire to build strong communities with a shared future for mankind. The Xi'an Declaration, along with bilateral agreements, emphasized commitment to China's efforts and implementation of its global initiatives within the partnership with Central Asian states. To conclude, the past summit demonstrated the rising importance of Central Asia in China's global diplomacy and Central Asia's maturity in providing the desired space for that.

References:

- 24.kg (2023). President's visit to China. Agreements signed for \$1 billion. Retrieved from https://24.kg/vlast/266050_vizit_prezidenta_vkитай_podpisaniy_soglasheniya_na1milliard/. Accessed on 21.06.2023.
- CGTN (2023). China, Central Asia vow to build a closer community with a shared future at milestone Xi'an summit. Retrieved from <https://news.cgtn.com/news/2023-05-19/China-Central-Asia-vow-to-build-closer-community-with-shared-future-1jVLJrBkwul/index.html>. Accessed on 21.06.2023.
- Foreign Ministry of People's Republic of China (2023). The global security initiative concept paper. Retrieved from https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjbxw/202302/t20230221_11028348.html#:~:text=Chinese%20President%20Xi%20Jinping%20has,with%20a%20win%2Dwin%20mindset. Accessed on 21.06.2023.
- Lixin, Wang (2023). The global civilization initiative: Advocate cultural mutual respect & mutual learning, promote civilization prosperity & progress. Retrieved from http://mv.china-embassy.gov.cn/eng/sgsd/202305/t20230520_11080670.htm. Accessed on 21.06.2023.
- Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Kazakhstan (2023). Kazakhstan and China reach new level of cooperation after President Tokayev's state visit and China-Central Asia Summit. Retrieved from <https://www.gov.kz/memleket/entities/mfa/press/news/details/558390?lang=en>. Accessed on 19.06.2023.
- nCa (2023). Xi'an Declaration of the China-Central Asia Summit. Retrieved from <https://www.newscentralasia.net/2023/05/20/xian-declaration-of-the-china-central-asia-summit/>. Accessed on 21.06.2023.
- nCa Report (2023). State visit of the President of Tajikistan to China - transport, energy and industrial projects on the agenda of high-level negotiations. Retrieved from <https://www.newscentralasia.net/2023/05/19/gosudarstvennyy-vizit-prezidenta-tadzhikistana-v-kitay-transportnyye-energeticheskiye-i-promyshlennyye-proyekty-v-povestke-dnya-peregovorov-na-vysshem-urovne/>. Accessed on 19.06.2023.
- Sputnik.kg (2023). Economic results of the state visit of Sadyr Zhaparov to China - an overview. Retrieved from <https://ru.sputnik.kg/20230522/kyrgyzstan-kitaj-gosvizit-zhparov-itogi-ehkonomika-1075540827.html>. Accessed on 19.06.2023.
- Sputniknews (2023). How was Mirziyoyev's visit to China - photo and video. Retrieved from <https://uz.sputniknews.ru/20230519/vizit-mirziyoev-kitay-itogi-35116981.html>. Accessed on 19.06.2023.

управления глобальной безопасностью и решение сложных и взаимосвязанных вызовов безопасности [МИД КНР, 2023]. Как отметил Председатель Си, «Миру нужна стабильная Центральная Азия», Китай заинтересован в поддержке суверенитета, безопасности, независимости и территориальной целостности стран Центральной Азии и готов оказать помощь в укреплении правопорядка, безопасности и защиты. Китай также готов помочь в обеспечении механизмов координации и поддержки мира и стабильности в Афганистане. В то же время Китай выступает за невмешательство во внутренние дела и заинтересован в сохранении мира в регионе. В Сианьской декларации также подчеркивается важность продвижения «Инициативы сотрудничества в области безопасности цифровых данных между Центральной Азией и Китаем».

Таким образом, саммит между Китаем и государствами Центральной Азии привел к политическому и институциональному продвижению, а также к реализации ряда соглашений для достижения общих целей развития. Помимо практических результатов саммита и значительного финансирования со стороны Китая, внимание было уделено геополитическим рычагам воздействия саммита с учетом статуса Китая как принимающей стороны. Саммит совпал с саммитом G7 в Хиросиме в 2023 году, на котором концепция «снижения рисков» против экономического принуждения Китая была одной из основных тем обсуждения. Итоги саммита G7 и саммита Китай-Центральная Азия демонстрируют сознательное намерение Китая изолировать себя от возглавляемого США мира и сосредоточить свои усилия на развивающихся странах, где Центральная Азия укрепляет свои позиции. Итоги обеих встреч обозначили процесс «обызвествления многополярного мира», когда смещение сил в сторону Глобального Юга и развивающихся стран стало частью геополитической стратегии Китая [The Japan Times, 2023]. Еще одна параллель с взаимодействием Китая с Центральной Азией была

10. The Japan Times (2023). Xi summit to deepen Central Asian ties in split-screen with G7. Retrieved from <https://www.japantimes.co.jp/news/2023/05/18/asia-pacific/china-central-asia-summit-g7-parallel/>. Accessed on 21.06.2023.
11. Xinhua (2023). Spokesperson: China-Central Asia Summit has milestone significance. Retrieved from http://english.scio.gov.cn/pressroom/2023-05/09/content_85273423.htm. Accessed on 19.06.2023.
12. Xinhua (2023). Full text of Xi Jinping's keynote speech at China-Central Asia Summit. Retrieved from http://english.scio.gov.cn/m/topnews/2023-05/19/content_85404786.htm. Accessed on 19.06.2023.

проведена в связи с санкциями России и ее влиянием на отношения со странами Центральной Азии. Хотя некоторые рассуждают об опасениях России по поводу активизации Китаем своих региональных связей с Центральной Азией, учитывая укрепление китайско-российских дружеских отношений и согласованность в укреплении антизападной коалиции, результаты саммита не могут подтвердить эти опасения.

Китай поддерживает свои усилия по глобальному управлению посредством реализации своих новых глобальных инициатив, таких как Инициатива глобальной цивилизации, Инициатива глобального развития и Инициатива глобальной безопасности, которые направлены на создание сильных сообществ с общим будущим для человечества. В Сианьской декларации, наряду с двусторонними соглашениями, подчеркнута приверженность усилиям Китая и реализации его глобальных инициатив в рамках партнерства с государствами Центральной Азии. В целом, прошедший саммит продемонстрировал растущее значение Центральной Азии в глобальной дипломатии Китая и зрелость Центральной Азии в обеспечении желаемого пространства для этого.

Источники:

1. CGTN (2023). Китай и Центральная Азия обещают построить более тесное сообщество с общим будущим на важном саммите в Сиане. Доступен по адресу: <https://news.cgtn.com/news/2023-05-19/China-Central-Asia-vow-to-build-closer-community-with-shared-future-1jVJLrBkwul/index.html>. Дата обращения: 21.06.2023.
2. Министерство иностранных дел Китайской Народной Республики (2023). Концептуальный документ инициативы глобальной безопасности. Доступен по адресу: https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjbxw/202302/t20230221_11028348.html#:~:text=Chinese%20President%20Xi%20Jinping%20has,with%20a%20win%2Dwin%20mindset. Дата обращения: 21.06.2023.
3. Лисинь, Ван (2023). Глобальная цивилизационная инициатива: Защита культурного взаимного уважения и взаимного обучения. Содействие процветанию и прогрессу цивилизации. Доступен по адресу: http://mv.china-embassy.gov.cn/eng/sgsd/202305/t20230520_11080670.htm. Дата обращения: 21.06.2023.
4. Министерство иностранных дел Республики Казахстан (2023). Казахстан и Китай выходят на новый уровень сотрудничества после государственного визита Президента Токаева и саммита Китай-Центральная Азия. Доступен по адресу: <https://www.gov.kz/memleket/entities/mfa/press/news/details/558390?lang=en>. Дата обращения: 19.06.2023.
5. nCa (2023). Сианьская декларация саммита Китай-Центральная Азия. Доступен по адресу: <https://www.newscentralasia.net/2023/05/20/xian-declaration-of-the-china-central-asia-summit/>. Дата обращения: 21.06.2023.
6. nCa Report (2023). Государственный визит Президента Таджикистана в Китай – транспортные, энергетические и промышленные проекты в повестке дня переговоров на высшем уровне. Доступен по адресу: <https://www.newscentralasia.net/2023/05/19/gosudarstvennyy-vizit-prezidenta-tadzhikistana-v-kitay-transportnyye-energeticheskiye-i-promyshlennyye-proyekty-v-povestke-dnya-peregovorov-na-vysshem-urovne/>. Дата обращения: 19.06.2023.
7. Sputnik.kg (2023). Экономические итоги госвизита Садыра Жапарова в Китай — обзор. Доступен по адресу: <https://ru.sputnik.kg/20230522/kyrgyzstan-kitaj-gosvizit-zhaparov-itogi-ehkonomika-1075540827.html>. Дата обращения: 19.06.2023.
8. Sputniknews (2023). Как прошел визит Мирзиёева в Китай — фото и видео. Доступен по адресу: <https://uz.sputniknews.ru/20230519/vizit-mirziyoev-kitay-itogi-35116981.html>. Дата обращения: 19.06.2023.
9. The Japan Times (2023). Саммит Си для углубления связей с Центральной Азией параллельно с G7. Доступен по адресу: <https://www.japantimes.co.jp/news/2023/05/18/asia-pacific/china-central-asia-summit-g7-parallel/>. Дата обращения: 21.06.2023.
10. Синьхуа (2023). Пресс-секретарь: Саммит Китай-Центральная Азия имеет важное значение. Доступен по адресу: http://english.scio.gov.cn/pressroom/2023-05/09/content_85273423.htm. Дата обращения: 19.06.2023.
11. Синьхуа (2023). Полный текст выступления Си Цзиньпина на саммите Китай-Центральная Азия. Доступен по адресу: http://english.scio.gov.cn/m/topnews/2023-05/19/content_85404786.htm. Дата обращения: 19.06.2023.
12. 24.kg (2023). Визит президента в Китай. Подписаны соглашения на \$1 миллиард. Доступен по адресу: https://24.kg/vlast/266050_vizit_prezidenta_vkitay_podpisaniy_soglasheniya_na1milliard/. Дата обращения: 21.06.2023.

TÜRKİYE'DEKİ YABANCI FİRMALAR: SEKTÖREL DAĞILIM VE İHRACAT ANALİZİ

ZHENGIZKHAN ZHANALTAY

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
DEPUTY DIRECTOR

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
ЗАМЕСТИТЕЛЬ ДИРЕКТОРА

TÜRKİYE'DE ŞETELDİK FİRMALAR: SALALYK BÖLU MEN EKSPORTQA TALDAU JASAU

Türkiye küresel pazar içerisinde önde gelen gelişmekte olan ülkelerden birisidir. Coğrafi konumu, gelişmiş sanayi altyapısı ve hizmet sektörüyle yabancı firmalar için önemli çekim merkezlerinden biridir. Türkiye'nin dinamik iç pazarından ve ticaret ağlarından faydalanarak bölgesel rekabet avantajı da elde etmek isteyen firmalar Türkiye'de çeşitli sektörlerde yatırım yapmakta ve şirketlerini açmaktadır. Böylece yabancı firmalar Türkiye'nin ihracat yapısı içerisinde ana ticaret ortaklarıyla da geliştirmekte olduğu imkanlardan yararlanmaktadır. Yabancı firmalar genel olarak Türkiye'nin önde gelen otomotiv, hazır giyim ve konfeksiyon, elektrik ve elektronik gibi güçlü sektörlerinde aktif faaliyet göstermektedir.

Genel ticaret performansına baktığımızda Türkiye'nin toplam ticaret hacmi 2010'da 299.4 milyar dolar, 2015'te 364.5 milyar dolar ve 2019'da 391.1 milyar dolara ulaştıktan sonra COVID-19 salgını nedeniyle gerilemesinin ardından 2022'de 617.9 milyar dolar seviyesine çıkmıştır. İhracat rakamları ise 2010'da 185.6 milyar dolardan COVID-19 öncesine kadar 2018'de 231.6 milyar dolara çıkmasının ardından 2021'e kadar süren düşüş eğilimini kırarak 2022'de 254.2

TÜRKİYE'NİN İLK 10 İHRACAT ORTAĞININ TOPLAM HACİM İÇERİSİNDE PAYI %50'YE YAKIN OLMAKLA BERABER İLK BEŞİNİN ORANI %30'DAN FAZLADIR

TÜRKİYE'NİN İLK 10 İHRACAT ORTAĞININ TOPLAM HACİM İÇERİSİNDE PAYI %50'YE YAKIN OLMAKLA BERABER İLK BEŞİNİN ORANI %30'DAN FAZLADIR

Türkiye әлемдік нарықтағы жетекші дамушы елдердің бірі. Ол өзінің географиялық орналасуымен, дамыған өнеркәсіптік инфрақұрылымымен, сондай-ақ қызмет көрсету секторымен шетелдік компанияларды тартудың маңызды орталықтарының бірі болып табылады. Түркияның динамикалық ішкі нарығы мен сауда желілерін пайдаланып, аймақтық бәсекелік артықшылыққа ие болғысы келетін компаниялар Түркияда әртүрлі секторларға инвестиция салып, компанияларын ашуда. Осылайша, шетелдік компаниялар Түркияның экспорт құрылымы аясында негізгі сауда серіктестерімен дамып келе жатқан мүмкіндіктерін пайдаланады. Шетелдік компаниялар негізінен Түркияның автомобиль жасау, дайын киім және тігін, электр және электроника сынды жетекші секторларында белсенді. Капиталында шетел капиталы бар фирмалар осы бапта шетелдік фирмалар деп аталады.

Жалпы сауда көрсеткіштеріне қарасақ, Түркияның жалпы сауда көлемі 2010 жылы 299,4 млрд. долларға, 2015 жылы 364,5 млрд. долларға, 2019 жылы 391,1 млрд. долларға жетіп, COVID-19 өршуіне байланысты кері кеткеннен кей-

милар долари геҗмиштир [Түркия Дыш Тикарет Баканлыгы, 2023; Түркия Ыстатистик Куруму, 2023].

Түркия'нин ана тикарет ортаклари арасында ихрацатында Алманыа, Ингилтере, Америка Бирлешик Девлеттери (АВД), Ирак, Ыталья гиби үлкелер yer алırken иthalатында Чин, Алманыа, Русыа, АВД ve Ыталья гелмектедир. Түркия'нин ilk 10 ихрацат ортагынын топлам хачим иҗерисинде пайы %50'ye yakın olmakla beraber ilk бешинин ораны %30'dan fazladır. Ыthalat yapısında benzer bir eğilim гөрүлмекте olup ilk 10 иthalat ортагы топлам иthalатынын %50'sinden fazlasını ve ilk бешинин пайы ise үҗте бирини геҗмектедир [Түркия Ыстатистик Куруму, 2023].

Түркия'нин ихрацат yapısı иҗерисинде санайи сектөрүнүн пайы %80'in üzerinde olup onu %15'le тарым ve %3'le madencilik takip etmektedir. Önde gelen сектörlere бактыгымызда otomotiv endüstrisi топлам ихрацатын %15'ini олұштурарак баши җекеркен onu сирасыла кимйеви maddeler ve mamulleri (%11), tekstil, hazır giyim ve konfeksiyon (%10), elektrik ve elektronik (%7) gibi сектörlер takip etmektedir. Dahası, inşaat, mobilya ürünleri, hububat mamulleri ile makine ve aksamları da diđer önde gelen сектörlер арасында yer almaktadır [Түркия Ыстатистик Куруму, 2023; Бирлешмиш

in 2022 жылы 617,9 млрд. долларға жетти. Экспорт көрсеткіштери, керисинше, 2022 жылы 254,2 млрд. доллардан асып, 2010 жылы 185,6 млрд. доллардан 2018 жылы 231,6 млрд. долларға дейин өскеннен кейин 2021 жылға дейин жалғасқан төмендеу үрдисин бұзды [Түркия Сыртқы сауда министрлігі, 2023; Түркия статистикалық институты, 2023].

Түркияның негізгі сауда серіктестери Германия, Англия, Америка Құрама Штаттары (АҚШ), Ирак және Италия сияқты елдер экспортта, ал Қытай, Германия, Ресей, АҚШ және Италия импортта негізгі серіктестер арасында. Түркияның алғашқы 10 экспорт серіктесінің жалпы көлемдегі үлесі 50 пайызға жақын болса, алғашқы бестіктің үлесі үштен бірінен асады. Импорт құрылымында да осыған ұқсас тенденция байқалып отыр, ең жақсы 10 импорттық серіктес олардың жалпы импортының 50 пайыздан асады және алғашқы бестіктің үлесі үштен бірінен асады [Түркия Статистика Институты, 2023].

Түркияның экспорт құрылымындағы өнеркәсіп секторының үлесі 80 пайыздан асады, одан кейін 15 пайызбен ауыл

Миллетler Veri Tabanı, 2023].

Үрүн базинда бактғимызда ise motorlu кара тағитлар, казанлар ve макиналар, электрикли макина ve cihazлар ile өрме гийим еғьысы ve аксесуарлары өнде gelen ihracat үрүнлеридир. İthalat yapısı içerisinde ise mineral yakıtларın önemli bir ағьырлығы bulunmakta olup казанлар, макиналар, demir ve çelik, электрикли makine ve cihazлар ile motorlu кара тағитлар lider ithalat үрүнleri arasında yer almaktadır. Önde gelen bazı үрүнlerin hem ihracat hem de ithalatta ön sıralarda yer almasının nedenleri arasında endüstri içi ticaret olarak tanımlayabileceğimiz eğilimin yüksek olması gösterilebilir. Bu benzer үрүнlerin hem ihracatının hem de ithalatının yapıldığını göstermektedir.

Genel ihracat yapısı içerisinde ise ilk 20 үрүнün toplam ihracat içerisindeki payı 2022 itibarıyla %70'in üzerindedir. Bu da Türkiye'nin ihracatında seçili belirli үрүн ve sektörlerin başı çektiğini bizlere göstermektedir. İthalat yapısı içerisinde ise bu oranın %80 civarında olması da genel çerçevede Türkiye'nin ticaret yapısının belirli үрүнler etrafında şekillenmekte olduğuna işaret etmektedir [Türkiye İhracatçılar Meclisi, 2023]. Bu eğilim pek çok gelişmekte olan veya gelişmiş ülkelerde de görülebilmekte olup ilgili ülkelerde belirli rekabet gücü yüksek sektörlerin oluşmakta olduğu anlamına da gelmektedir.

Türkiye 905 milyar dolar Gayrisafi Yurtiçi Hasılası (GSYİH) ile dünyada 19. sırada yer alırken, 254 milyar dolarlık toplam ihracat hacmiyle de 21. sırada yer almaktadır [Dünya Bankası, 2023; Birleşmiş Milletler Ticaret Veri Tabanı, 2023]. Türkiye bulunduğu coğrafi konum ve sunduğu ekonomik imkanlar ve altyapı sayesinde pek çok firmanın Orta Doğu, Kuzey Afrika, Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Asya gibi civar coğrafyalardaki pazarlara erişimi kolaylaştırması nedeniyle yabancı firmaların ilgi gösterdikleri önemli üretim mer-

GENEL İHRACAT YAPISI İÇERİSİNDE İSE İLK 20 ÜRÜNÜN TOPLAM İHRACAT İÇERİSİNDEKİ PAYI 2022 İTİBARIYLA %70'İN ÜZERİNDEDİR

ЖАЛПЫ ЭКСПОРТ ҚҰРЫЛЫМЫНДА АЛҒАШҚЫ 20 ӨНІМНІҢ ЖАЛПЫ ЭКСПОРТТАҒЫ ҮЛЕСІ 2022 ЖЫЛҒА ҚАРАЙ 70 ПАЙЫЗДАН АСАДЫ

шаруашылығы және 3 пайызбен тау-кен өнеркәсібі келеді. Жетекші секторларға қарасақ, автомобиль өнеркәсібі жалпы экспорттың 15 пайызын құрап, жетекші орын алды, одан кейін химиялық заттар мен өнімдер (11 пайыз), тоқыма, дайын киім және тігін бұйымдары (10 пайыз), электр энергетикасы және электроника (7 пайыз). Сонымен қатар, құрылыс, жиһаз өнімдері, жарма өнімдері, машиналар мен керек-жарақтар басқа жетекші секторлардың қатарында [Түркия статистикалық институты, 2023; Біріккен Ұлттар Ұйымының деректер базасы, 2023].

Өнім негізінде көліктер, қазандықтар мен машиналар, электр машиналары мен құрылғылары, тоқыма киімдері мен керек-жарақтары жетекші экспорттық өнімдер болып табылады. Импорт құрылымында минералды отындар айтарлықтай салмаққа ие және қазандықтар, машиналар, темір және болат, электр машиналары мен құрылғылары және автомобиль жерүсті көліктері импорттың жетекші өнімдерінің қатарында. Кейбір жетекші өнімдердің экспортта да, импортта да алдыңғы қатарда болуының себептерінің бірі ретінде біз сала ішілік сауда деп анықтауға болатын жоғары тенденцияны атауға болады. Бұл ұқсас өнімдер экспортта да, импортта да болатынын көрсетеді.

Жалпы экспорт құрылымында алғашқы 20 өнімнің жалпы экспорттағы үлесі 2022 жылға қарай 70 пайыздан асады. Бұл бізге белгілі бір таңдалған өнімдер мен секторлардың Түркияның экспортында көш бастап тұрғанын көрсетеді. Импорт құрылымында бұл арақатынастың 80 пайыз шамасында болуы Түркияның сауда құрылымының жалпы шеңберде белгілі бір өнімдердің айналасында қалыптасқанын көрсетеді [Түркия экспорттаушылар ассамблеясы, 2023]. Бұл тенденцияны көптеген дамушы немесе дамыған

kezlerinden birisidir.

Tüm bu ekonomik koşullardan yararlanmak isteyen yabancı firmalar Türkiye'nin ihracatta önde gelen sektörleri başta olmak üzere pek çok farklı alanlarda faaliyetlerini yürütmektedir. Bu nedenle en büyük yabancı firmalar otomotiv, kimyevi maddeler ve mamülleri, hazır giyim ve konfeksiyon, elektrik ve elektronik ile makine ve aksamları sektörlerinde faaliyet göstermektedirler. Bunlara örnek olarak Ford Otomotiv Sanayi Anonim Şirketi (A.Ş.), Toyota Otomotiv Sanayi Türkiye A.Ş., Oyak-Renault Otomobil Fabrikaları A.Ş., Bosch Sanayi ve Ticaret A.Ş. gibi firmalar gösterilebilir. Yabancı ihracat yapan ilk beşteki tüm firmaların otomotiv sektöründe olması da bu nedenle anlaşılır bir durumdur. Dahası ilk 20 büyük ihracatçı firma arasında ise toplam 9 otomotiv firması yer almaktadır [Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, 2023].

Kurulmakta olan yabancı firmaların dinamiklerine baktığımızda 2017'de 6.731 firma açılırken 2018'de bu rakam iki katına çıkarak 13.405'e ulaşmasının ardından COVID-19 salgını nedeniyle girdiği gerileme sürecinden ancak 2021'de 13.445 firma ile çıkabilmiştir. 2022 sonunda ise küresel ölçekte salgının sona ermesi ve ekonominin yeniden canlanmasıyla 20.135 yabancı firma kurulmuştur. Bunların 1.903'ü anonim şirket olup 18.232'si

елдерде де байқауға болады, сонымен қатар бұл сәйкес елдерде бәсекеге қабілеттілігі жоғары белгілі бір секторлардың пайда болуын білдіреді.

Түркия 905 млрд. доллар жалпы ішкі өнімімен (ЖІӨ) әлемде 19-шы орында болса, жалпы экспорт көлемі 254 млрд. доллармен 21-ші орында [Дүниежүзілік банк, 2023; Біріккен Ұлттар Ұйымының сауда деректер базасы, 2023]. Түркияның географиялық орналасуы мен ұсынатын экономикалық мүмкіндіктері және инфрақұрылымының арқасында Таяу Шығыс, Солтүстік Африка, Балқан, Кавказ және Орталық Азия сияқты қоршаған географиялардағы нарықтарға қол жеткізуді жеңілдететіндіктен, шетелдік компаниялар қызығушылық танытатын маңызды өндіріс орталықтарының бірі болып табылады.

Барлық осы экономикалық жағдайлардан пайда көргісі келетін шетелдік компаниялар, әсіресе Түркияның жетекші экспорттық секторларында көптеген әртүрлі салаларда өз қызметін жүзеге асыруда. Осы себепті ең ірі шетелдік компаниялар автомобиль жасау, химиялық материалдар мен бұйымдар, дайын киімдер мен киімдер, электр және электроника және машиналар мен бөлшектер секторларында жұмыс істейді. Бұлардың мысалдары Форд Автокөлік Өнеркәсіптік акционерлік қоға-

limited şirkettir (L.T.D). Ortak olunan şirketlerin toplam sermayesi 15.9 milyar Türk Lirası (TL) (610 milyon dolar) olup bunun 11.7 milyar TL'sini (449 milyon dolar) L.T.D'ler, 4.15 milyar TL'sini (172 milyon dolar) de A.Ş.'ler oluşturmaktadır. Bu toplam sermayenin içerisinde yabancı sermayenin payı ise A.Ş.'lerde %46.9 iken L.T.D'ler de %82.3'dür [Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, 2023]. Son beş yıl içerisinde kurulan A.Ş. ve L.T.D'lerdeki eğilimlere baktığımızda A.Ş.'lerin sayısında COVID-19 dönemi de dahil olmak üzere önemli azalış yaşanmaz iken sermaye miktarlarındaki azalma ve özellikle yabancı sermaye oranındaki ciddi düşüş fark edilmektedir. Öte yandan L.T.D'lerin sayısında gözle görülür bir düşüş yaşanmasına karşın sermaye miktarlarının yıllar itibariyle düzenli olarak arttığı görülmektedir. Bu durum A.Ş. ve L.T.D'lerin gerek COVID-19 salgını gerek genel makro ekonomik göstergelerden farklı yönlerde etkilenebildiklerini göstermektedir [Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, 2023].

Kurulan yabancı firmaların ülkelere göre dağılımına baktığımızda 2022'de A.Ş.'ler arasında 140 firmayla Rusya başı çekerken onu 111 firmayla Almanya, 57 firmayla ABD takip etmektedir. İlk 10 içerisinde Azerbaycan, İran, Birleşik Arap Emirlikleri, İngiltere, İsviçre, Ukrayna ve İtalya yer almaktadır. L.T.D'lerde ise İran 1.245 firmayla lider konumda olup onu 1.223 firmayla Rusya ve 440 firmayla Suriye takip etmektedir [Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, 2023]. Firma sayıları açısından Rus firmalarının Türkiye'de aktif olduğu görülürken hacim açısından önemli ticaret ortakları olan Almanya ve ABD gibi ülkelerde öncül ülkeler arasında yer almaktadır. Dahası önde gelen bu ülkelerin firmalarında yerli sermaye oranının ortalama A.Ş. payından daha yüksek olduğu da görülmektedir [Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, 2023]. Bir

TÜRKİYE 905 MİLYAR DOLAR GAYRİSAFİ YÜRTİÇİ HASILASI (GSYİH) İLE DÜNYADA 19. SIRADA YER ALIRKEN, 254 MİLYAR DOLARLIK TOPLAM İHRACAT HACMİYLE DE 21. SIRADA YER ALMAKTADIR

TÜRKİYE 905 MİLYAR DOLAR GAYRİSAFİ YÜRTİÇİ HASILASI (GSYİH) İLE DÜNYADA 19. SIRADA YER ALIRKEN, 254 MİLYAR DOLARLIK TOPLAM İHRACAT HACMİYLE DE 21. SIRADA YER ALMAKTADIR

мы, Toyota Автокөлік Өнеркәсіптік Түркия акционерлік қоғамы, Оуак-Renault Автокөлік зауыты акционерлік қоғамы, Bosch Өнеркәсіптік және Сауда акционерлік қоғамы сынды танымал компаниялар Осы себепті шетелге экспорттаушы бестікке кіретін компаниялардың барлығының автомобиль секторында екені түсінікті. Сонымен қатар, барлығы 9 автокөлік компаниясы ең жақсы экспорттаушы 20 компанияның қатарына кіреді [Түркия Палаталар және Биржалар Ассоциациясы, 2023].

Құрылып жатқан шетелдік компаниялардың динамикасына қарасақ, 2017 жылы 6 731 компания ашылған болса, 2018 жылы бұл сан екі есеге өсіп, 13 405-ке жетті, ал COVID-19 індетіне байланысты құлдырау кезеңінен кейін 2021 жылы небәрі 13 445 компания пайда болды. 2022 жылдың соңында індеттің жаһандық ауқымда аяқталуы және экономикалық дамудың жандануымен 20 135 шетелдік компания құрылды. Оның 1903-і акционерлік қоғам болса, 18232-сі жауапкершілігі шектеулі серіктестік (ЖШС). Серіктес компаниялардың жалпы капиталы 15,9 млрд. түрік лирасын (610 миллион доллар) құрайды, оның 11,7 млрд. лирасы (449 миллион доллар) ЖШС-ке, 4,15 млрд. лирасы (172 миллион доллар) акционерлік қоғамға тән. Осы жалпы капиталдағы шетелдік капиталдың үлесі акционерлік қоғамда 46,9 пайыз болса, ЖШС-те 82,3 пайыз құрайды [Түркия Палаталар және Биржалар Одағы, 2023]. Соңғы бес жылда құрылған акционерлік қоғам және ЖШС трендтеріне қарасақ, акционерлік қоғамның санының айтарлықтай төмендеуі байқалмайды. Сонымен қатар, ЖШС санының айтарлықтай азайғанына қарамастан, капитал көлемі жылдар бойы тұрақты түрде өсіп келе жатқаны байқалады. Бұл жағдай бізге акционерлік қоғам және ЖШС-терге COVID-19 індеті де, жалпы макроэкономикалық көрсеткіштер де әртүрлі тәсілдермен әсер етуі мүмкін екендігін аңғартады [Түр-

ба́ша илги чеккии нокта исе фирма сираламасында А.Ш.'лер де сермае буйыкльуу ачасыдан Ингилтере Белчика, Иран, Булгаристан ве Исраил онде гелirken Л.Т.Д'лер де Русыа, Иран, Алманыа, Сурие, Бирлесик Арап Емирликтери башы чекмектедир [Туркие Одалар ве Борсалар Бирлиги, 2023].

Туркие'де 2022'де илк 1000 онде гелен ихрачатчи фирмайы еле алдигимызда listede 149 ябаныи фирма yer almaktadır. Сирасыла илк 10 ичегисинде 2, илк 20'де 5, илк 50'де 8, илк 100'де 21 ве илк 200'де 40 ябаныи фирма bulunmaktadır. Ябаныи фирмаларын toplam ihracat hacmine baktigimizda 149 firmanin toplam ihracati 2022'де 31.5 milyar dolara ulasmistir. Сиралама ичегисинде онде гелен ябаныи фирмаларын ticaret performansini еле алдигимызда Ford Otomotiv San. A.Ш. 6.2 milyar dolarlik ihracatyla илк сирада гелirken сирасыла Toyota Otomotiv San. Туркие А.Ш. (3.42 milyar dolar), Tofas Turk Otomobil Fabrikasi A.Ш. (1.63 milyar dolar), Oyak-Renault Otomobil Fabrikalari A.Ш. (1.54 milyar dolar), Mercedes-Benz Turk A.Ш. (1.41 milyar dolar) gibi otomotiv firmalari takip etmektedir. Genel olarak baktigimizda исе илк 10'daki ябаныи фирмаларын toplam ihracat hacmi 9.7 milyar dolar olup, bu rakam илк 20'де 14.3 milyar dolara, илк 50'де 16.2 milyar dolara, илк 100'де 20.6 milyar dolara ве илк 200'де 24.2 milyar dolara kadar cikmaktadir [Туркие Ихрачатчилар Meclisi, 2023].

Илк 1000 сираламасынын genelinde исе илк 10 firmanin toplam ihracat hacmi 44 milyar dolar икен bu rakam илк 20'де 57.2 milyar dolara,

кия Палаталар мен Биржалар Ассоциациясы, 2023].

Құрылған шетелдік компаниялардың елдер бойынша бөлінуіне қарасақ, 2022 жылы 140 компаниямен Ресей көш бастап тұр, одан кейін 111 компаниямен Германия және 57 компаниямен АҚШ тұр. Алғашқы ондыққа Әзірбайжан, Иран, Біріккен Араб Әмірліктері, Англия, Швейцария, Украина және Италия кіреді. ЖШС компаниясында 1245 компаниямен Иран көш бастап тұрса, Ресей 1223 компаниямен және Сирия 440 компаниямен одан кейінгі орынға жайғасқан [Туркия Палаталар және биржалар одағы, 2023]. Ресейлік фирмалардың Туркияда фирма саны жағынан белсенді болғаны байқалғанымен, Германия, АҚШ сияқты көлемі жағынан алдыңғы қатарлы сауда серіктестері арасында алдыңғы қатарда. Оның үстіне осы жетекші елдердің компанияларындағы ішкі капиталдың орташа көрсеткіші акционерлік қоғам Сондай-ақ үлестің Туркия палаталары мен тауар биржаларының үлесінен жоғары екені көрінеді [Туркия Палаталар және биржалар одағы, 2023]. Тағы бір қызықты жайт, компаниялар рейтингінде капитал көлемі бойынша Ұлыбритания, Бельгия, Иран, Болгария және Израиль көш бастап тұрса, ЖШС компаниялары Ресей, Иран, Германия, Сирия, Біріккен Араб Әмірліктері болып табылады [Туркия Палаталар және биржалар одағы, 2023].

ilk 50'de 77.5 milyar dolara, ilk 100'de 93.7 milyar dolara ve ilk 200'de 112.7 milyar dolara ve ilk 1000'de bu rakam 161.8 milyar dolara kadar çıkmaktadır. İlk 1000 ihracatçı firma Türkiye'nin toplam ihracat hacminin %63.6'sını oluştururken, 149 yabancı firmanın toplam ihracatı %12.4'e denk gelmektedir. Makro ticari veriler bizlere Türkiye'nin ihracat performansının belirli ülkeler ve önde gelen birkaç sektör üzerinden şekillendiğini ve ilk 20 ihracatçı firmanın neredeyse toplam ihracatın dörtte birini (%22.5) ve ilk 100 firmanın ise %36.9'luk payı ile üçte birden fazlasını oluşturduğunu göstermektedir [Türkiye İhracatçılar Meclisi, 2023].

İhracatçı firmaların bölgesel dağılımına baktığımızda Marmara bölgesi açık ara önde gelmektedir. İlk 100 firmanın 64'ü Marmara bölgesinde yer alırken ilk 1000 ihracatçı firmanın 588'i yine faaliyetlerini Marmara bölgesinde sürdürmektedir. Onu sırasıyla Ege (140), İç Anadolu (85), Akdeniz (70), Güneydoğu Anadolu (70) ve Karadeniz (40) bölgeleri takip etmektedir. Yabancı firmalarda genel bu eğilime ayak uydurarak en çok Marmara bölgesinde yer alırken geri kalanı farklı oranlarda diğer bölgelerde kurulmuşlardır [Türkiye İhracatçılar Meclisi, 2023].

Sektörleri genel olarak ele aldığımızda yabancı firmaların önde gelen alanlar dışında da faaliyet gösterdiklerini ve hatta ihracatta sektör lideri olduklarını görebiliriz. Bunlara örnek verecek olursak, Ferrero Fındık İthalat ve İhracat ve Ticaret A.Ş. fındık ve mameullerinde, Daikin Isıtma ve Soğutma Sistemleri San. Tic. A.Ş. İklimlendirme ve JTI Tütün Ürünleri Sanayi A.Ş. tütün sektöründe 2022'de sektör birincisi olmuştur [Türkiye İhracatçılar Meclisi, 2023].

Türkiye'deki yabancı firmalar ve onların sektörel dağılımlarıyla ihracat performanslarını ele aldığımızda veriler

KURULAN YABANCI FİRMALARIN ÜLKELERE GÖRE DAĞILIMINA BAKTIĞIMIZDA 2022'DE A.Ş'LER ARASINDA 140 FİRMAYLA RUSYA BAŞI ÇEKERKEN ONU 111 FİRMAYLA ALMANYA, 57 FİRMAYLA ABD TAKİP ETMEKTEDİR

ҚҰРЫЛҒАН ШЕТЕЛДІК КОМПАНИЯЛАРДЫҢ ЕЛДЕР БОЙЫНША БӨЛІНУІНЕ ҚАРАСАҚ, 2022 ЖЫЛЫ 140 КОМПАНИЯМЕН РЕСЕЙ КӨШ БАСТАП ТҰР, ОДАН KEЙІН 111 КОМПАНИЯМЕН ГЕРМАНИЯ ЖӘНЕ 57 КОМПАНИЯМЕН АҚШ ТҰР

2022 жылы Түркиядағы алғашқы 1000 жетекші экспорттаушы компанияны қарастырсақ, тізімде 149 шетелдік компания бар. Үздік 10-ға 2, үздік 20-ға 5, 50-ге 8, 100-ге 21 және 200-ге сәйкесінше 40 шетелдік компания кіреді. Шетелдік компаниялардың жалпы экспорт көлеміне қарасақ, 149 компанияның жалпы экспорты 2022 жылы 31,5 млрд. долларға жетті. Рейтингтегі жетекші шетелдік компаниялардың сауда көрсеткіштерін қарастырсақ, Форд Автокөлік Өнеркәсіптік акционерлік қоғамы 6,2 млрд. долларлық экспортпен бірінші орында келе жатқан Toyota Автокөлік Өнеркәсіптік Түркия акционерлік қоғамы (3,42 млрд. доллар), Тофаш Түрік Автокөлік зауыты акционерлік қоғамы (1,63 млрд. доллар), Оуак-Renault автомобиль зауыты акционерлік қоғамы (1,54 млрд. доллар), Mercedes-Benz Түрік акционерлік қоғамы (1,41 млрд. доллар) сияқты автомобиль компаниялары одан кейін келеді. Жалпы алғанда 10 шетелдік компанияның жалпы экспорт көлемі 9,7 млрд. доллар болса, бұл көрсеткіш алғашқы 20-да 14,3 млрд. долларға, алғашқы 50-де 16,2 млрд. долларға, алғашқы 100-де 20,6 млрд. долларға және алғашқы 200-де 24,2 млрд. долларға дейін көтеріледі [Түркия экспорттаушылар ассамблеясы, 2023].

Үздік 1000 рейтингтегі алдыңғы 10 компанияның жалпы экспорт көлемі 44 млрд. доллар болса, бұл көрсеткіш алдыңғы 20-да 57,2 млрд. доллар, 50-де 77,5 млрд. доллар, 100-дікте 93,7 млрд. доллар және 200-дікте 112,7 млрд. доллар болды. бұл көрсеткіш алдыңғы 1000-дықта 161,8 млрд. долларға дейін өседі. Үздік 1000 экспорттаушы компания Түркияның жалпы экспорт көлемінің 63,6 пайызын құраса, 149 шетелдік фирманың жалпы экспорты 12,4 пайызын құрайды. Макросауда

bizlere yabancı firmaların pek çok sektörde çeşitli büyüklüklerde yer aldığını göstermektedir. Öte yandan Türkiye'deki gerek altyapı gerekse sunulan diğer imkanlardan da faydalanan firmalar ihracatta en güçlü oldukları sektörlerde yoğunlaşmaktadır. Yapı itibarıyla önde gelen firmaların otomotiv sektöründeki küresel markalarını Türkiye'deki temsilcilikleri olmaları da bu nedenle anlaşılabilir bir durumdur. Diğer sektörlerde ise benzer küresel veya bölgesel çaptaki firmaların Türkiye'deki temsilci firmaları listelerde ön sıralarda yer almaktadır. İlk 1000'deki yabancı firmaların bir diğer özelliği ise üretici ihracatçı firmaların olmaları aynı zamanda ilgili iş kollarında önemli ölçüde istihdama katkı sağlamalarıdır.

Özetle, Türkiye'deki yabancı firmaların ihracat performansı içerisinde önemli bir yere sahiptir. Önde gelen ihracatçı firmaların profilleri de ülke ihracatında başı çeken otomotiv, hazır giyim, kimyevi maddeler ve mamulleri ile makine ve aksamlarında dünya çapında tanınan markalarını Türkiye temsilciliklerinden oluşmaktadır. Bu da Türkiye'nin küresel üretim zinciri içerisindeki güçlü olduğu sektörlerde stratejik önemini bir kez daha ortaya koymaktadır. Türkiye'nin güçlü olduğu sektörlerde ve pazarlardaki payından yararlanabilmek adına gerek küresel gerek bölgesel yabancı firmalar, Türkiye'de yatırım yapmakta, kendi üretim zincirlerini kurmakta ve yeni pazarlara daha rahat erişim imkanı bulmaktadırlar. Söz konusu bu gelişmeler, Türkiye'nin ihracat performansına olumlu yansımaktadır.

Kaynaklar:

1. Birleşmiş Milletler Ticaret Veri Tabanı (2023). Ticaret veri tabanı. Alınan yer: <https://comtradeplus.un.org/>. Erişim tarihi: 15.06.2023.
2. Dünya Bankası (2023). Gayrisafi yurtiçi hasıla. Alınan yer: https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?most_recent_value_desc=true. Erişim tarihi: 19.06.2023.
3. Türkiye İhracatçılar Meclisi (2023). Türkiye'nin ilk 1000 ihracatçı araştırması. Alınan yer: <https://tim.org.tr/turkiyenin-ilk-1000-ihracatci-arastirmasi>. Erişim tarihi: 19.06.2023.
4. Türkiye İhracatçılar Meclisi (2023). Yıllık ihracat raporu. Alınan yer: <https://tim.org.tr/yillik-ihracat-raporu>. Erişim tarihi: 19.06.2023.

деректері бізге Түркияның экспорттық көрсеткіштерінің белгілі бір елдер мен бірнеше жетекші секторлар арқылы қалыптасатынын және ең жақсы 20 экспорттаушы компанияның жалпы экспорттың төрттен бір бөлігін (22,5 пайыз) және ең жақсы 100 компания 36,9% үлеспен үштен бірінен астамын құрайтынын көрсетеді [Түркия Экспорттаушылар ассамблеясы, 2023].

Экспорттаушы компаниялардың аймақтық таралуына қарасақ, Мармара аймағы әзірше алдыңғы қатарда. Үздік 100 компанияның 64-і Мәрмәр аймағында болса, алдыңғы 1000 экспорттаушы компанияның 588-і Мармара аймағында қызметін жалғастыруда. Одан кейін сәйкесінше Эгей (140), Орталық Анадолы (85), Жерорта теңізі (70), Оңтүстік-Шығыс Анадолы (70) және Қара теңіз (40) аймақтары келеді. Осы жалпы тенденцияға сәйкес, шетелдік компаниялар көбінесе Мармара аймағында орналасқан, ал қалғандары әртүрлі мөлшерде басқа аймақтарда орналасқан [Түркия экспорттаушылар ассамблеясы, 2023].

Жалпы секторларды қарастыратын болсақ, шетелдік компаниялар жетекші салалардан тыс жұмыс істейді, тіпті экспортта сектордың біріншісіне айналады. Осыларға бірнеше мысал келтірер болсақ, Ферреро Жаңғақтар Импорт Экспорты және Сауда акционерлік қоғамы жаңғақтар және жаңғақ өнімдері, Daikin Жылыту және Салқындату жүйелері Өнеркәсіп сауда акционерлік қоғамының салқындатқыштары және JTI Темекі Өнімдер Өнеркәсіп акционерлік қоғамының темекілер секторлары 2022 жылы сектор жүлдегері болды [Түркия экспорттаушылар ассамблеясы, 2023].

Түркиядағы шетелдік компаниялар мен олардың салалық таралуын және олардың экспорттық көрсеткіштерін қарастыратын болсақ, деректер шетелдік компаниялардың көптеген секторларда әртүрлі көлемде екенін көрсетеді. Екінші жағынан, олар Түркияда ұсынылған инфрақұрылымды да, басқа мүмкіндіктерді де пайдалана отырып, экспортта ең күшті секторларда шоғырланған. Осы себепті құрылым бойынша жетекші компаниялардың Түркиядағы автомобиль секторындағы әлемдік брендтердің өкілдері екені белгілі. Басқа секторларда Түркиядағы

5. Türkiye İstatistik Kurumu (2023). Dış ticaret verileri. Alınan yer: <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=dis-ticaret-104&dil=1>. Erişim tarihi: 15.06.2023.
6. Türkiye Ticaret Bakanlığı (2023). Dış ticaret verileri. Alınan yer: <https://ticaret.gov.tr/istatistikler>. Erişim tarihi: 15.06.2023.
7. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (2023). Kurulan/kapanan şirket istatistikleri. Alınan yer: <https://tobb.org.tr/BilgiErisimMudurlugu/Sayfalar/KurulanKapananSirketistatistikleri.php>. Erişim tarihi: 23.06.2023.

ұқсас жаһандық немесе аймақтық компаниялардың өкілдік компаниялары тізімдердің алдыңғы қатарында. Мыңдыққа кіретін шетелдік компаниялардың тағы бір ерекшелігі – олар өндіруші және экспорттаушы болып табылады, сонымен қатар олар тиісті бизнес салаларында жұмыспен қамтуға айтарлықтай үлес қосады.

Қорыта айтқанда, Түркиядағы шетелдік фирмалар елдің экспорт көрсеткішінде маңызды орынға ие. Жетекші экспорттаушы компаниялардың профилдері еліміздің жетекші экспорттаушылары болып табылатын автомобиль, киім-кешек, химиялық заттар мен бұйымдар, машиналар мен аксессуарлар саласындағы әлемге әйгілі брендтердің Түркия өкілдіктерінен тұрады. Бұл Түркияның жаһандық өндіріс тізбегінде күшті болған секторлардағы стратегиялық маңыздылығын тағы бір рет

дәлелдеді. Түркияның күшті болған секторлар мен нарықтардағы үлесінен пайда алу үшін жаһандық және аймақтық шетелдік компаниялар елде жұмыс істеу және өз өндіріс тізбектерін дамыту арқылы жаңа нарықтарға оңай қол жеткізе алады, сонымен қатар Түркияның экспорттық көрсеткіштеріне де өз үлестерін қосуда.

Дереккөз:

1. Біріккен Ұлттар Ұйымының Сауда деректер базасы (2023). Сауда базасы. Сілтеме: <https://comtradeplus.un.org/>. Қаралған уақыты: 15.06.2023.
2. Дүниежүзілік банк (2023). Жалпы ішкі өнім. Сілтеме: https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?most_recent_value_desc=true. Қаралған уақыты: 19.06.2023.
3. Түркия экспорттаушылар ассамблеясы (2023). Түркияның алдыңғы 1000 экспорттаушы зерттеуі. Сілтеме: <https://tim.org.tr/tr/turkiyenin-ilk-1000-ihracatci-arastirmasi>. Қаралған уақыты: 19.06.2023.
4. Түркия экспорттаушылар ассамблеясы (2023). Экспорттың жылдық есебі. Сілтеме: <https://tim.org.tr/tr/yillik-ihracat-raporu>. Қаралған уақыты: 19.06.2023.
5. Түркия статистикалық институты (2023). Сыртқы сауда деректері. Сілтеме: <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=dis-ticaret-104&dil=1>. Қаралған уақыты: 15.06.2023.
6. Түркияның Сауда министрлігі (2023). Сыртқы сауда деректері. Сілтеме: <https://ticaret.gov.tr/istatistikler>. Қаралған уақыты: 15.06.2023.
7. Түркия Палаталар және биржалар одағы (2023). Кәсіпорынның құрылу/жабылу статистикасы. Сілтеме: <https://tobb.org.tr/BilgiErisimMudurlugu/Sayfalar/KurulanKapananSirketistatistikleri.php>. Қаралған уақыты: 23.06.2023.

MICROSOFT EDUCATION PROGRAMS

PROF. GULNAR NADIROVA

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
SENIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
СТАРШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ПРОГРАММЫ MICROSOFT

Microsoft Corporation is an American multinational technology company founded by Bill Gates and Paul Allen in 1975. Since then, it has become one of the largest and most influential technology companies in the world, known for its software products, including the Windows operating system, the Microsoft Office suite, and various cloud services. The company's first product was Altair BASIC, a programming language for the Altair 8800 micro-computer. In 1980, Microsoft signed a contract with IBM to develop an operating system for their future personal computer (PC). This led to the creation of the MS-DOS operating system.

After another five years, Microsoft released Windows 1.0, the first version of its operating system with a graphical user interface, which gained popularity and became the dominant operating system for personal computers, leading to Microsoft's rapid growth.

In 1990, Microsoft released Microsoft Office, a suite of productivity programs that included Word, Excel, and PowerPoint. All of these programs have become extremely popular and remain a widely used office suite today. It is hardly possible to

MICROSOFT RELEASED WINDOWS 1.0, THE FIRST VERSION OF ITS OPERATING SYSTEM WITH A GRAPHICAL USER INTERFACE, WHICH GAINED POPULARITY AND BECAME THE DOMINANT OPERATING SYSTEM FOR PERSONAL COMPUTERS

MICROSOFT ВЫПУСТИЛА WINDOWS 1.0, ПЕРВУЮ ВЕРСИЮ СВОЕЙ ОПЕРАЦИОННОЙ СИСТЕМЫ С ГРАФИЧЕСКИМ ПОЛЬЗОВАТЕЛЬСКИМ ИНТЕРФЕЙСОМ, КОТОРАЯ ЗАВОЕВАЛА ПОПУЛЯРНОСТЬ И СТАЛА ДОМИНИРУЮЩЕЙ ОПЕРАЦИОННОЙ СИСТЕМОЙ ДЛЯ ПЕРСОНАЛЬНЫХ КОМПЬЮТЕРОВ

Корпорация Microsoft — американская мультинациональная технологическая компания, основанная Биллом Гейтсом и Полом Алленом в 1975 году. С тех пор она стала одной из крупнейших и наиболее влиятельных технологических компаний в мире, известной своими программными продуктами, включая операционную систему Windows, пакет Microsoft Office и различные облачные сервисы. Первым продуктом компании был Altair BASIC, язык программирования для микрокомпьютера Altair 8800. В 1980 году Microsoft подписала контракт с IBM на разработку операционной системы для своего будущего персонального компьютера (ПК). Это привело к созданию операционной системы MS-DOS.

Еще через пять лет Microsoft выпустила Windows 1.0, первую версию своей операционной системы с графическим пользовательским интерфейсом, которая завоевала популярность и стала доминирующей операционной системой для персональных компьютеров, что привело к быстрому росту Microsoft.

В 1990 году Microsoft выпустила Microsoft Office, набор программ

find at least one organization that would not be a user of these programs.

In the mid-1990s, Microsoft recognized the importance of the Internet and developed Internet Explorer as their web browser. In 2010, Microsoft introduced Windows 7 to positive reviews and widespread adoption [Computer Hope, 2021]. In 2015, Microsoft released Windows 10 to unify its operating systems across devices. Today, the latest version of Windows 11 is already being promoted, which is considered promising due to increased stability and security.

Microsoft has focused on expanding its software and services portfolio. In 2013, Microsoft launched Azure, a cloud computing platform that has become one of the leading cloud service providers. Azure provides a wide range of cloud services and allows organizations to create, deploy, and manage applications and services through data centers managed by Microsoft Corporation (Microsoft Azure, n.d.). Microsoft also actively develops and integrates artificial intelligence (AI) and machine learning (ML) technologies into its products

для повышения производительности, включающий Word, Excel и PowerPoint. Все эти программы стали чрезвычайно популярными и до сих пор остаются широко используемым офисным пакетом. Практически невозможно найти хотя бы одну организацию, которая не использовала бы эти программы.

В середине 1990-х Microsoft осознала важность Интернета и разработала Internet Explorer в качестве своего веб-браузера. В 2010 году Microsoft представила Windows 7, которая получила положительные отзывы и широкое распространение [Computer Hope, 2021]. В 2015 году Microsoft выпустила Windows 10, чтобы унифицировать свои операционные системы на всех устройствах. Сегодня уже активно продвигается последняя версия Windows 11, которая считается наиболее перспективной ввиду повышенной стабильности и безопасности.

Microsoft сосредоточилась на расширении своего портфеля программного обеспечения и услуг. В 2013 году Microsoft запустила Azure, платформу облачных вычислений, которая стала одним из ведущих

and services. They have various initiatives in this area, including the Azure AI platform, which gives developers the tools and services to build applications on AI-based [Azure, 2023].

Keeping in mind the enormous social role of educational institutions, one should agree that education today can be considered a market sphere in a certain sense since it involves the exchange of goods and services for value. Commercialization, the impact of globalization on education systems, and the adoption of market practices by educational institutions - these trends in the development of modern education are becoming increasingly relevant. The processes of providing and consuming education require the use of new technologies, products, and services that were previously inaccessible in a global scale for higher education institutions.

In this regard, Microsoft, having found an acceptable space for itself in the educational sphere, equalizes the opportunities of leading and provincial higher education organizations. It actively implements various programs and resources for students, teachers, and educational institutions of all levels and all categories. Microsoft Education offers a range of educational tools and resources. They also provide free educational resources such as Microsoft Imagine Academy, Microsoft Learning Tools, Microsoft Math Solver, and more [Microsoft Education, 2023]. Microsoft has specific policies and strategies aimed at education from elementary school to the higher university level. In partnership with educational institutions: Microsoft works with universities, colleges, and schools around the world to help them integrate technology into the educational process. The company provides training and consulting services to help educational institutions use their technology effectively.

MICROSOFT HAS FOCUSED ON EXPANDING ITS SOFTWARE AND SERVICES PORTFOLIO

MICROSOFT СОСРЕДОТОЧИЛАСЬ НА РАСШИРЕНИИ СВОЕГО ПОРТФЕЛЯ ПРОГРАММНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ И УСЛУГ.

поставщиков облачных услуг. Azure предоставляет широкий спектр облачных сервисов и позволяет организациям создавать, развертывать приложения и сервисы и управлять ими через центры обработки данных, которыми владеет корпорация Microsoft [Microsoft Azure, 2023]. Microsoft также активно разрабатывает и интегрирует технологии искусственного интеллекта (ИИ) и машинного обучения (МО) в свои продукты и услуги. У корпорации есть различные инициативы в этой области, включая платформу Azure AI, которая предоставляет разработчикам инструменты и услуги для создания приложений на основе ИИ [Azure, 2023].

Учитывая огромную социальную роль образовательных учреждений, следует согласиться с тем, что образование сегодня можно считать в определенном смысле рыночной сферой, поскольку оно предполагает обмен товаров и услуг на ресурсы. Коммерциализация, влияние глобализации на системы образования, адаптация образовательными учреждениями рыночных практик - эти тенденции развития современного образования становятся все более актуальными. Процессы предоставления и потребления образовательных услуг требуют использования новых технологий, продуктов и услуг, ранее не доступных в глобальном масштабе для высших учебных заведений.

В связи с этим Microsoft, найдя для себя подходящее пространство в образовательной сфере, уравнивает возможности ведущих и провинциальных организаций высшего образования. Корпорация активно воплощает в жизнь различные программы и ресурсы для студентов, преподавателей и учебных заведений всех уровней и всех категорий. Microsoft Education предлагает ряд образовательных инструментов и

Microsoft offers solutions and tools such as Microsoft 365 Education, Office 365 Education, Teams for Education, and Minecraft: Education Edition. They are designed to facilitate collaboration, communication, and learning in educational settings. Microsoft Imagine Academy helps students develop the skills they need to succeed in their IT careers. The Microsoft Educator Center offers free courses and online learning for educators who want to effectively use Microsoft technologies in their learning process. They offer various training materials, courses on using Microsoft tools, as well as certification for teachers [Microsoft Educator Center, 2023].

The company's activities include several charitable educational projects. For example, the Microsoft Imagine Cup is a global student competition focused on developing innovative projects and solutions using Microsoft technologies that aims to support young talented developers and allow them to showcase their skills and ideas [Microsoft Imagine Cup, 2023]. The corporation also provides grants and funding for educational organizations and projects [Microsoft Philanthropies, 2016].

The corporation showed itself most clearly during the COVID-19 pandemic when all educational systems around the world needed distance learning using virtual learning platforms [Hodges et al., 2020]. Education systems have had to change radically and emphasize collaborative learning, real-time interaction and discussion between teachers and students, online lectures (live and recorded) accessible via mobile devices, and immediate feedback [Dhawan, 2020]. Under these conditions, educational institutions began to use technologies and effective tools for collaboration, such as Google Classroom, Microsoft Teams, and Zoom. The experts concluded that Microsoft Teams, be-

THE PROCESSES OF PROVIDING AND CONSUMING EDUCATION REQUIRE THE USE OF NEW TECHNOLOGIES, PRODUCTS, AND SERVICES THAT WERE PREVIOUSLY INACCESSIBLE TO HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN THE WORLD

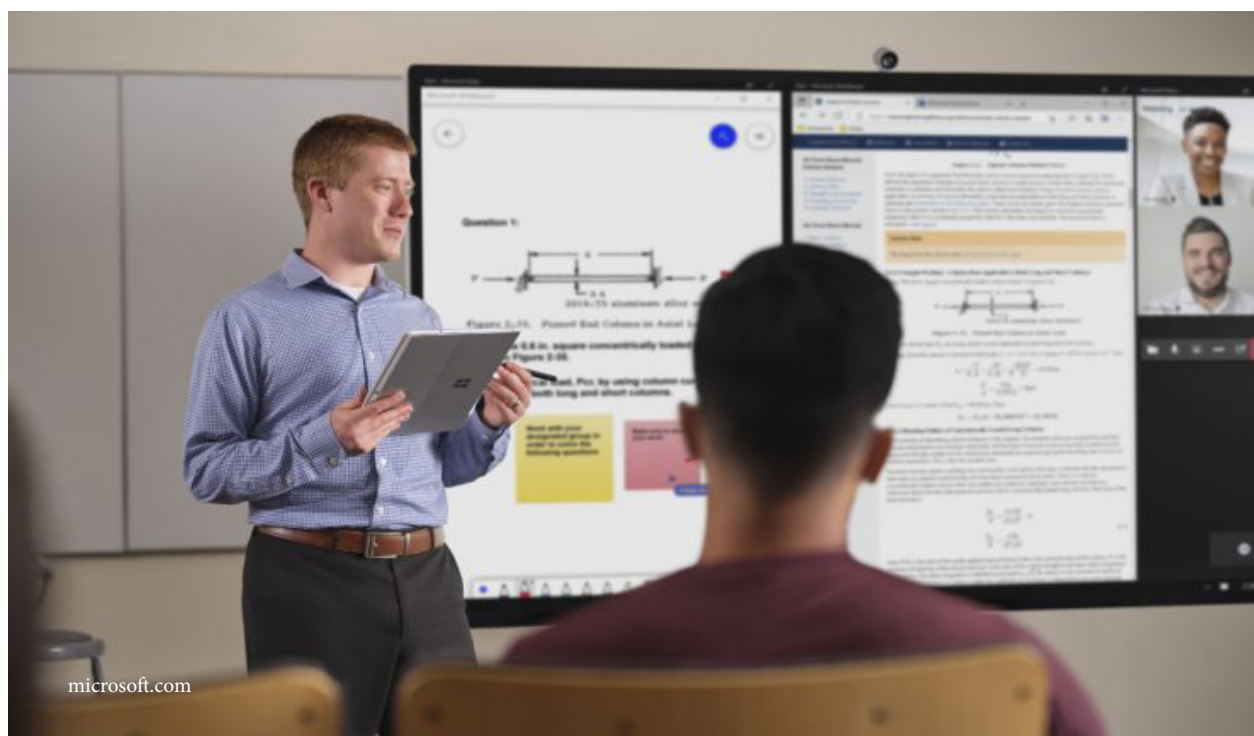
ПРОЦЕССЫ ПРЕДОСТАВЛЕНИЯ И ПОТРЕБЛЕНИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УСЛУГ ТРЕБУЮТ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ НОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ, ПРОДУКТОВ И УСЛУГ, РАНЕЕ НЕ ДОСТУПНЫХ В ГЛОБАЛЬНОМ МАСШТАБЕ ДЛЯ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

ресурсов. Корпорация также предоставляет бесплатные образовательные ресурсы, такие как Microsoft Imagine Academy, Microsoft Learning Tools, Microsoft Math Solver и другие [Microsoft Education, 2023]. У Microsoft есть определенные политики и стратегии, направленные на образование от начальной школы до высшего университетского уровня. Компания работает с университетами, колледжами и школами по всему миру, помогая им интегрировать технологии в образовательный процесс. Компания предоставляет услуги по обучению и консультированию, чтобы помочь образовательным учреждениям эффективно использовать свои технологии.

Microsoft предлагает такие решения и инструменты, как Microsoft 365 Education, Office 365 Education, Teams for Education и Minecraft: Education Edition. Они предназначены для облегчения совместной работы, общения и обучения в образовательных учреждениях. Microsoft Imagine Academy помогает учащимся развивать навыки, необходимые им для успешной карьеры в сфере ИТ. Microsoft Educator Center предлагает бесплатные курсы и онлайн-обучение для преподавателей, которые хотят эффективно использовать технологии Microsoft в своем учебном процессе. Они предлагают различные учебные материалы, курсы по использованию инструментов Microsoft, а также сертификацию для учителей [Microsoft Educator Center, 2023].

Деятельность компании включает в себя несколько благотворительных образовательных проектов. Например, Microsoft Imagine Cup - это глобальный студенческий конкурс, направленный на разработку инновационных проектов и решений с использованием технологий Microsoft, имеющий целью под-

microsoft.com

ing one of the best, promotes synchronous and asynchronous communication, which is critical for distance learning [Abdullah et al., 2021]. The idea of integrating Microsoft Teams for learning is getting a lot of attention as it has over 115 million daily active users [Microsoft 365, 2020].

The peculiarity of the use of new technologies in education is that both students and teachers must, firstly, be motivated to use technology by introducing it into their practice, then they must understand and evaluate its functionality and effectiveness [Lindeman et al., 2021]. Finally, they should make technology a part of their daily lives and an indispensable part of the learning process for collaboration and feedback. Research data shows that Microsoft Teams helps create this understanding and culture of mutual learning.

The mission of Microsoft, as the corporation itself formulates it, is to enable every person and every organization on the planet to achieve more. This mission is focused on people and the involvement of their communities in different cultures and experiences. That's why Microsoft is partnering with educational systems and leaders to help improve our

держку молодых талантливых разработчиков и предоставление им возможности продемонстрировать свои навыки и идеи [Microsoft Imagine Cup, 2023]. Корпорация также предлагает гранты и финансирование образовательных организаций и проектов [Microsoft Philanthropies, 2016].

Наиболее ярко корпорация проявила себя во время пандемии COVID-19, когда все образовательные системы мира нуждались в дистанционном обучении с использованием виртуальных обучающих платформ [Ходжес и др., 2020]. Системы образования должны были радикально измениться и сделать упор на совместное обучение, взаимодействие и обсуждение в режиме реального времени между учителями и учениками, онлайн-лекции (в прямом эфире и в записи), доступные через мобильные устройства, и немедленную обратную связь [Дхаван, 2020]. В этих условиях образовательные учреждения начали использовать технологии и эффективные инструменты для совместной работы, такие как Google Classroom, Microsoft Teams и Zoom. Эксперты пришли к выводу, что Microsoft Teams, будучи одной из лучших, способствует синхронному и асинхронно-

world through education. Studies show that 68% of students do not understand what skills are needed to start their careers, and 80% of employers believe that graduates do not have all the skills necessary for their work [Microsoft Education Blog, 2022]. Identifying the specific digital skills that will be most in demand in the future can be difficult, and this is one of the reasons many employers put non-technical skills at the top of their list. These skills, such as analytical thinking, creativity and flexibility, communication, and content creation, are skills that educational systems can focus on today, regardless of the direction of study. These skills are maintained as students use Microsoft programs.

Today we can talk about the formation of a new type of skill - consumer digital capabilities are skills that allow students to use existing digital tools and systems, such as Excel, PowerPoint, Teams, and Office 365. For students, this is vital to ensure their productivity and support for future learning.

The next level of mastery is productive or creative, innovative digital capabilities – skills that enable learners to use tools such as the cloud, data, and AI to create solutions and

му общению, что имеет решающее значение для дистанционного обучения [Абдулла и др., 2021]. Идея интеграции Microsoft Teams для обучения привлекает большое внимание, что иллюстрируется тем фактом, что у платформы более 115 миллионов активных пользователей в день [Microsoft 365, 2020].

Особенность использования новых технологий в образовании заключается в том, что и учащиеся, и преподаватели должны, во-первых, быть мотивированы на использование технологии путем внедрения ее в свою практику, во-вторых, должны понять и оценить ее функциональность и эффективность [Линдеман и др., 2021]. Наконец, они должны сделать технологии частью своей повседневной жизни и неотъемлемым элементом учебного процесса для совместной работы и предоставления обратной связи. Данные исследований показывают, что Microsoft Teams помогает создать такое понимание и культуру взаимного обучения.

Миссия Microsoft, как формулирует ее сама корпорация, – дать возможность каждому человеку и каждой организации

distancelearningcollege.co.uk

processes for themselves and others, including learning and developing AI, analyzing and understanding data, and databases or the creation of digital materials through coding. All these skills are becoming more and more important in every type of job.

Communication skills, including public speaking, are essential for career and job readiness. To become strong communicators, students must have plenty of opportunities to practice while receiving meaningful feedback. Allowing students to decide what they want to learn and practice, and knowing what to do to achieve their goals, helps develop their freedom of action. Access to automated tools such as Speaker Coach offers an environment that allows learners to develop freedom of action. Automated speaking coaches use AI technology to help students take charge of their learning, allowing them to set goals and reduce anxiety. Microsoft Speaker Coach, built into PowerPoint, provides a report with detailed statistics and suggestions to improve your presentation. Students can rehearse their presentations

на планете достичь большего. Эта миссия сосредоточена на людях и вовлечении их сообществ в различные культуры и получение разностороннего опыта. Вот почему Microsoft сотрудничает с образовательными системами и лидерами, чтобы помочь улучшить наш мир с помощью образования. Исследования показывают, что 68% студентов не понимают, какие навыки необходимы для начала их карьеры, а 80% работодателей считают, что у выпускников нет всех навыков, необходимых им для работы [Microsoft Education Blog, 2022]. Определить конкретные цифровые навыки, которые будут наиболее востребованы в будущем, может быть сложно, и это одна из причин, по которой многие работодатели ставят нетехнические навыки на первое место в своем списке. Эти навыки, такие как аналитическое мышление, креативность и гибкость, коммуникация и умение создавать контент, являются навыками, на которых образовательные системы могут сосредоточиться сегодня, независимо от направления обучения. Эти навыки сохраняются по мере того, как учащиеся используют программы Microsoft.

and receive real-time feedback. This real-time analytics allows students to reflect on themselves and adjust their speaking skills while building confidence [Resource Center, 2023].

Thus, these technologies help not only the technical but also the personal development of a young person. The emphasis on student self-government is an integral part of the process. The Organization for Economic Co-operation and Development suggests that students who demonstrate agency “play an active role in deciding what and how they will learn, they tend to be more motivated to learn and are more likely to set their learning goals” [OECD, n.d.]. In practice, student activities can take place at the community level through solving academic and social problems, or individually, with students making decisions in the classroom, such as how to demonstrate mastery of a concept, or how and when to use tools or fixtures. Essentially, students begin their progression to sustainable autonomy, develop voice and choice, ownership and autonomy of their learning. They gradually become aware of their unique needs, strengths, and preferences. Traditionally, teachers have had most of the power in the classroom: they decide what to teach, what resources will be used, and how the content or length of each section will be judged. Teachers who create engaging high-tech learning environments democratize learning and transfer power or agency to their students. This is how a critically thinking, open-minded, independent person is brought up.

Microsoft works with education systems and leaders around the world to ensure that students are as prepared as possible. The company strives to be a reliable and trusted partner with versatile and modern learning paths, digital products, solutions, and resources that are customizable for each system and any level. Education improves the world through skills development that opens doors to everyone’s careers with Microsoft Learn. The quality of teaching is more important than any curriculum or policy of an educational institution. The effectiveness of teachers is the most important factor influencing student outcomes.

Сегодня можно говорить о формировании нового типа навыков – потребительских цифровых возможностей – это навыки, которые позволяют учащимся использовать существующие цифровые инструменты и системы, такие как Excel, PowerPoint, Teams и Office 365. Для учащихся эти навыки жизненно важны для обеспечения их продуктивности и поддержки процесса обучения.

Следующий уровень мастерства – продуктивные или творческие, инновационные цифровые возможности – навыки, которые позволяют учащимся использовать такие инструменты, как облачные технологии, большие данные и ИИ, для разработки решений и процессов для себя и других, включая изучение и разработку ИИ, анализ и работу с базами данных или создание цифровых материалов посредством кодирования. Все эти навыки становятся все более и более важными в каждом виде работы.

Навыки общения, включая публичные выступления, необходимы для карьеры и подготовки к работе. Чтобы стать более успешными коммуникаторами, учащиеся должны иметь множество возможностей практиковаться, получая при этом содержательную обратную связь. Предоставление учащимся возможности решать, что они хотят изучать и практиковать, и знание того, что делать для достижения своих целей, помогает обеспечивать их свободу действий. Доступ к автоматизированным инструментам, таким как Speaker Coach, создает среду, которая позволяет учащимся развивать свободу действий. Автоматизированные тренеры по устной речи используют технологию искусственного интеллекта, чтобы помочь учащимся взять на себя ответственность за свое обучение, позволяя им ставить цели и снижать уровень беспокойства. Microsoft Speaker Coach, встроенный в PowerPoint, предоставляет отчет с подробной статистикой и предложениями по улучшению презентации. Студенты могут репетировать свои презентации и получать обратную связь в режиме реального времени. Эта экспресс-аналитика позволяет учащимся

If a teacher or school leader is new to Microsoft's teaching and learning tools, they can take a learning path to get started. It provides guidelines and some basic information for setting up a blended or hybrid learning environment and is the first step toward professional development in this area [Microsoft Educator, 2023].

Another focus of Microsoft programming is academic research, which is at the heart of every leading institution of higher education. New research paradigms embracing cloud computing enable the research community to accelerate breakthroughs by enabling "researchers to be researchers". All researchers are provided with the computing resources they need when they need them. The seamless and secure exchange of research between institutions enables meaningful collaboration with business leaders and government agencies, providing the university with added expertise, resources, and opportunities. Cloud resources deployed in simple and convenient function templates are reproducible and scalable, reducing overhead and increasing the time available for real research. The use of high-performance computing (HPC), machine learning, and artificial intelligence (AI) at scale means more researchers in more fields can accelerate the pace of research and reduce the time to publication.

In conclusion it could be said that these examples of Microsoft's education programs and strategies show that the company continues to work actively to develop innovative solutions and policies to improve education and promote its accessibility. There is no doubt that technology is the most effective modern way to support students, staff, and faculty. It provides new learning opportunities, enhances professional development, and improves communication.

THERE IS NO DOUBT THAT TECHNOLOGY IS THE MOST EFFECTIVE MODERN WAY TO SUPPORT STUDENTS, STAFF, AND FACULTY

НЕТ СОМНЕНИЙ В ТОМ, ЧТО ТЕХНОЛОГИИ ЯВЛЯЮТСЯ НАИБОЛЕЕ ЭФФЕКТИВНЫМ СОВРЕМЕННЫМ СПОСОБОМ ПОДДЕРЖКИ СТУДЕНТОВ, СОТРУДНИКОВ И ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ

рефлексировать и в дальнейшем корректировать свои разговорные навыки, укрепляя при этом уверенность [Resource Center, 2023].

Таким образом, эти технологии помогают не только техническому, но и личностному развитию молодых людей. Акцент на самостоятельном управлении процессом самими студентами является неотъемлемой частью концепта. Организация экономического сотрудничества и развития предполагает, что учащиеся, демонстрирующие свободу действий, «играют активную роль в принятии решений о том, что и как они будут изучать, они, как правило, более мотивированы к обучению и чаще ставят перед собой цели обучения» [ОЭСР, б.д.]. На практике студенческая деятельность может происходить на уровне сообщества путем решения академических и социальных проблем или индивидуально, когда учащиеся принимают решения в классе, например, как продемонстрировать понимание концепции или как и когда использовать предоставленные им инструменты. По сути, учащиеся начинают свой путь к устойчивой автономности, развивают свое участие и умение делать выбор, им прививается понимание самоуправления и автономности учебного процесса. Постепенно они осознают свои уникальные потребности, сильные стороны и предпочтения. Традиционно большую часть власти в классе имели учителя: они решают, чему учить, какие ресурсы будут использоваться и как будет оцениваться содержание или объем каждого раздела. Учителя, создающие привлекательную высокотехнологичную учебную среду, демократизируют процесс обучения и передают власть и свободу действий своим ученикам. Так воспитывается критически мыслящий, открытый, самостоятельный человек.

References:

1. Abdullah, Almodaires, Faisal, Almutairi and Tareq, Almsaud (2021). Pre-service teachers' perceptions of the effectiveness of Microsoft teams for remote learning. *international education Studies*, 14 (9), pp. 1-14.
2. Azure (2023). Responsible AI with Azure. Retrieved from <https://azure.microsoft.com/en-us/solutions/ai/responsible-ai-with-azure/#overview>. Accessed on 20.06.2023.
3. Computer Hope (2021). A History of Microsoft's Windows operating system. Retrieved from <https://www.computerhope.com/history/windows.htm>. Accessed on 18.06.2023.
4. Dhawan, Shivangi (2020). Online learning: A panacea in the time of COVID-19 crisis. *Journal of Educational Technology Systems*. Retrieved from <https://doi.org/10.1177/0047239520934018>. Accessed on 18.06.2023.
5. Hodges, Charles, Moore, Stephanie, Lockee, Barb, Trust, Torrey and Bond, Aaron (2020). The difference between emergency remote teaching and online learning. *educause review* (online). Retrieved from <https://er.educause.edu/articles/2020/3/the-difference-between-emergency-remote-teaching-and-online-learning>. Accessed on 18.06.2023.
6. Lindeman, Sofie, Svensson, Maria and Enochsson, Ann-Brit (2021). Digitalization in early childhood education: A domestication theoretical perspective on teachers' experiences. *Education and Information Technologies*, 26, pp. 4879–4903.
7. Microsoft 365 (2020). A new way to work and learn in a new digital age. <https://www.microsoft.com/en-us/microsoft-365/blog/2020/10/28/microsoft-teams-reaches-115-million-dau-plus-a-new-daily-collaboration-minutes-metric-for-microsoft-365/>. Accessed on 09.06.2023.
8. Microsoft Azure (2023). Teaching, interaction, and research. Retrieved from <https://azure.microsoft.com/>. Accessed on 09.06.2023.
9. Microsoft Education (2023). Retrieved from <https://www.microsoft.com/ru-ru/education>. Accessed on 09.06.2023.
10. Microsoft Education Blo (2022). How Microsoft is partnering with education institutions to help improve the future of work. Retrieved from <https://educationblog.microsoft.com/en-us/2022/11/how-microsoft-is-partnering-with-education-institutions-to-help-improve-the-future-of-work>. Accessed on 18.06.2023.
11. Microsoft Educator (2023). Education. Retrieved from <https://learn.microsoft.com/ru-ru/training/paths/microsoft-educator-academy/>. Accessed on 09.06.2023.
12. Microsoft Educator Center (2023). Education. Education. Retrieved from <https://education.microsoft.com/>. Accessed on 10.06.2023.
13. Microsoft Imagine Cup (2023). Retrieved from <https://imaginecup.microsoft.com/>. Accessed on 10.06.2023.
14. Microsoft Philanthropies (2016). Microsoft to donate \$1 billion in software to nonprofits. Retrieved from <https://www.microsoft.com/ru-ru/philanthropies>. Accessed on 10.06.2023.

Microsoft работает с системами образования и лидерами по всему миру, чтобы обеспечить максимальную подготовку учащихся. Компания стремится быть надежным партнером с универсальными с помощью современных инструментов обучения, цифровых продуктов, решений и ресурсов, которые можно настроить для каждой системы и для любого уровня. Образование улучшает мир за счет развития навыков, открывающих возможности карьеры для каждого с помощью Microsoft Learn. Качество преподавания важнее любого учебного плана или политики образовательного учреждения. Эффективность учителей является наиболее важным фактором, влияющим на результаты учащихся.

Если учитель или школьный руководитель не знаком с инструментами Microsoft для преподавания и обучения, он может пройти курс обучения, чтобы начать работу. Курс содержит рекомендации и некоторую базовую информацию по настройке смешанной или гибридной среды обучения и является первым шагом на пути к профессиональному развитию в этой области [Microsoft Educator, 2023].

Другим фокусом Microsoft являются академические исследования, которые лежат в основе каждого ведущего высшего учебного заведения. Новые исследовательские парадигмы, охватывающие облачные вычисления, позволяют научному сообществу ускорять инновации, позволяя «исследователям быть исследователями». Все ученые обеспечиваются вычислительными ресурсами, в которых они нуждаются и когда они в них нуждаются. Беспрепятственный и безопасный обмен исследованиями между учреждениями обеспечивает конструктивное сотрудничество с лидерами бизнеса и государственными учреждениями, предоставляя университету дополнительный опыт, ресурсы и возможности. Облачные ресурсы, развернутые в виде простых и удобных шаблонов, воспроизводимы и масштабируемы, что снижает накладные расходы и увеличивает время, доступное для реальных исследований. Масштабное использование высокопроизводительных вычислений (ВПВ),

15. Resource Center (2023). Retrieved from <https://www.microsoft.com/en-us/education/school-leaders/resource-center?category=Research+%26+Guides>. Accessed on 18.06.2023.
16. OECD Future of Educational Skills 2030 (n.d.). Student Agency for 2030. https://www.oecd.org/education/2030-project/teaching-and-learning/learning/student-agency/in_brief_Student_Agency.pdf. Accessed on 20.06.2023.

машинного обучения и ИИ означает, что больше исследователей в большем количестве областей могут ускорить темпы работ и сократить время до публикации.

В заключение можно сказать, что эти примеры образовательных программ и стратегий Microsoft показывают, что компания продолжает активно работать над разработкой инновационных решений и политик для улучшения сферы образования и повышения его доступности. Нет сомнений в том, что технологии являются наиболее эффективным современным способом поддержки студентов, сотрудников и преподавателей. Они предоставляют новые возможности для обучения, способствуют профессиональному развитию и улучшают коммуникации.

Источники:

1. Абдулла, Альмодарес, Фейсал, Альмутаири и Тарек, Альмсауд (2021). Восприятие учителями до начала работы эффективности команд Microsoft для дистанционного обучения. Международные исследования в области образования, 14 (9), pp. 1-14. Доступно по адресу: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1311376.pdf>. Дата обращения: 18.06.2023.
2. Azure (2023). Ответственный ИИ с Azure. Доступно по адресу: <https://azure.microsoft.com/en-us/solutions/ai/responsible-ai-with-azure/#overview>. Дата обращения: 20.06.2023.
3. Computer Hope (2021). История операционной системы Microsoft Windows. Доступно по адресу: <https://www.computerhope.com/history/windows.htm>. Дата обращения: 18.06.2023.
4. Дхаван, Шиванги (2020). Онлайн-обучение: панacea во время кризиса COVID-19. Журнал систем образовательных технологий. Доступно по адресу: <https://doi.org/10.1177/0047239520934018>. Дата обращения: 18.06.2023.
5. Ходжес, Чарльз, Мур, Стефани, Локки, Барб, Траст, Торри и Бонд, Аарон (2020). Разница между экстренным дистанционным обучением и онлайн-обучением. Обзор образования (онлайн). Доступно по адресу: <https://er.educause.edu/articles/2020/3/the-difference-between-emergency-remote-teaching-and-online-learning>. Дата обращения: 18.06.2023.
6. Линдемман, Софи, Свенссон, Мария и Енохссон, Энн-Брит (2021). Цифровизация в дошкольном образовании: теоретический взгляд на опыт адаптации учителей. Образование и информационные технологии. Доступно по адресу: <https://doi.org/10.1007/s10639-021-10501-7>. Дата обращения: 18.06.2023.
7. Microsoft 365 (2020). Новый способ работать и учиться в новую цифровую эпоху. Доступно по адресу: <https://www.microsoft.com/en-us/microsoft-365/blog/2020/10/28/microsoft-teams-reaches-115-million-dau-plus-a-new-daily-collaboration-minutes-metric-for-microsoft-365/>. Дата обращения: 09.06.2023.
8. Microsoft Azure (2023). Обучение, взаимодействие и исследования. Доступно по адресу: <https://azure.microsoft.com/>. Дата обращения: 09.06.2023.
9. Microsoft Education (2023). Обучение. Доступно по адресу: <https://www.microsoft.com/ru-ru/education>. Дата обращения: 09.06.2023.
10. Microsoft Education Blog (2022). Как Microsoft сотрудничает с образовательными учреждениями, чтобы помочь улучшить работу в будущем. Доступно по адресу: <https://educationblog.microsoft.com/en-us/2022/11/how-microsoft-is-partnering-with-education-institutions-to-help-improve-the-future-of-work>. Дата обращения: 18.06.2023.
11. Microsoft Educator (2023). Образование. Доступно по адресу: <https://learn.microsoft.com/ru-ru/training/paths/microsoft-educator-academy/>. Дата обращения: 09.06.2023.
12. Microsoft Educator Center (2023). Образование. Доступно по адресу: <https://education.microsoft.com/>. Дата обращения: 10.06.2023.
13. Microsoft Imagine Cup (2023). Образование. Доступно по адресу: <https://imaginecup.microsoft.com/>. Дата обращения: 10.06.2023.
14. Microsoft Philanthropies (2016). Microsoft жертвует некоммерческим организациям программное обеспечение на 1 миллиард долларов. Доступно по адресу: <https://www.microsoft.com/ru-ru/philanthropies>. Дата обращения: 10.06.2023.
15. Resource Center (2023). Доступно по адресу: <https://www.microsoft.com/en-us/education/school-leaders/resource-center?category=Research+%26+Guides>. Дата обращения: 18.06.2023.
16. Организация экономического сотрудничества и развития будущее образовательных навыков 2030 (б.д.). Студенческая деятельность в 2030 году. Доступно по адресу: https://www.oecd.org/education/2030-project/teaching-and-learning/learning/student-agency/in_brief_Student_Agency.pdf. Дата обращения: 20.06.2023.

SUBURBANIZATION IN KAZAKHSTAN: PATTERNS OF SPATIAL REORGANIZATION OF KAZAKHSTAN'S MAJOR CITIES

KANAT MAKHANOV

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
SENIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
СТАРШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

СУБУРБАНИЗАЦИЯ В КАЗАХСТАНЕ: ОСОБЕННОСТИ ПРОСТРАНСТВЕННОЙ РЕОРГАНИЗАЦИИ КРУПНЫХ ГОРОДОВ КАЗАХСТАНА

Suburbanization has become one of the dominant trends in spatial demographics in many parts of the world over the past several decades. As the name suggests, “suburbanization” refers to the rapid growth of suburban areas around major cities due to the spread of residential communities beyond the urban boundaries. This trend became widespread in the U.S. after WWII and was initially associated with the accelerated post-war growth of the economy and wealth of households. Indeed, relocation to suburban areas usually offers greater comfort, a peaceful environment, clean air, and more spacious housing, all of which improved the quality of life of suburban residents. Subsequently, suburbanization found its way to other wealthier countries of Europe and other Western countries that went through similar socio-economic transformations. In later periods, suburbanization emerged as a global phenomenon, experienced to varying degrees by different developed and developing nations. However, in more recent times, the process of suburbanization has begun to disconnect from increased wealth and instead become associated more with the spread of poverty [Hochstenbach and Musterd, 2018].

Due to a centrally planned economy where cities primarily served as hubs for industrial concentration and a rigid system of urban planning control, the suburbanization processes observed in Western countries did not

Субурбанизация стала одним из главных тенденций в пространственной демографии во многих частях мира за последние несколько десятилетий. Как следует из названия, «субурбанизация» относится к быстрому росту жилых пригородных районов вокруг крупных городов вследствие большого роста городского населения. Этот тренд стал широко распространенным в США после Второй мировой войны и изначально связывался с ускоренным послевоенным ростом экономики и благосостояния домохозяйств. Действительно, переезд в пригородные районы обычно предлагает более высокий уровень комфорта, спокойную обстановку, чистый воздух и более просторное жилье, что улучшает качество жизни жителей пригородов по сравнению с жителями центральных районов. Позднее субурбанизация начала происходить и в других более богатых странах Европы и других западных странах, которые прошли через подобные социально-экономические преобразования. В последние периоды субурбанизация стала глобальным явлением, которое в разной степени имеет место быть в развитых и развивающихся странах. Однако в последнее время процесс субурбанизации перестал ассоциироваться только с повышением благосостояния и, наоборот, стал даже некоторым отражением распространения бедности [Хохстенбах и Мустерд, 2018].

occur in the USSR. However, following the collapse of the USSR, there was a sudden surge in the unrestricted spatial mobility of the population, which led to the emergence of new residential districts of private homes around big cities. This phenomenon can be seen as a manifestation of the adjustment of spatial demographics to the socio-economic realities of the new market system in post-Soviet countries. Since then, the public perception of suburbanization in the post-Soviet space has changed several times due to the highly dynamic and turbulent political and socio-economic developments in post-Soviet countries. In the very first stage, the large-scale relocation of the population to suburban areas was primarily seen as a negative process as it took place during a sharp economic downturn caused by the post-communist transition [Krisjane and Berzins, 2012]. The relocation of people from urban centers to suburban areas, therefore, was seen as a forced measure that people had to do in order to adjust their needs to their dwindling incomes. The social image of suburbanization started to change in the 2000s after more or less successful implementation of transition reforms in most of the post-Soviet states. The free access of banks to western finances and the availability of mortgages have made the relocation of the population to suburban districts an affordable option, thus contributing to the spread of suburbanization. In general, it could be said that currently, most post-Soviet countries are in the process of catching up in terms of suburbanization with countries of Eastern Europe, where it had started a bit earlier than in former Soviet countries.

Gaining a more comprehensive understanding of the phenomenon of suburbanization necessitates a more

CURRENTLY, MOST POST-SOVIET COUNTRIES ARE IN THE PROCESS OF CATCHING UP IN TERMS OF SUBURBANIZATION WITH COUNTRIES OF EASTERN EUROPE, WHERE IT HAD STARTED A BIT EARLIER

В НАСТОЯЩЕЕ ВРЕМЯ УРОВЕНЬ СУБУРБАНИЗАЦИИ В БОЛЬШИНСТВЕ ПОСТСОВЕТСКИХ СТРАН СТРЕМИТСЯ К УРОВНЮ СТРАН ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЫ, ГДЕ ОНА НАЧАЛАСЬ НЕМНОГО РАНЬШЕ

Из-за централизованной плановой экономики, где города преимущественно были центрами промышленной концентрации, и жесткой системы государственного контроля за градостроительством, процессы субурбанизации в строгом смысле этого термина, наблюдаемые в западных странах, не происходили в СССР. Однако после распада СССР произошел резкий всплеск пространственной мобильности населения, что привело к появлению новых жилых районов, состоящих из частных домов, вокруг крупных городов. Отчасти это было проявлением адаптации пространственной демографии к социально-экономической реальности новой рыночной системы в постсоветских странах. С тех пор общественное восприятие субурбанизации в постсоветском пространстве неоднократно менялось вследствие высокодинамичных политических и социально-экономических процессов в постсоветских странах. В самом начале этого процесса, переезд населения в пригородные районы в основном воспринимался как негативный, так как происходил во время резкого экономического спада, вызванного посткоммунистической трансформацией [Кришьяне и Берзиньш, 2012]. Переселение людей из городских центров в пригородные районы воспринималось как вынужденная мера, необходимая для приспособления экономических потребностей к сокращающимся доходам. Образ субурбанизации начал меняться в 2000-х годах после более или менее успешной реализации реформ переходного периода в большинстве постсоветских государств. Свободный доступ банков к западным финансовым ресурсам и доступность ипотеки сделали переезд населения в пригородные районы доступным вариантом, способствуя распростра-

in-depth analysis of recent socio-economic developments and their specific geographic impacts in each country. First of all, some characteristics of the spatial demographics in Kazakhstan have displayed remarkably dynamic patterns, exerting significant influence on the process of suburbanization. Notably, the suburbanization process in Kazakhstan aligns with substantial changes in the size distribution of urban settlements that took place in the country following the independence. In particular, there has been a clear shift towards the enlargement of bigger cities and the contraction of smaller towns and urban settlements. All these changes were accompanied by significant population loss in the 1990s caused by the exodus of non-autochthonous ethnic minorities who mostly lived in cities. In fact, among all former Soviet states, Kazakhstan has had by far the largest population decline following the collapse of the Soviet Union. For instance, during 1990-2000 its population dropped by 8.9% primarily due to the exodus of ethnic minorities [Rowland, 2001]. Over two-thirds of the emigration in this period occurred due to the decline of urban settlements, especially smaller

нению субурбанизации. В целом можно сказать, что в настоящее время уровень субурбанизации в большинстве постсоветских стран стремится к уровню стран Восточной Европы, где она началась немного раньше, чем в бывших советских странах.

Получение более всестороннего понимания явления субурбанизации требует глубокого анализа недавних социально-экономических развитий и их конкретных географических последствий в каждой стране. Прежде всего, некоторые характеристики пространственной демографии в Казахстане проявляют заметно динамичные тенденции, оказывая значительное влияние на процесс субурбанизации. Особенно интересным фактом является связь субурбанизации со значительными изменениями в распределении размеров городских поселений, произошедших в стране после получения независимости. В частности, наблюдается явный сдвиг в сторону увеличения размеров крупных городов и сокращения меньших городов и городских поселений. Все эти изменения сопровождалось значительной убылью населения в 1990-х годах из-за отъезда этнических мень-

towns, which led to a realignment of the hierarchy and quantity of urban settlements. In this context, it was primarily the expansion of larger urban cities that facilitated the growth of suburban areas around major metropolitan centers. For instance, from 1989 to 2021, the share of the population in Kazakhstan living in cities with a population over 1 million has jumped from 0 to 21.4% [Citypopulation.de, 2023]. It is the five largest cities (Almaty, Astana, Shymkent, Karagandy and Aktobe) that account for the lion's share of the suburbanization in the country accumulating suburban population around themselves. It could be said that these five major cities account for around 90% of the total suburban population of Kazakhstan [Citypopulation.de, 2023].

In official statistics of Kazakhstan, it is rather uncommon to consider suburbanization as a concept per se, but rather it goes within the context of agglomerations. The agglomeration is a human settlement area with high

шинств, которые в основном жили в городах. Фактически, из всех бывших советских республик, Казахстан имел самое большое снижение населения после распада Советского Союза. Например, в период с 1990 по 2000 годы его население сократилось на 8,9%, в основном из-за отъезда этнических меньшинств [Роулэнд, 2001]. Более двух третей эмиграции в этот период произошло из-за уменьшения городских поселений, особенно малых городов, что привело к сдвигу демографической иерархии и количества городских поселений. В этом контексте прежде всего расширение крупных городов способствовало росту пригородных районов вокруг крупных метрополитенов. Например, с 1989 по 2021 год доля населения, проживающего в Казахстане в городах с населением более 1 миллиона человек, выросла с 0 до 21,4% [Citypopulation.de, 2023]. Именно на долю пяти крупнейших городов (Алматы, Астана, Шымкент, Караганда и Актобе) приходится

population density and an infrastructure of built environment. In other words, the nodal city together with its suburbs is considered as an agglomeration. There are five above-mentioned largest cities of Kazakhstan are also considered to be the country's five agglomerations, according to official statistical records and legal acts [Bestprofi.com, 2015].

Another significant characteristic of suburbanization in Kazakhstan is its correlation with the decline of remote small urban settlements, coupled with the rapid growth of towns situated near big cities and along major transportation routes [Makhonov, 2023]. In other words, the trend of decline in small towns, which became prevalent in the 1990s, was not uniform throughout the entire country. The decline was particularly pronounced in small urban settlements situated in remote and typically inhospitable areas [Rowland, 1990]. Conversely, towns of similar size and economic profile located near major cities in most cases experienced economic growth, which became particularly noticeable in the 2000s. As a result, there was a significant population shift from remote places to areas around major cities, which has greatly contributed to the growth of suburban areas. Typically, the towns that became suburbs are small urban settlements with a population under 50 thousand people and located at a distance of less than 50km from the nearest major city. In some cases, these suburbs administratively become part of the major nodal city, as happened with tens of small rural and urban settlements as a result of several waves of expansion of the administrative boundaries of Almaty and Shymkent.

In general, the growth of suburban areas in Kazakhstan occurred through two distinct pathways. On one hand,

IT WAS PRIMARILY THE EXPANSION OF LARGER URBAN CITIES THAT FACILITATED THE GROWTH OF SUBURBAN AREAS AROUND MAJOR METROPOLITAN CENTERS

ПРЕЖДЕ ВСЕГО РАСШИРЕНИЕ КРУПНЫХ ГОРОДОВ СПОСОБСТВОВАЛО РОСТУ ПРИГОРОДНЫХ РАЙОНОВ ВОКРУГ КРУПНЫХ МЕТРОПОЛИТЕНОВ

почти вся субурбанизация в стране. Можно сказать, что вокруг этих пяти крупных городов сосредоточены свыше 90% всего пригородного населения Казахстана [Citypopulation.de, 2023].

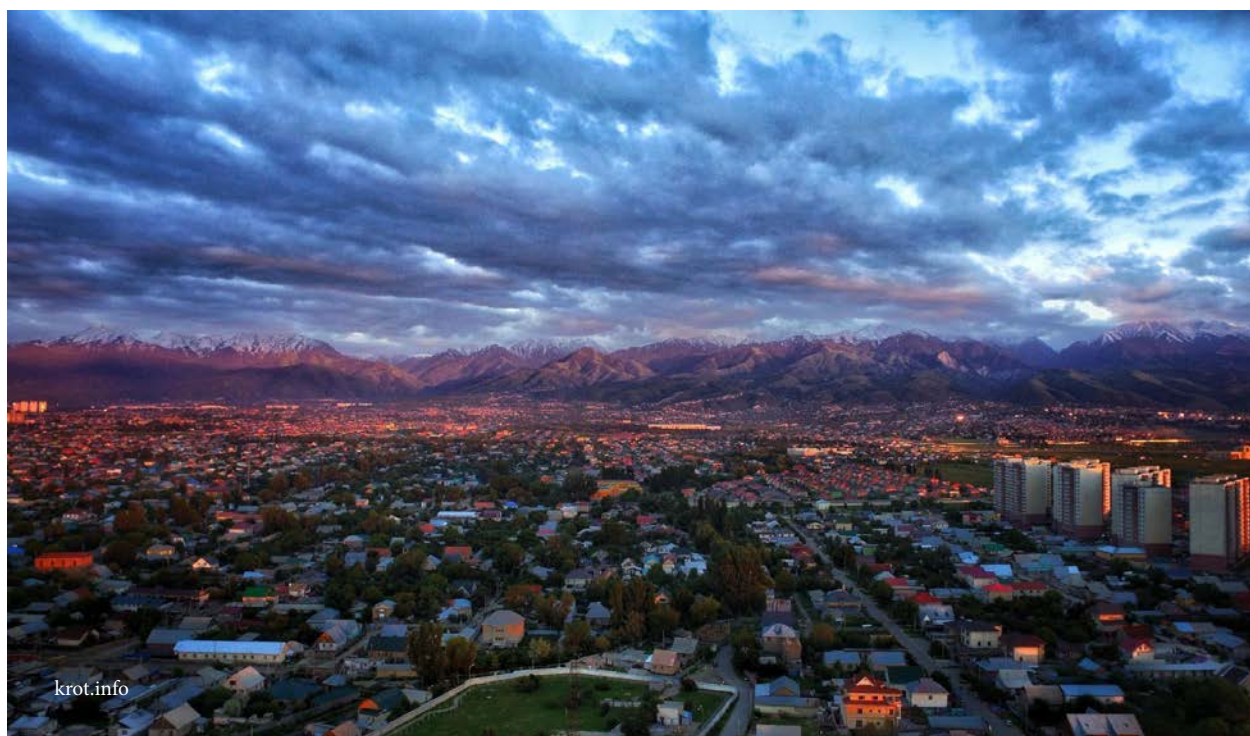
В официальной статистике Казахстана довольно редко рассматривается субурбанизация как отдельное явление, но широко используется понятие агломерации. Агломерация - это территория человеческого поселения с высокой плотностью населения и инфраструктурой жилой среды. Другими словами, узловой город вместе со своими пригородами и городами-спутниками рассматривается как одна агломерация. Пять вышеупомянутых крупнейших городов Казахстана также считаются пятью агломерациями страны согласно официальным статистическим документам Казахстана [Bestprofi.com, 2015].

Еще одной значительной интересной особенностью субурбанизации в Казахстане является ее корреляция с убылью отдаленных небольших городских поселений, и быстрым ростом городов, расположенных рядом с крупными городами и вдоль основных транспортных магистралей [Маханов, 2023]. Другими словами, тенденция уменьшения малых городов, которая стала преобладающей в 1990-х годах, не была однородной по всей стране. Убыль населения особенно заметна была в небольших городских поселениях, расположенных в отдаленных и обычно в местах с суровыми географическими условиями [Роулэнд, 1990]. В то же время города с аналогичным размером и экономическим профилем, расположенные рядом с крупными городами, в большинстве случаев испытали экономический рост, который стал особенно заметным в 2000-х годах. В результате произошло зна-

there has been a notable expansion of large cities beyond their administrative boundaries, carried out through the construction of new residential districts on previously vacant lands. On the other hand, settlements situated in close proximity to rapidly growing major cities adjusted to the suburbanization trend and adapted to its functionality, thus assuming suburban characteristics. Estimating the demographics of suburban areas in Kazakhstan, much like in any other country, is rather difficult due to the vague boundary between the core city and its suburbs. The main difference between nodal cities and suburbs lies in their functionality, which cannot be precisely reflected by administrative boundaries. However, very rough calculations based on an evaluation of the functionality of residential areas in large cities in Kazakhstan give a figure ranging between 2.5-3 million people [Citypopulation.de, 2023]. The vast majority of this suburban population is concentrated around the three major cities of Almaty, Shymkent, and Karagandy. Other big cities like Astana and Aktobe also have substantial suburban areas. It is worth mentioning though that the cities of Almaty and Shymkent con-

чительное смещение населения из отдаленных районов в окрестности крупных городов, что существенно способствовало росту пригородных районов. Чаще всего города, ставшие пригородами, являются небольшими городскими поселениями с населением менее 50 тысяч человек, расположенными на расстоянии менее 50 км от ближайшего крупного города. В некоторых случаях эти пригороды административно включаются в состав крупного города-узла, как это произошло с десятками небольших сельских и городских поселений в результате нескольких волн расширения административных границ Алматы и Шымкента.

Таким образом рост пригородных районов в Казахстане происходил по двум отдельным направлениям. С одной стороны, заметно расширились фактические границы крупных городов за пределы их административных границ путем строительства новых жилых районов на ранее свободных участках земли. С другой стороны, поселения, расположенные неподалеку от быстрорастущих крупных городов, приспособлялись к тенденции субурбанизации и

siderably outperform the rest of the cities in terms of suburban population. This disparity can be attributed to the climatic factor, which is harsher in the case of the capital city, making it more costly and less desirable for people to reside further away from the city center. Another important factor is the difference in natural population growth rates, which tend to be higher in the southern regions of Kazakhstan.

It should be understood that the process of suburbanization reflects profound internal socio-economic and demographic changes within a society, exerting a transformative impact on the country's spatial geography. First of all, the suburbanization in Kazakhstan is merely a part of a larger post-communist transition. It is one of the most visible manifestations of the change in the role and function of the city from an industrial hub to a market and an important chain in the global economic network. From the structural point of view, we can expect the suburbanization process to foster the stratification of the functions carried out by cities with more residential districts being pushed to the outskirts of major cities while the most essentially important and lucrative business activities will tend to concentrate more in the central districts. Given the fact that the share of the urban population in Kazakhstan is still under 60%, we can expect an acceleration of the urbanization process, in which suburbs will play an increasingly important role in absorbing the incoming rural population.

The process of suburbanization typically yields significant socio-economic impacts, the quality of which is heavily dependent on urban and regional planning policies. In more successful countries suburban areas are usually home to a middle-class population that ensures countries' polit-

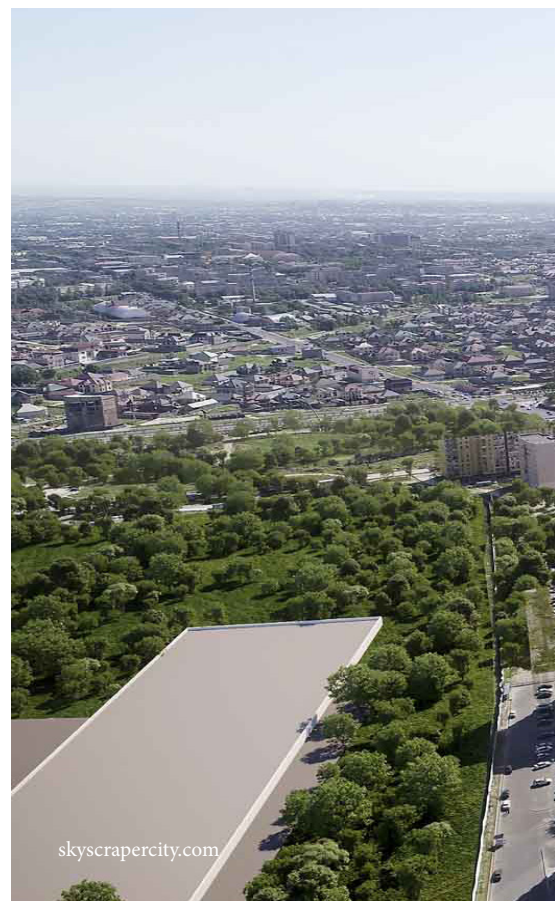

THERE WAS A SIGNIFICANT POPULATION SHIFT FROM REMOTE PLACES TO AREAS AROUND MAJOR CITIES, WHICH HAS GREATLY CONTRIBUTED TO THE GROWTH OF SUBURBAN AREAS

ПРОИЗОШЛО ЗНАЧИТЕЛЬНОЕ СМЕЩЕНИЕ НАСЕЛЕНИЯ ИЗ ОТДАЛЕННЫХ РАЙОНОВ В ОКРЕСТНОСТИ КРУПНЫХ ГОРОДОВ, ЧТО СУЩЕСТВЕННО СПОСОБСТВОВАЛО РОСТУ ПРИГОРОДНЫХ РАЙОНОВ

принимали пригородные характеристики. Оценка демографии пригородных районов в Казахстане, подобно другим странам, достаточно сложна из-за нечеткой границы между центральным городом и его пригородами. Основное различие между городами-узлами и пригородами заключается в их функциональности, которую невозможно точно отразить административными границами. Однако, очень грубые расчеты, основанные на оценке функциональности жилых районов в крупных городах Казахстана, дают цифру от 2,5 до 3 миллионов человек [Citypopulation.de, 2023]. Абсолютное большинство этого пригородного населения сконцентрировано вокруг трех крупных городов - Алматы, Шымкента и Караганды. Другие крупные города, такие как Астана и Актобе, также

ical and socio-economic stability. In less successful cases with rigid urban planning systems and mismanaged regional policies, the suburbanization process is often driven by negative factors, such as shortage of affordable housing in city centers, poor infrastructure, and transportation, etc. which obviously become a source of serious socio-economic issues.

References:

1. Bestprofi.com (2015). Dossier on the draft resolution "On approval of the Long-term plan for the formation and development of the Almaty agglomeration until 2030". Retrieved from <https://bestprofi.com/document/639551673?0§ion=639551675>. Accessed on 29.06.2023.
2. Citypopulation.de (2023). The population of all Kazakh cities, urban and rural settlements with more than 20,000 inhabitants. Retrieved from <https://citypopulation.de/en/kazakhstan/cities/>. Accessed on 27.06.2023.

THE SUBURBANIZATION IN KAZAKHSTAN IS MERELY A PART OF A LARGER POST-COMMUNIST TRANSITION

СУБУРБАНИЗАЦИЯ В КАЗАХСТАНЕ ЯВЛЯЕТСЯ ЛИШЬ ЧАСТЬЮ БОЛЕЕ ШИРОКОГО ПОСТКОММУНИС- ТИЧЕСКОГО ПЕРЕХОДА

имеют значительные пригородные районы. Следует отметить, что города Алматы и Шымкент значительно превосходят остальные города по количеству пригородного населения. Это различие можно объяснить климатическим фактором, который более суров в случае, например, столицы, что делает дороже и менее привлекательным для людей проживание на более удаленных расстояниях от центра города. Еще одним важным фактором является разница в естественных темпах роста населения, которые обычно выше в южных регионах Казахстана.

Следует понимать, что процесс субурбанизации отражает глубокие внутренние социальноэкономические и демографические изменения в обществе, оказывая трансформационное влияние на пространственную

3. Hochstenbach, Cody and Sako, Musterd (2018). Gentrification and the suburbanization of poverty: changing urban geographies through boom and bust periods and bust periods. *Urban Geography*, 31 (1): pp. 25-53.
4. Khorev, Boris (1981). *Spatial social organization (Current Problems of Regional Administration and Planning in USSR)*. Moscow: Mysl Publ.
5. Krisjane, Zaiga and Maris, Berzins (2012). Post-socialist urban trends: New patterns and motivations for migration in the suburban areas of Riga, Latvia. *Urban Stud.* 2012 (49): pp. 289–306.
6. Makhanov, Kanat (2023). Soviet and post-Soviet transformations of urban system: Case of Kazakhstan from 1979 to 2022. *Eurasian Research Journal*, 5 (1): pp. 43-58.
7. Rowland, Richard (1999). Urban population trends in Kazakhstan during the 1990s. *Post-Soviet Geography and Economics*, 40 (7): pp. 519-552.
8. Rowland, Richard (2001). Regional population change in Kazakhstan during the 1990s and the impact of nationality population patterns: Results from the recent census of Kazakhstan. *Post-Soviet Geography and Economics*, 42 (8): pp. 571–614.

географию страны. Прежде всего, субурбанизация в Казахстане является лишь частью более широкого посткоммунистического перехода. Это одно из наиболее заметных проявлений изменения роли и функции города с промышленного центра на рыночный и важное звено в глобальной экономической сети. С точки зрения структуры, можно ожидать, что процесс субурбанизации будет способствовать стратификации функций, выполняемых городами, с увеличением количества жилых районов на окраинах крупных городов, в то время как наиболее важные и прибыльные виды деятельности будут сконцентрированы в центральных районах. Учитывая тот факт, что доля городского населения в Казахстане по-прежнему составляет менее 60%, можно ожидать ускорения процесса урбанизации, в котором пригороды будут играть все более важную роль в поглощении прибывающего сельского населения.

Процесс субурбанизации обычно приводит к важным социоэкономическим последствиям, качество которых в значи-

тельной степени зависит от городского и регионального планирования. В более успешных странах пригородные районы обычно являются домом для среднего класса населения, что обеспечивает политическую и социоэкономическую стабильность страны. В менее успешных случаях с жесткими системами городского планирования и неэффективными региональными политиками процесс субурбанизации часто стимулируется отрицательными факторами, такими как нехватка доступного жилья в центрах городов, недостаточная инфраструктура, транспорт и т.д., что, очевидно, становится источником серьезных социоэкономических проблем.

Источники:

1. Bestprofi.com (2015). Досье на проект постановления "Об утверждении Долгосрочного плана формирования и развития Алматинской агломерации до 2030 года". Доступно по адресу: <https://bestprofi.com/document/639551673?0§ion=639551675>. Дата обращения: 29.06.2023.
2. Citypopulation.de (2023). Население всех казахстанских городов, городских и сельских поселений с населением более 20 000 человек. Доступно по адресу: <https://citypopulation.de/en/kazakhstan/cities/>. Дата обращения: 27.06.2023.
3. Кришьяне, Зайга и Марис Берзиньши (2012). Постсоциалистические городские тенденции: новые модели и мотивы миграции в пригородах Риги, Латвия. *Urban Stud.* 2012 (49): ст. 289–306.
4. Маханов, Канат (2023). Советские и постсоветские трансформации городской системы: пример Казахстана с 1979 по 2022 год. *Eurasian Research Journal*, 5 (1): ст. 43-58.
5. Роулэнд, Ричард (1999). Динамика городского населения в Казахстане в 1990-е гг.. *Post-Soviet Geography and Economics*, 40 (7): ст. 519-552.
6. Роулэнд, Ричард (2001). Региональные изменения численности населения в Казахстане в 1990-е годы и влияние национальной структуры населения: результаты недавней переписи населения Казахстана. *Post-Soviet Geography and Economics*, 42 (8): ст. 571–614.
7. Хорев, Борис (1981). *Территориальная организация общества: актуальные проблемы регионального управления и планирования в СССР*. Москва: Mysl Publ.
8. Хохстенбах, Коди и Сако, Мустерд (2018). Джентрификация и субурбанизация бедности: изменение географии городов через периоды бума и спада и периоды спада. *Urban Geography*, 31 (1): ст. 25-53.

PEOPLE AS A POWER: INDIA'S DEMOGRAPHIC CHALLENGES

DR. ALBINA MURATBEKOVA

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
SENIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
СТАРШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

ЛЮДИ КАК СИЛА: ДЕМОГРАФИЧЕСКИЕ ВЫЗОВЫ ИНДИИ

According to the projections of the UN, India officially surpassed China as the most populous country in the world. By reaching 1.425.775.850 people in 2023, India broke a historical milestone in its development [UN, 2022; Ellis-Petersen, 2023]. For India, the status of the most populous country in the world brings both opportunities and challenges, the implications of which are discussed in the paper.

Notably, the calculations on India's population are based on projections since the last census in India was conducted in 2011. Held once every decade, the census,

Согласно прогнозам ООН, Индия официально обошла Китай и стала самой населенной страной в мире. В 2023 году население Индии достигло 1 425 775 850 человек, что стало историческим рубежом в ее развитии [ООН, 2022; Эллис-Петерсен, 2023]. Для Индии статус самой населенной страны в мире открывает как возможности, так и вызовы, влияние которых обсуждается в данной статье.

Расчеты населения Индии основаны на прогнозах, поскольку последняя перепись населения была проведена аж в 2011 году. Проводимая раз в десятилетие, перепись,

originally scheduled for 2021 but delayed due to the pandemic and will likely take place only after India's general elections in 2024. It should also be noted that the Indian census can underestimate its population, as the 2011 census missed 27.85 million people [Rukmini, 2020].

In general, although India's population more than tripled from 450.55 million in the 1960s to 1.41 billion by 2020, the rate of population growth has slowed in recent years. In comparison to between the mid-1970s and mid-1980s, when the annual growth rate was more than 2.3%, which was slowed to less than 2% by 1993, since 2020 the growth rate has been further decreasing towards less than 1% [Worlddata.info, 2022]. The fertility rate currently is two children per woman, with around 1.7 children per woman in urban areas [Chandrashekhar, 2019].

In an effort to slow population growth, the Indian government has been implementing extensive family planning programmes since the early 1950s. In 1952, when the Indian population was around 350 million, the government adopted its first national family programme, which promoted having two children instead of close to six children per woman. In the 1970s, the Indian government implemented unpopular and aggressive measures to control the birth rate, including forced sterilisation of men [Jha, 2023]. Stable economic growth in the 1990s and a consequent improvement of social well-being through the alleviation of poverty, access to education, and empowerment of women led to a decrease in family size. At present, even Prime Minister Narendra Modi is promoting a small family as a gesture of patriotism [India Today, 2019].

Still, due to the federal system, states have different approaches to family planning programmes

**BY REACHING
1.425.775.850 PEOPLE
IN 2023, INDIA
BROKE A HISTORICAL
MILESTONE IN ITS
DEVELOPMENT**

**В 2023 ГОДУ
НАСЕЛЕНИЕ ИНДИИ
ДОСТИГЛО 1 425
775 850 ЧЕЛОВЕК,
ЧТО СТАЛО
ИСТОРИЧЕСКИМ
РУБЕЖОМ В ЕЕ
РАЗВИТИИ**

запланированная на 2021 год, была отложена из-за пандемии и, вероятно, состоится только после всеобщих выборов в Индии в 2024 году. К тому же стоит учесть, что перепись населения Индии может недосчитать свое население, как это случилось в 2011 году, когда недосчитали 27,85 миллионов человек [Рукмини, 2020].

В целом, хотя население Индии более чем утроилось с 450,55 миллионов в 1960-х годах до 1,41 миллиарда к 2020 году, темп роста населения замедлился в последние годы. По сравнению с периодом с середины 1970-х до середины 1980-х, когда ежегодный темп роста превышал 2,3%, а затем снизился до менее 2% к 1993 году, начиная с 2020 года темп роста продолжает снижаться и составляет менее 1% [Worlddata.info, 2022]. Нынешний уровень фертильности составляет два ребенка на женщину, и примерно 1,7 ребенка на женщину в городских районах [Чандрашекхар, 2019].

В попытке замедлить рост населения, правительство Индии начало реализовывать обширные программы семейного планирования с начала 1950-х годов. В 1952 году, когда население Индии составляло около 350 миллионов человек, правительство приняло первую национальную программу по семейному планированию, которая призвала иметь двух вместо почти шести детей на женщину. В 1970-х годах правительство Индии ввело непопулярные и агрессивные меры для контроля рождаемости, включая принудительную стерилизацию мужчин [Джа, 2023]. Стабильный экономический рост в 1990-х годах и соответствующее улучшение социального благополучия через сокращение бедности, доступ к образованию и повышение положения женщин привели к уменьшению размера семей. В

and, as a result, different consequences. For instance, in Kerala and Tamil Nadu, where state programmes were promoting socio-economic development and women's empowerment, the fertility level was lower than in other parts of the country twenty years before the country reached the reduced fertility level. The other places, meanwhile, were campaigning against unpopular methods of mass sterilisation instead of supporting the advancement of human capital and, in particular, the empowerment of girls and women, which naturally leads to reducing the unplanned extension of families [UN, 2023].

The important difference in India's population is that 47%, or 650 million people, are under 25 years old. Experts anticipate India's youth population growth will continue until it reaches its population peak in the 2060s [Biswas, 2022]. The advantage of youth, which is known as a "demographic dividend", might facilitate India's growth faster than any other country can reach. Given the privilege of English proficiency and the progress of the IT and tech industries, Indian youth are competing not only at the national level but also globally. Provision of sufficient education, training, and employment are among the major tasks facing the Indian government to

настоящее время даже премьер-министр Нарендра Моди призывает к созданию маленькой семьи как жест патриотизма [Индия сегодня, 2019].

Однако из-за федеральной системы у разных штатов есть разные подходы к программам семейного планирования и, следовательно, различные последствия. Например, в Керале и Тамилнаду, где государственные программы способствовали социально-экономическому развитию и укреплению положения женщин, уровень фертильности был ниже, чем в других частях страны за двадцать лет до достижения страной сниженного уровня фертильности. В то же время в других регионах проводилась кампания против непопулярных методов массовой стерилизации вместо поддержки развития человеческого капитала и, в частности, укрепления положения девочек и женщин, что естественным образом приводит к сокращению неожиданного увеличения размеров семей [ООН, 2023].

Важное отличие населения Индии заключается в том, что 47%, или 650 миллионов человек, моложе 25 лет. Эксперты прогнозируют, что рост молодого населения Индии будет продолжаться до достижения

capitalise on the power of youth in the upcoming decades.

Education that gives a strong foundation for empowerment faces extensive inequalities in access, completion, and quality in India. As the Oxfam report highlights, schooling in India is divided based on class, linguistic background, gender, ethnicity, geographic location, and other parameters [Oxfam India, 2023]. There are also disparities in access to English-medium education, higher education, and upskilling courses. As a result, the literacy level among adults in urban India is 84.11% and 67.77% in rural areas [Livemint, 2023].

The great number of youths also requires a great number of jobs. Every year, over 10 million Indian youth are entering the workforce. By 2030, India has to create over 90 million new nonfarm jobs to employ 60 million new workers, in addition to the 30 million new jobs for those who have switched from farm to nonfarm work. In order to provide such indicators, the Indian economy has to grow over 8% annually despite its current 7% growth [McKinsey Global Institute, 2020]. Worth mentioning, the Asian Development Bank's reports suggest that India in 2022 was among the best-performing economies in the world, while its priorities on digitalization, urbanisation, sustainability of its health, education, and social welfare allowed for robust domestic consumption and diversification of its dependence on global demand [ADB, 2023].

However, the level of unemployment in India is still significant. In 2022, the unemployment rate was around 7-8%, expanding from 5-6% in 2021 [Rajvanshi, 2023]. Given that a large portion of the population still lacks sufficient levels of education and skills, the issue of unemployment is among the major demographic challenges that India faces. Youth

THE IMPORTANT DIFFERENCE IN INDIA'S POPULATION IS THAT 47%, OR 650 MILLION PEOPLE, ARE UNDER 25 YEARS OLD

ВАЖНОЕ ОТЛИЧИЕ НАСЕЛЕНИЯ ИНДИИ ЗАКЛЮЧАЕТСЯ В ТОМ, ЧТО 47%, ИЛИ 650 МИЛЛИОНОВ ЧЕЛОВЕК, МОЛОЖЕ 25 ЛЕТ

тика в 2060-х годах [Бисвас, 2022]. Преимущество молодежи, известное как «демографический дивиденд», может способствовать более быстрому росту Индии, чем это возможно для любой другой страны. Благодаря преимуществу знания английского языка и прогрессу в области информационных технологий и технической промышленности, молодежь Индии конкурирует не только на национальном уровне, но и в мировом масштабе. Для использования потенциала молодежи в ближайшие десятилетия, обеспечение достаточного образования, подготовка и трудоустройство являются основными задачами стоящие перед правительством Индии.

В Индии образование, которое является основой для укрепления положения, сталкивается с обширными неравенствами в доступе, завершении и качестве. Как указывается в отчете Oxfam, система образования в Индии разделена на основе классовой принадлежности, языкового происхождения, пола, этнической принадлежности, географического расположения и других параметров [Oxfam Индия, 2023]. Также существуют различия в доступе к образованию на английском языке, высшему образованию и курсам повышения квалификации. В результате уровень грамотности среди взрослого населения в городских районах Индии составляет 84,11%, а в сельских районах - 67,77% [Livemint, 2023].

Большое количество молодежи также требует большого количества рабочих мест. Каждый год более 10 миллионов молодых индийцев вступают на рынок труда. К 2030 году Индия должна создать более 90 миллионов новых рабочих мест, чтобы обеспечить занятость 60 миллионов новых работников, в дополнение к 30 миллионам новых рабочих мест для тех, кто перешел

unemployment in 2022 was around 23%, while only one in four graduates were employed. Moreover, female participation in the labour market is among the lowest for emerging markets and stood at around 25% [Ellis-Petersen, 2022]. Despite the Indian government's attempts to stimulate female participation in the labour market, it is still far from providing equality in the labour force.

Another challenge in India is growing urbanisation. India is still predominantly rural, with only over 33% of people living in cities. Economic growth and migration have contributed to urbanisation growth, which, according to UN projections, will lead to an increase in the urban population. As a result, by 2035, 675 million Indians might live in cities, with the growth of its ten largest cities being considerable. For instance, New Delhi, where at present 20 million people live, might grow by 2041 to up to 28 million. Similar growth is expected in major cities, such as Mumbai, Bangalore, Hyderabad, Ahmedabad, Chennai, Kolkata, and others [Ellis-Petersen, 2022]. The urban expansion puts pressure on essential infrastructure such as housing, transportation, water, sanitation, and energy infrastructure and demands better urban

с сельскохозяйственных работ на несельскохозяйственные. Для достижения таких показателей индийская экономика должна расти более 8% ежегодно, несмотря на текущий уровень роста в 7% [McKinsey Global Institute, 2020]. Следует отметить, что по данным Азиатского банка развития, Индия в 2022 году была одной из самых успешно развивающихся экономик мира, а ее приоритеты в области цифровизации, урбанизации, устойчивости в сфере здравоохранения, образования и социального обеспечения позволили обеспечить сильное внутреннее потребление и диверсификацию зависимости от мирового спроса [АБР, 2023].

Однако уровень безработицы в Индии по-прежнему значительный. В 2022 году уровень безработицы составлял около 7–8%, что выросло с 5–6% в 2021 году [Раджванши, 2023]. Учитывая, что значительная часть населения все еще не имеет достаточного уровня образования и навыков, проблема безработицы является одной из основных демографических проблем, с которыми сталкивается Индия. В 2022 году уровень безработицы среди молодежи составлял около 23%, при этом

governance systems, including the expansion of smart city systems.

Despite the substantial reduction of poverty as well as the improvement of healthcare and education, India still has significant disparities in its social hierarchy. According to a report from Oxfam, the richest 10% of the Indian population owns over 72% of the total wealth, while the wealth of the lowest 50% of the population is equal to that of the top 9 billionaires in India. The total number of billionaires has boosted from 102 in 2020 to 166 in 2022. On the other hand, India has the largest number of poor populations - over 228.9 million people [Oxfam India, 2023]. In 2022, more than 813 million people were considered poor and received free rations under the state programme [The Print, 2022].

India also provides the largest number of overseas Indian communities. Standing at around 18 million people, the Indian diaspora is considered the largest diaspora worldwide in 2020 [UN, 2020b]. Indians abroad, while being an important actor in mobilising political, economic, social, and cultural gain for their motherland, have issues related to brain drain. It is suggested that 3 out of 4 Indians are attempting to move abroad, which is also a warning trend. Moreover, those who are moving abroad are mostly from middle-income families or higher. In terms of migration of wealth, studies have figured out that since 2014, over 23.000 millionaires have left India, while in 2019 alone, over 7.000 millionaires left India. Since 2015, around 900.000 people have abandoned their Indian citizenship [Krishnan, 2022].

Being among the fastest-growing major economies in the world, India aspires to become among the world's top three economies in the upcoming decade [IBEF, 2022]. With a median age of 28.7 years, India's demographic dividend might be a powerful engine

ACCORDING TO AN OXFAM REPORT, THE RICHEST 10% OF THE INDIAN POPULATION OWNS OVER 72% OF THE TOTAL WEALTH, WHILE THE WEALTH OF THE LOWEST 50% OF THE POPULATION IS EQUAL TO THAT OF THE TOP 9 BILLIONAIRES IN INDIA

СОГЛАСНО ОТЧЕТУ OXFAM, САМЫЕ БОГАТЫЕ 10% НАСЕЛЕНИЯ ИНДИИ ВЛАДЕЮТ БОЛЕЕ 72% ОБЩЕГО БОГАТСТВА, В ТО ВРЕМЯ КАК БОГАТСТВО САМЫХ БЕДНЫХ 50% НАСЕЛЕНИЯ РАВНО БОГАТСТВУ 9 САМЫХ БОГАТЫХ МИЛЛИАРДЕРОВ ИНДИИ

только каждый четвертый выпускник был трудоустроен. Кроме того, участие женщин в трудовом рынке является одним из самых низких среди развивающихся рынков и составляло около 25% [Эллис-Петерсен, 2022]. Несмотря на попытки правительства Индии стимулировать участие женщин на рынке труда, еще далеко до достижения гендерного равенства рабочей силы.

Еще одной проблемой Индии является растущая урбанизация. Индия до сих пор в основном является сельской страной, где только более 33% населения проживает в городах. Экономический рост и миграция способствуют росту урбанизации, который, по прогнозам ООН, приведет к увеличению урбанизации населения. В результате, к 2035 году около 675 миллионов индийцев могут проживать в городах, и наибольший рост ожидается в десяти крупнейших городах. Например, Нью-Дели, где в настоящее время проживает 20 миллионов человек, к 2041 году может вырасти до 28 миллионов. Аналогичный рост ожидается и в других крупных городах, таких как Мумбаи, Бангалор, Хайдарабад, Ахмедабад, Ченнай, Калькутта и других [Эллис-Петерсен, 2022]. Урбанизация оказывает давление на основную инфраструктуру, такую как жилье, транспорт, водоснабжение, санитария и энергетика, и требует улучшения систем городского управления, включая расширение систем умных городов.

Несмотря на существенное сокращение бедности, а также улучшение системы здравоохранения и образования, в Индии по-прежнему существуют значительные различия в социальной иерархии. Согласно отчету Oxfam, самые богатые 10% населения Индии владеют более 72% общего богатства, в то время как богатство самых бедных 50% населения равно богатству 9 самых богатых миллиардеров Индии. Общее

for these aspirations. India at present has the largest portion of the working-age population (75%) that consists of over 1.1 billion people [Jha, 2023]. Hence, given that India's economy is mostly driven by domestic demand in combination with its potential labour force, its growth levels might rocket very soon. If India can satisfy the essential needs of its population, such as education, jobs, housing, and the necessary infrastructure, its economy and population will reach a new milestone in their development.

References:

1. Agostini, Paola and Daniel, Kull (2020). "Protecting Central Asia's mountains and landscapes to transform people's lives and livelihoods". Eurasian Perspectives. World Bank Blogs.
2. Critical Ecosystem Partnership Fund (2017). Mountains of Central Asia biodiversity hotspot. Extended technical summary. Retrieved from <https://www.cepf.net/sites/default/files/mountains-central-asia-ecosystem-profile-summary-english.pdf>. Accessed on 05.05.2023.
3. GRID-Arendal (2016). Percentage of mountain area per country. Retrieved from <https://www.grida.no/resources/5032>. Accessed on 07.05.2023.
4. Kanatbekova, Asylgul (2021). "The impact of land reform in Kyrgyzstan on poverty reduction". Central Asian Bureau for Analytical Reporting. Retrieved from <https://cabar.asia/en/the-impact-of-land-reform-in-kyrgyzstan-on-poverty-reduction>. Accessed on 02.05.2023.
5. Knoema.com (2023). World data atlas, Kyrgyzstan. Retrieved from <https://knoema.com/atlas/Kyrgyzstan>. Accessed on 05.05.2023.

число миллиардеров выросло с 102 в 2020 году до 166 в 2022 году. С другой стороны, Индия имеет самое большое число бедных людей - более 228,9 миллиона человек [Oxfam India, 2023]. В 2022 году более 813 миллионов человек считались бедными и получали бесплатные продукты питания в рамках государственной программы [The Print, 2022].

Индия также имеет самое большое количество индийских общин за рубежом. Количество индийской диаспоры составляет около 18 миллионов человек и является крупнейшей диаспорой в мире в 2020 году [ООН, 2020b]. Индийцы за рубежом, будучи важным фактором в мобилизации политических, экономических, социальных и культурных ресурсов для своей родины, создают проблемы, связанные с утечкой мозгов. Предполагается, что 3 из 4 индийцев пытаются уехать за границу, что также является тревожной тенденцией. Более того, те, кто уезжает за границу, в основном являются гражданами со средним и высоким доходом. В отношении переноса богатства исследования показывают, что с 2014 года Индию покинули более 23 000 миллионов, а только в 2019 году из страны уехали более 7 000 миллионов. С 2015 года около 900 000 человек отказались от своего индийского гражданства [Кришнан, 2022].

6. Knoema.com (2023). World data atlas, Tajikistan. Retrieved from <https://knoema.com/atlas/Tajikistan>. Accessed on 05.05.2023.
7. Mallet, Robert T., Martin Burtscher and Annalisa, Cogo (2021). "Climate change in mountainous areas and related health effects". Frontiers. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/355206857_Editorial_Climate_Change_in_Mountainous_Areas_and_Related_Health_Effects/link/616850e38ad119749b1b11a6/download. Accessed on 05.05.2023.
8. National Statistical Committee of the Kyrgyz Republic (2020). Poverty rates. Retrieved from <http://www.stat.kg/en/gendernaya-statistika/uroven-zhizni/uroven-bednosti/>. Accessed on 02.05.2023.
9. Robinson, Sarah and Tanya, Guenther (2007). "Rural livelihoods in three mountainous regions of Tajikistan". Post Communist Economies 19 (3): pp. 359-378.
10. World Bank (2022). The World Bank in Tajikistan. Overview. Retrieved from <https://www.worldbank.org/en/country/tajikistan/overview>. Accessed on 05.05.2023.
11. World Bank data (2023). GDP growth (annual %). Retrieved from <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG>. Accessed on 05.05.2023.

Будучи одной из самых быстрорастущих крупных экономик в мире, Индия стремится войти в тройку крупнейших мировых экономик в ближайшее десятилетие [IBEF, 2022]. С медианным возрастом 28,7 лет демографический дивиденд Индии может стать мощным двигателем для достижения этих амбиций. В настоящее время в Индии насчитывается самая большая часть трудоспособного населения (75%), которая составляет более 1,1 миллиарда человек [Джа, 2023]. Таким образом, учитывая, что экономика Индии в основном базируется на внутреннем спросе, можно предположить, что в сочетании с ее потенциальными трудовыми ресурсами страна может достичь беспрецедентных показателей в своем развитии. Если Индия сможет удовлетворить основные потребности своего населения, такие как образование, рабочие места, жилье и необходимая инфраструктура,

GIVEN THAT INDIA'S ECONOMY IS MOSTLY DRIVEN BY DOMESTIC DEMAND IN COMBINATION WITH ITS POTENTIAL LABOUR FORCE, ITS GROWTH LEVELS MIGHT ROCKET VERY SOON

УЧИТЫВАЯ, ЧТО ЭКОНОМИКА ИНДИИ В ОСНОВНОМ БАЗИРУЕТСЯ НА ВНУТРЕННЕМ СПРОСЕ, МОЖНО ПРЕДПОЛОЖИТЬ, ЧТО В СОЧЕТАНИИ С ЕЕ ПОТЕНЦИАЛЬНЫМИ ТРУДОВЫМИ РЕСУРСАМИ СТРАНА МОЖЕТ ДОСТИЧЬ БЕСПРЕЦЕДЕНТНЫХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ В СВОЕМ РАЗВИТИИ

тура, ее экономика и население достигнут нового рубежа в своем развитии.

Источники:

1. Агостини, Паола және Дэниел, Кулл (2020). Защита гор и ландшафтов Центральной Азии для преобразования жизни и средств к существованию людей. Eurasian Perspectives. World Bank Blogs.
2. Всемирный банк (2022). Всемирный банк в Таджикистане. Обзор. Доступно по адресу: <https://www.worldbank.org/en/country/tajikistan/overview>. Дата обращения: 05.05.2023.
3. Всемирный банк дата (2023). Рост ВВП (годовой %). Доступно по адресу: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG>. Дата обращения: 05.05.2023.
4. Critical Ecosystem Partnership Fund (2017). Очаг биоразнообразия гор Центральной Азии. Расширенное техническое резюме. Доступно по адресу: <https://www.cepf.net/sites/default/files/mountains-central-asia-ecosystem-profile-summary-english.pdf>. Дата обращения: 05.05.2023.
5. GRID-Arendal (2016). Процент горной территории на страну. Доступно по адресу: <https://www.grida.no/resources/5032>. Дата обращения: 07.05.2023.
6. Канатбекова, Асылгуль (2021). Влияние земельной реформы в Кыргызстане на сокращение бедности. Central Asian Bureau for Analytical Reporting. Доступно по адресу: <https://cabar.asia/en/the-impact-of-land-reform-in-kyrgyzstan-on-poverty-reduction>. Дата обращения: 02.05.2023.
7. Knoema.com (2023). Атлас данных мира, Кыргызстан. Доступно по адресу: <https://knoema.com/atlas/Kyrgyzstan>. Дата обращения: 05.05.2023.
8. Knoema.com (2023). Атлас мировых данных, Таджикистан. Доступно по адресу: <https://knoema.com/atlas/Tajikistan>. Дата обращения: 05.05.2023.
9. Маллет, Роберт Т., Мартин Бертшер и Аннализа, Сого (2021). Изменение климата в горных районах и связанные с ним последствия для здоровья. Frontiers. Доступно по адресу: https://www.researchgate.net/publication/355206857_Editorial_Climate_Change_in_Mountainous_Areas_and_Related_Health_Effects/link/616850e38ad119749b1b11a6/download. Дата обращения: 05.05.2023.
10. Национальный статистический комитет Кыргызской Республики (2020). Уровень бедности. Доступно по адресу: <http://www.stat.kg/en/gendernaya-statistika/uroven-zhizni/uroven-bednosti/>. Дата обращения: 02.05.2023.
11. Робинсон, Сара и Таня, Гюнтер (2007). Сельские средства к существованию в трех горных районах Таджикистана. Post Communist Economies, 19 (3): сс. 359-378.

İNŞAAT SEKTÖRÜNDEKİ GELECEK YÖNELİMİ: “YEŞİL BİNALAR”

ZHANDOS KUDAIBERGENOV

AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ,
ARAŞTIRMACI

ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ
ИНСТИТУТЫ, ҒЫЛЫМИ ҚЫЗМЕТКЕРЫ

«ЖАСЫЛ» ҚҰРЫЛЫС – БОЛАШАҚТЫҢ НЫСАНЫ

Дүние сикалығы орталамасы геҗен үзүзіла гөре йақлақ 1°C артмыş ду-румдadır [Тайров, 2021]. Бу артышын ана nedenleri arasında гелишен технологи ve саныи алтыарысыннын бир sonucu olarak фабрикалардан, араҗлара pek çok kaynakтан атмосфере салынан газлар гелмектедир. Öте yandan artan җевре sorunlarına kayıtsız kalınması ve aşırı karbondioksit salınımı da atmosferdeki sera газларынын artmasına neden olmaktadır [Birleşmiş Milletler, 2020]. Bu tür gelişmeler iklim деğişikliğini ve sonuçта экономик ve sosyal sorunların katlanarak artmasını tetikleemektedir.

Bu nedenle toplumun farklı kesimleri, җевре sorunlarının önemine daha fazla dikkat җекmeye җalıшmaktadır. Bu amaç doğrultusunda sürdürülebilir ve җевре dostu bir ortam yaratılması adına җaba sarf edilmektedir. İklim деğişikliğini ve doğal kaynakların tükenmesi riskleri karşısında “yeşil bina” konusu daha sıklıkla gündeme getirilmektedir. Halihazırda birçok ülke, binaların tasarımıна ve inşasında җевресел boyutlarını dikkate alınması gerektiğini kabul etmektedir. Yeşil bina, malzeme seçiminden atıkların bertarafına kadar sürecin her aşamasında җевресел unsurlarını dikkate alan bir inşa yöntemi

**İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ
VE DOĞAL
KAYNAKLARIN
TÜKENMESİ RİSKLERİ
KARŞISINDA “YEŞİL
BİNA” KONUSU DAHA
SIKLIKLA GÜNDEME
GETİRİLMEKTEDİR**

**КЛИМАТТЫҢ
ӨЗГЕРУ МЕН ТАБИҒИ
РЕСУРСТАРДЫҢ
САРҚЫЛУ ҚАУПІНІҢ
АЛДЫН АЛУ
МАҚСАТЫНДА
«ЖАСЫЛ ҚҰРЫЛЫС»
МӘСЕЛЕСІ ҚАЗІРГІ
ЗАМАННЫҢ КҮН
ТӘРТІБІНЕ ШЫҚТЫ**

Қазір әлемдік климаттың орташа температурасы өткен ғасырға қарағанда 1°C-қа артқан [Тайров, 2021]. Бұл жылындың негізгі себептерінің бірі технологиялық даму екендігі белгілі. Адамдардың экологиялық мәселелерге салғырт қарауы мен көмірқышқыл газының мөлшерден тыс бөлінуі атмосферадағы парниктік газдардың көбеюіне әкелді [Біріккен Ұлттар Ұйымы, 2020]. Мұндай климаттық өзгерістер нәтижесінде экономикалық және әлеуметтік мәселелер де ұлғайып жатыр.

Осы себепті қазіргі уақытта адамдар экологиялық мәселелердің маңыздылығына мән бере бастады. Сәйкесінше, олар тұрақты және экологиялық таза орта құруға қатысуға барынша ұмтылуда. Климаттың өзгеру мен табиғи ресурстардың сарқылу қаупінің алдын алу мақсатында «жасыл құрылыс» мәселесі қазіргі заманның күн тәртібіне шықты. Қазірде көптеген елдер ғимараттарды жобалау және құрылысын жүргізу кезінде экологиялық аспектілерді ескеру қажеттілігін мойындайды. «Жасыл» құрылыс – материалдарды таңдаудан бастап қалдықтарды жоюға дейінгі процестің әр ке-

[Kornienko, 2017]. Dahası, yeşil bina sürdürülebilir bir model olmasıyla yönüyle de kaynakların verimli kullanımını sağlayan çevre dostu çözümler sunmaktadır.

Yeşil binaların ana ilkelerine bakılacak olursa, bunlar: enerji verimliliği, yenilenebilir enerji kaynaklarının ve çevre dostu malzemelerin kullanımı ile endüstriyel ve evsel atıkların etkin yönetimi olarak ifade edilebilir [Kornienko, 2017]. Bilindiği üzere herhangi bir binanın ısıtılması, soğutulması ve aydınlatılması belirli bir miktarda enerji kullanımını gerektirmektedir. Yeşil bina ise kullanılan ısı muhafaza sistemleri, enerji tasarruflu ısıtma ve soğutma sistemleri, verimli aydınlatma ve enerji yönetimi gibi yöntemler kullanarak enerji tüketimini azaltmayı hedeflemektedir. Ayrıca güneş ve rüzgâr enerjisi gibi yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması yeşil binaların ana ilkelerinden biridir. Bu tür ilkeler üzerine inşa edilen binalarda, güneş panelleri, rüzgâr jeneratörleri ve doğal kaynaklardan enerji sağlayan diğer sistemler yaygın olarak kullanılmaktadır [Birleşmiş Milletler, 2020]. Bu sadece elektrik tüketimini azaltmakla kalmamakta aynı zamanda iklim değişikliği ile mücadelede önemli bir faktör olan sera gazı emisyonlarının da azalmasına yardımcı olmaktadır.

Sürdürülebilirlik açısından yeşil binaların yapımında çevre dostu yenilenebilir malzemeler kullanılmaktadır. Halihazırda çoğunlukla inşaatlarda kullanılan betonarme ve çelik gibi geleneksel yapı malzemeleri, üretim sırasında yüksek enerji tüketimi ve süreç sırasında yüksek düzeyde zararlı emisyonların ortaya çıkması nedeniyle çevre üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir. Yeşil bina yapım süreçlerinde ise ahşap

**LEED
GEREKLİLİKLERİNE
GÖRE
SERTİFİKALANDIRILMIŞ
BİNALAR, SİRADAN
BİNALARA KIYASLA
%25 ELEKTRİK VE
%30 SU TASARRUFU
SAĞLAMAKTADIR**

**LEED ТАЛАПТАРЫНА
СӘЙКЕС
СЕРТИФИКАТТАЛҒАН
ҒИМАРАТТАР
ҚАРАПАЙЫМ
ҒИМАРАТТАРҒА
ҚАРАҒАНДА ЭЛЕКТР
ЭНЕРГИЯСЫН 25%-ҒА,
СУДЫ 30%-ҒА ДЕЙІН
ҮНЕМДЕЙДІ**

зеңінде экологиялық аспектілерді ескеретін құрылыс тәсілі [Корниенко, 2017]. Процестің әр кезеңінде экологиялық аспектілерді ескеретін мұндай құрылыс тәсілі ресурстарды пайдалану тұрғысынан тиімді және қоршаған ортаға қолайлы ғимараттарды салу үшін тұрақты шешімдерді ұсынады.

Жасыл құрылыстың негізгі қағиаттары ретінде энергия тиімділігі, қайта қалпына келетін энергия көздерін және экологиялық таза материалдарды пайдалану, өндірістік және тұрмыстық қалдықтарды тиімді басқару болып табылады [Корниенко, 2017]. Кез-келген ғимаратты жылыту, салқындату және жарықтандыру үшін айтарлықтай энергия қажет. Ал жасыл құрылыс жылуды бойында ұстап қалу, энергияны үнемдейтін жылыту және салқындату жүйелері, тиімді жарықтандыру және энергияны басқару сияқты әдістерді қолдана отырып, энергияны тұтынуды азайтуды алдына міндет етіп қояды. Сондай-ақ, күн және жел энергиясы сияқты қайта қалпына келетін энергия көздерін пайдалану – жасыл құрылыстың негізгі принциптерінің бірі. Осындай принциптер негізінде салынған ғимараттар күн батареяларын, жел генераторларын және табиғи көздерден энергия алуға мүмкіндік беретін басқа жүйелерді кеңінен пайдаланады [Біріккен Ұлттар Ұйымы, 2020]. Бұл электр энергиясын тұтынуды азайтып қана қоймай, сонымен қатар климаттың өзгеруіне қарсы күресте маңызды фактор болып табылатын парниктік газдар шығарындыларын азайтуға көмектеседі.

Жасыл құрылыстың тағы бір маңызды аспектісі – қайта қалпына келетін экологиялық таза материалдарды пайдалану. Өндіру кезінде

ve cam elyafı takviyesi gibi yenilenebilir kaynaklardan çevre dostu malzemeler aktif olarak kullanılmaktadır [Turkov.ru, 2022]. Bu tür malzemeler seçilirken, üretim süreçlerinde çevresel etkileri ve yeniden kullanılabilirlikleri dikkate alınmaktadır. Böylece, çevre üzerindeki olumsuz etkinin azaltılmasına ve doğal kaynakların korunmasına olanak tanınmaktadır.

Ayrıca yeşil bina, su tüketimini azaltmayı hedeflemektedir. Buna göre, bu tür yapılarda suyun toplanmasına, arıtılmasına ve geri dönüştürülmesine olanak sağlayan sistemler kullanılmaktadır [Karanova, 2017]. Örneğin, bu sistemde yağmur suyu bitkilerin ve atık su çimlerin sulanmasında kullanılabilir. Bu nedenle yeşil bina, yapılarda su tüketimini azaltmak için yağmur suyu ve atık su arıtma sistemlerinin ve su tasarrufu sağlayan ekipmanların kurulmasını içermektedir. Yeşil bina aynı zamanda atıkları azaltmayı ve yapı malzemelerini mümkün olduğunca geri dönüştürmeyi amaçlamaktadır [Nikiforova, 2020]. Bu da evsel ve inşaat atıklarının ayrı ayrı toplanması ve geri dönüştürülebilir malzemelerin kullanılmasıyla sağlanabilir.

энергияны көп тұтынатындықтан және процес барысында зиянды шығарындылар деңгейінің жоғары болуына байланысты темірбетон және болат сияқты дәстүрлі құрылыс материалдары қоршаған ортаға теріс әсер етеді. Жасыл құрылыста ағаш және шыны талшықты арматура сияқты қайта қалпына келетін көздерден алынған қоршаған ортаға зияны жоқ материалдар белсенді қолданылады [Turkov.ru, 2022]. Мұндай материалдарды таңдау кезінде олардың өндірістік процесі, қоршаған ортаға әсері және қайта пайдалану немесе қайта өңдеу мүмкіндігі ескеріледі. Бұл қоршаған ортаға теріс әсерді азайтуға және табиғи ресурстарды үнемдеуге мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, жасыл құрылыс суды тұтынуды азайтуды көздейді. Сәйкесінше, мұндай ғимараттар суды жинауға, тазартуға және қайта өңдеуге мүмкіндік беретін жүйелерді пайдаланады [Каранова, 2017]. Мысалы, жаңбыр суын өсімдіктерді суару үшін, ал ағынды суларды көгалдарды суару мақсатында пайдалануға болады. Сондықтан, жасыл құрылыс жаңбыр суы мен

Yeşil bina standartlarının geliştirilmesi ve uygulanması, yenilikçi teknolojileri ve ekonomik kalkınmayı etkileyecek, toplumun yaşam kalitesini ve çevrenin durumunu iyileştirecektir. “Yeşil standartlar” Avrupa Birliği, Amerika, Avustralya, Asya ülkeleri ve Rusya tarafından yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu standartları küresel düzeyde onaylayan özel sistemler bulunmaktadır. 1990 yılında geliştirilen İngiliz BREEAM (BRE - Çevresel Değerlendirme Yöntemi) sistemi ve 1998 yılında geliştirilen Amerikan LEED (Enerji ve Çevre Tasarımında Liderlik) sistemi önde gelen örnekler olarak gösterilebilir [Alimova, 2023]. Bu sistemlerin her ikisi de binanın çevre güvenliği, enerji verimliliği ve evin iç ortamının konforunu bozmadan kontrol eden modern “yeşil” teknolojilerin uygulanması açısından değerlendirilmektedir. Hem LEED hem de BREEAM, kaliteli enerji ve su tasarrufu, güvenli yerel ve geri dönüştürülebilir malzemelerin kullanımını, atıkların ayrı toplanmasını ve çevresel ana parametrelerin yönetimini düzenler. LEED

ағынды суды өңдеу жүйелерін және ғимараттардағы суды тұтынуды азайту үшін су үнемдеу жабдықтарын орнатуды көздейді. Жасыл құрылыс, сондай-ақ, қалдықтарды азайтуға және құрылыс материалдарын барынша қайта өңдеуге бағытталған [Никифорова, 2020]. Бұған тұрмыстық және құрылыс қалдықтарын бөлек жинау және қайта өңдеуге жататын материалдарды пайдалану арқылы қол жеткізуге болады.

Жасыл құрылыс стандарттарын әзірлеу және қолданысқа енгізу инновациялық технологиялар мен экономикалық дамуға әсер етіп, қоғамның өмір сүру сапасын және қоршаған ортаның жай-күйін жақсартады. «Жасыл стандарттарды» Еуропалық Одақ, Солтүстік Америка, Австралия, Азия елдері және Ресей кеңінен қолданады. Бұл стандарттарды әлемдік деңгейде сертификаттайтын арнайы жүйелер бар. Олардың көшбасшысы ретінде 1990 жылы әзірленген Ұлыбританиялық BREEAM (BRE Environmental Assessment Method) жүйесі

gerekliliklerine göre sertifikalandırılmış binalar, sıradan binalara kıyasla %25 elektrik ve %30 su tasarrufu sağlamaktadır [Gelmanova, 2016].

Son yıllarda bunlara iki Amerikan sistemi, WELL ve Fitwell eklenmiştir. Bu sistemler, sakinlerin sağlık düzeyini ve onların mimariden ve çevreden nasıl etkilendiğini değerlendiren yeni bir standart düzeyidir. Örneğin, WELL'e göre çatıda meyve ve sebze yetiştirilebilen seraların olması, psikolojik olduğu kadar fiziksel sağlık üzerinde olumlu etkisi olan eko-eğlence ortamı (bahçecilik, hayvancılık) oluşturmak da oldukça önemlidir [Dementeyev, 2021]. Güncel verilere göre sadece LEED sisteminden "yeşil" sertifika alan binaların toplam alanının 1 milyar metrekareyi geçtiği belirtilmektedir. Örneğin, Birleşik Arap Emirlikleri'nin başkenti Abu Dabi, ekolojik inşaatта lider olarak kabul edilmektedir. Burada 22.400'den fazla "yeşil" bina bulunmaktadır [Gustova, 2020]) Rusya'da da yeşil binaların sayısı artmakta olup bunların çoğunlukla çok katlı binalardan oluştuğu bilinmektedir [Savenko, 2022]. Bunlardan Mercury City Kulesi, Hypercube Ofis Merkezi, Nordstar Tower İş Merkezi, Sok, Eightedges, Lakhta-Center akıllı ofis binaları LEED sertifikalı olup, Trinity Place, Elektro, Ducat Place III, Central City Tower gibi binalar da BREEAM standartlarına uyumlu hale getirilmiştir [Babkin, 2022].

Kazakistan'da da son dönemlerde "yeşil" projelerin geliştirilmekte ve uygulamaya geçirildiği görülmektedir. Bunlardan Almatı'daki "Greenville" kasabası, "Esentai Tower" ve "BNC Plaza", "Ergo Group" konut kompleksi; Astana'daki "Talan Towers", Astana Uluslararası Finans Merkezi, "MEGA Silk Way" ve "Abu Dhabi Plaza" gibi iş ve alışveriş merkezleri ile üst sınıf konut komplekslerinin yeşil bina kon-

және 1998 жылы жасалған американдық LEED (leadership in Energy and Environmental Design) жүйесін айтуға болады [Алимова, 2023]. Аталмыш екі жүйе де құрылыс нысанын экологиялық қауіпсіздік, энергия тиімділігі және ыңғайлы басқарылатын ішкі ортаны қамтамасыз ететін заманауи «жасыл» технологияларды енгізу тұрғысынан бағалайды. LEED және BREEAM екеуі де сапалы орта құруды, энергия мен суды үнемдеуді, қауіпсіз жергілікті материалдарды және қайта өңделетін материалдарды пайдалануды, қалдықтарды бөлек жинауды, қоршаған орта мен үй-жайлардың параметрлерін басқаруды реттейді. LEED талаптарына сәйкес сертифициатталған ғимараттар қарапайым ғимараттарға қарағанда электр энергиясын 25%-ға, суды 30%-ға дейін үнемдейді [Гельманова, 2016].

Соңғы жылдары бұларға тағы да американдық екі жүйе WELL және Fitwell қосылды. Бұл – тұрғындардың денсаулық деңгейін және оған сәулет пен қоршаған ортаның қалай әсер ететінін бағалайтын жаңа деңгейдегі стандарттар түрі. Мысалы, WELL бойынша шатырда жемістер мен көкөністерді өсіре алатын жылыжайлардың болуы, сондай-ақ психологиялық және физикалық денсаулыққа оң әсер ететін эко-демалыс (бау-бақша, мал шаруашылығы) ортасын құру өте маңызды [Дементеев, 2021]. Бүгінде жалпы ауданы 1 миллиард шаршы метрден асатын жылжымайтын мүлік нысандары LEED жүйесіндегі «жасыл» стандарттың талаптарын орындаған. Мысалы, Біріккен Араб Әмірліктерінің астанасы – Абу-Даби қаласы – экологиялық құрылыс бойынша көшбасшы болып саналады. Мұнда 22,4 мыңнан астам «жасыл» ғимарат бар [Густо-

2018 YILINDA BİNALARI ÇEVREYE UYGUN SERTİFİKALAYAN KAZAKİSTAN'A ÖZEL "OMIR" SİSTEMİ GELİŞTİRİLMİŞTİR

2018 ЖЫЛЫ ҒИМАРАТТАРДЫ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ СЕРТИФИКАТТАЙТЫН ҚАЗАҚСТАНДЫҚ «OMIR» ЖҮЙЕСІ ӘЗІРЛЕНДІ

septine uygun olarak tasarlandığı söylenebilir. Öte yandan 2017 yılının 10 Haziran ve 10 Eylül tarihleri arasında Astana'da gerçekleşen Expo'nun ana temasının da "geleceğin enerjisi" olması ve yenilenebilir enerji kaynaklarının altyapısının geliştirilmesi hedefleri elbette yeşil bina konseptinin gelişmesine önemli katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda binalara yeşil sertifikası alınması da genel olarak "yeşil" konsepti pazarının konut sektöründe de genişlemesine katkıda bulunacaktır. Bu süreç isteğe bağlı olsa da inşaat firmaları artan gayrimenkul talebini karşılayabilmek adına bu standartları karşılamak için çaba göstermektedir.

Ancak bu tür konut yapılarında daire fiyatları ve iş merkezlerinde yer kiralama maliyeti geleneksel sistemlerde yapılan binalara göre çok daha yüksektir. "Yeşil" binaların pahalı olmasının temel nedeni, çevre dostu yapı malzemelerinin geleneksel yapı malzemelerine göre daha pahalı olmasıdır. Yanı sıra, "yeşil" teknolojiler ek hizmetler gerektirmektedir. Bu da mülk sahipleri için ek maliyetlere neden olmaktadır. Yeşil binaların beklenenden yavaş ilerlemesinin bir başka nedeni de, küresel kuruluşlar tarafından sağlanan belgelendirme ücretlerinin yüksekliğidir. Örneğin, LEED sertifika standardı almanın maliyeti 100.000 doların üzerindeyken, BREEAM sertifikası için istenilen miktar da 70.000 dolardır. Bunlara ilave olarak %15-20 oranında ek ücret ve danışmanlık ücretleri talep edilmektedir [Suleimnova, 2016].

Söz konusu maliyet sorununu gören ve rekabet ortamını artırmak isteyen ülkelerde farklı yeşil standart firmaları da oluşmaya başlamıştır. Örneğin, Rus GREEN ZOOM sistemi, Fransız HQE, Alman DGNB, Avustralya GreenStar, Swiss Minergie ve BAE Estidama bunlardan bazılarıdır [Babkin, 2022].

KAZAKİSTAN'DA 2023'ÜN OCAK AYINDA "YEŞİL KONUT KREDİSİ" PROGRAMI BAŞLATILMIŞTIR

ҚАЗАҚСТАНДА 2023 ЖЫЛДЫҢ ҚАҢТАР АЙЫНЫҢ БАСТАП «ЖАСЫЛ ИПОТЕКА» БАҒДАРЛАМАСЫ ІСКЕ ҚОСЫЛДЫ

ва, 2020]. Ал Ресейдегі заманауи тұрғын үйлердің жағдайы әлі де жоғары экологиялық стандарттардан алыстау. Көпқабатты құрылыс нысандарында өмір сүрудің жайлылығын және құрылыс процесінде энергия тиімділігін арттыратын экоқұрылыстың элементтері ғана енгізілуде [Савенко, 2022]. Мысалы, LEED талаптары бойынша «Меркурий-Сити» мұнарасы, «Гиперкуб» кеңсе орталығы, «Нордстар Тауэр» бизнес орталығы, Sok, Eightedges, Лахта-центр смарт-кеңселері ғимараттары сертифицикатталса, Trinity Place, «Электро», Ducat Place III, Central City Tower сияқты ғимараттар BREEAM стандарттарына сәйкестендірілген [Бабкин, 2022].

Қазақстанда да «жасыл» жобалар әзірленіп, қолданысқа беріліп жатқан құрылыс нысандары да аз емес. Солардың қатарына Алматыдағы «Greenville» қалашығы, «Esentai Tower» және «BNC Plaza» бизнес орталықтары, «Ergo Group» тұрғын үй кешені, Астанадағы «Talan Towers» бизнес орталығы, Астана Халықаралық қаржы орталығы, «MEGA Silk Way» және «Abu Dhabi Plaza» сияқты сауда және бизнес орталықтары жатады. Елімізде мұндай «жасыл» құрылысқа себепкер болған 2017 жылдың 10 маусымымен 10 қыркүйек арасында Астанада ұйымдастырылған «ЭКСПО-2017» көрмесі деп айтуға болады. Себебі, «Болашақ энергиясы» деген атпен өткізілген бұл көрменің жалпы мақсаты «жасыл құрылыс» нормаларына және энергия үнемдеудің әлемдік стандарттарына сәйкес құрылыс нысандарын салу еді. Мұндай әлемдік стандарттарға сай сертифицикаттау жүйелері «жасыл» нарықтың кеңеюіне үлес қосатыны сөзсіз. Бұл процес ерікті болса да, жылжымайтын мүлікке

Kazakistan da bu sürecin dışında kalmayarak 2015-2018 yılları arasındaki Kazakistan Yeşil Bina Konseyi'nin inisiyatifiyle çevre sertifikasyonu sistemi olan "OMIR"ı geliştirmiştir. Söz konusu sistem, Kazakistan'ın coğrafi, iklimsel, ekonomik ve diğer bölgesel özellikleri ile Kazakistan inşaat sektörünün potansiyeli dikkate alınarak hazırlanmıştır. "OMIR" sertifikası, Kazakistan'da ilk kez 2022 yılında Astana şehrinde bulunan "Grand Victoria" konut kompleksine verilmiştir. Bu kompleks, "M2 Development" şirketi tarafından önceden "yeşil" gereksinimlere uygun olarak tasarlanmış ve yüksek kaliteli üç katmanlı paneller ve cephe kaplamalı endüstriyel üretim malzemeleri kullanılarak inşa edilmiştir. Söz konusu kompleks, ülkedeki "OMIR" sertifikasına sahip tek binadır.

Avrupa Birliği ve ABD'de yeşil konseptli inşaatın başlamasının itici nedenleri arasında elektriğin pahalı olması gibi nedenler yatsa da, bu alanın hızlı bir şekilde gelişmesinde devletlerin sunmakta olduğu teşvik politikalarının etkili olduğu bilinmektedir. Örneğin, ABD'de LEED sertifikalı bir müşteriye ortalama %0,45'e varan indirimli ipotek faiz oranı sunulmaktadır. Zorunlu konut sigortası ora-

deden өсіп келе жатқан сұранысты қанағаттандыру мақсатында құрылыс компаниялары осы стандарттарға сай болуға барынша ұмтылып жатыр.

Дегенмен, мұндай тұрғын үйлердегі пәтерлердің бағасы және бизнес орталықтардағы алаңдарды жалға алу құны дәстүрлі материалдардан салынғандар ғимараттарға қарағанда әлдеқайда жоғары. «Жасыл» ғимараттардың қымбат болуының негізгі себебі – экологиялық таза құрылыс материалдарының әдеттегі құрылыс материалдарынан қымбат болуы. Сонымен қатар, «жасыл» технологиялар қосымша қызмет көрсетуді қажет етеді. Бұл, өз кезегінде, жылжымайтын мүлік иелері үшін қосымша шығын. Жасыл құрылыстың баяу ілгерілеуінің тағы бір себебі – әлемдік ұйымдардың сертификаттау құнының жоғары болуы. LEED сертификаттау стандарты 100000 АҚШ долларынан жоғары соманы құраса, BREEAM сертификатын алу үшін 70000 АҚШ доллары және 15-20% кеңесшінің жұмысы үшін қосымша төлем жасау керек [Сулейменова, 2016].

Осы мәселелерді ескере отырып, әлем елдері өзінің ерекшеліктеріне сәйкес жер-

ні ісе борчлуға бағлы оларак орталмама %0,2-0,4 оранларнда дүшүрүлблмектедир. Іпотек авантайларна ек оларак, ABD’де vergи индирими авантайлары да актив оларак кулланылмектедир. Өрнеғин Florida’да ев саһиплери, енерји тасарруфлу екипман курдурмалары дурумунда %100 емлак vergисинден муав тутулмектедир [Miroshnichenko, 2021]. Yeşil бина малиyetлери her ne kadar geleneksel yöntemlerle yapılan binalara göre daha pahalı olsa da uzun dönemde gerek sağlanacak vergi indirimleri, gerekse enerji tasarruf yöntemleri sayesinde çeşitli avantajlar sunmaktadır.

Bu bağlamda, Kazakistan’da da çevre standartlarına önem veren yatırımcılar için ekonomik açıdan cazip koşullar yaratılmalı ve söz konusu girişimler devlet tarafından desteklenmelidir. Өрнеғин, ABD’де olduғи gibi enerji tasarrufu sağlayan teknolojileri кулланып түкетчилере vergи индиримлери, фирмалар için “Yeşil” таһвилерин кулланымы gibi ucuz finansmana sahip olma gibi imkanlar sunulabilir.

гілікті «жасыл» стандарттарды қалыптастыра бастады. Мысалы, ресейлік GREEN ZOOM жүйесі Францияның HQE, Германияның DGNB, Австралияның Green Star, Швейцарияның Minergie, БАӘ-нің Estidama және әйгілі LEED пен BREEAM жүйелерінен ерекшеленеді [Бабкин, 2022]. Қазақстан да бұл үдерістен қалыс қалмады. 2015-2018 жылдары «Жасыл құрылыс жөніндегі Қазақстандық кеңестің» бастамасымен ғимараттарды экологиялық сертификаттайын «OMIR» атты қазақстандық жүйесі әзірленді. Ол Қазақстанның географиялық, климаттық, экономикалық және өзге де өңірлік ерекшеліктерін, сондай-ақ қазақстандық құрылыс индустриясының мүмкіндіктерін ескере отырып дайындалған. «OMIR» сертификаты Қазақстанда алғаш рет 2022 жылы Астана қаласында «Гранд Виктория» тұрғын үй кешеніне табысталды. Бұл кешен «M2 Development» компаниясы тарапынан алдын ала «жасыл» талаптарға сәйкес жобасы жасалып,

Öте yandan, teşvik programları kapsamında bürokratik olarak basitleştirilmiş ve ucuz kredi verme yöntemleri de yatırımcıların ilgisini yeşil bina konseptine çekecektir. Bu noktada Kazakistan'da 2023'ün Ocak ayında "Yeşil konut kredisi" programı başlatılmıştır. "Yeşil konut kredisi", banka tarafından çevre koruma gereksinimlerini karşılayan hazır gayrimenkul alımı için sağlanan bir kredidir. Buna göre, sadece OMIR, BREEAM, LEED sistemlerine göre özel çevre standartlarını karşılayan konut sitelerinde daire satın almak mümkündür. Şu anda sadece "Otbasy Bank" bu program kapsamında kredi sunmaktadır. Konut kredisi sözleşmesi kapsamında %20 peşinat ödeyerek yıllık %12,5 faizle 35 milyon tengeye (79.100 dolar) kadar bankadan kredi kullanmak mümkündür [Otbasy bank, 2023]. Bu teşvik ülkenin finansal sistemi içinde diğer banka kredilerine göre çok daha etkili ve uygun bir program olarak kabul edilmektedir. "Yeşil konut kredisi", ülkede "yeşil" inşaatın yaygın gelişimi için motive edici bir faktör haline gelmektedir.

Bir dizi zorluğa rağmen inşaat sektöründe sürdürülebilir kalkınma trendinin belirli bir ivme yakaladığı söylenebilir. Bu da "yeşil" binanın geleceği için bir umut sunmaktadır. Zaman içerisinde, kullanıcıların da çevre dostu binalardan yana bir seçim yapacağı beklenmektedir. Mevcut durumda asıl sorun hükümet programlarının ve inşaat piyasasının bu trende ne kadar hızlı adapte olacağıdır. Kuşkusuz yeşil bina sektöründe geliştirilen ve uygulanan projelerin faydaları uzun vadeli ve geleceğe yöneliktir. Bu nedenle, ilgili tarafların bu sistemden hızlı bir geri dönüş ve karşılıştırmalı kar beklentileri yerinde olmayacaktır. Aksine kullanıcılar dahil bütün taraflar bu sistemi uzun vadeli olarak düşünmelidir.

Sonuç olarak, "yeşil" binalar, yalnızca çevre sorunlarını çözenin bir aracı değil, aynı zamanda maliyetlerin düşürülmesi ve gayrimenkulün değerinin artırılması için önemli bir ekonomik araç haline gelmiştir. Sertifikalı binalar, enerji ve su faturaları açısından daha verimli ve çevreci olmalarına karşın mevcut durumda maliyeti, geleneksel yöntemle inşa

жоғары сапалы үш қабатты панельдерді және қасбеттік әрлеуі бар индустриялық өндірісті қолдану арқылы салынған. Аталмыш кешен – «OMIR» сертификатын иеленген әзірше еліміздегі жалғыз құрылыс нысаны.

Еуропалық Одақ пен АҚШ-та жасыл құрылыстың басталуына елдегі қымбат электр энергиясы себепкер болса, оның қарқынды жүруіне мемлекеттің арнайы саясаты тікелей әсер етті. Мәселен, АҚШ-та LEED сертификатын алған тұтынушыға орташа есеппен 0,45%-ға дейін ипотека бойынша төмендетілген пайыз ұсынылады. Ал тұрғын үйді міндетті сақтаңдыру мөлшерлемесі қарыз алушыға байланысты орта есеппен 0,2-0,4%-ға төмендетіледі. Ипотека бойынша жеңілдіктерден басқа, АҚШ-та салықтық жеңілдіктер белсенді қолданылады. Мысалы, Флоридада үй иелері энергияны үнемдейтін жабдықты орнатқаннан кейін мүлік салығынан 100% босатылады [Мирошниченко, 2021]. Жасыл тұрғын үйдің құны нарықтағы қарапайым тұрғын үйден қымбат болғанына қарамастан, ол коммуналдық төлемдердің үнемділігіне, ғимараттардың қызмет ету мерзімінің ұзақтығына және экологиялық таза үйде өмір сүру үрдісіне байланысты әлдеқайда тиімді.

Ал Қазақстанда экологиялық стандартқа көшу инвесторлар үшін экономикалық жағынан тартымды болуы тиіс және мемлекет тарапынан толықтай қолдауға ие болуы керек. Мысалы, АҚШ-тағыдай энергияны үнемдейтін технологияларды қолданатын тұрғындар үшін салықтық жеңілдіктер, ресурстарды тұтыну шығындарының төмендеуі, сондай-ақ компаниялар үшін «жасыл» облигацияларды пайдалану сияқты арзан қаржыландыру сияқты артықшылықтарға ие болу мүмкіндігі бар.

Сонымен қатар, мұндай құрылысты жеңілдетілген несиелеу арқылы ынталандыруға да болады. Қазақстанда 2023 жылдың қаңтар айының бастап «Жасыл ипотека» бағдарламасы іске қосылды. «Жасыл ипотека» – қоршаған ортаны қорғауға бағыт-

edilen binalara göre daha fazladır. Bu nedenle maliyetlerin azaltılması ve erişim konusunda devletlerin yeşil bina konseptine daha fazla destek sağlamaları çevre, ekonomi, enerji, sağlık ve diğer alanlarda toplumun ve devletin yararına olacaktır. Öte yandan bu yeni sistem gelecekte karşılaşılabilecek olan su ve enerji sorunlarına karşı da şimdiden alınabilecek önlemlere büyük katkılar sağlayacaktır.

Kaynaklar:

1. Alimova, Darya ve Perkova, Margarita (2023). "Yeşil" inşaat süreçlerini düzenleyen uluslararası çevre standartlarının karşılaştırmalı analizi. Vestnik Şuhov BGTU, 4, ss. 55-66.
2. Babkin, Aleksandr, Kurçeyeva, Galina ve Aprelova, Lada (2022). Sağlıklı bir şehir kavramının uygulanması bağlamında yeşil inşaat sorunları, π-Economy, 2 (15), ss. 59-78.
3. Birleşmiş Milletler (2020). 13 amaç: İklim değişikliği ve sonuçlarına karşı acil önlemlerin alınması. Alınan yer: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/climate-change/>. Erişim tarihi: 02.05.2023.
4. Birleşmiş Milletler (2020). Yenilenebilir Enerji Nedir? Alınan yer: <https://www.un.org/ru/climatechange/what-is-renewable-energy>. Erişim tarihi: 04.05.2023.
5. Dementeyev, Dmitriy, Kalitkin Andrey, Şeina, Georgievna ve Belaş, Vladimir (2021). Yeşil bina için yeni avrupa standartları: well ve fitwel. İngenernii Vestnik Dona, 9 (81), ss. 7-45.
6. Gelmanova, Zoya, Amirhanova, Meruert ve Georgiyadi, İvan (2016). "Yeşil" inşaat bölgelerin sürdürülebilir kalkınmasını sağlamanın etkili bir yoludur. Nauchnoe Obozrenye: Ekonomičeskiye Nauki, 1, ss. 12-15.
7. Gustova, Natalya (2020). Ekolojik inşaatın başkenti seçildi. Alınan yer: <https://realty.rbc.ru/news/5fb680259a79473691ecad78>. Erişim tarihi: 06.05.2023.
8. Karanova, Vlada ve Sikorskaya, Mariya (2017). «Yeşil» İnşaat. Vestnik Magistraturi, 9 (72), ss. 15-20.
9. Kornienko, Sergey (2017). Yeşil bina, çevresel sürdürülebilirliği artırmanın yenilikçi ve sosyal açıdan önemli bir unsurdur. Zdaniya Visokih Tehnologii, 3, ss. 60-67.
10. Miroşniçenko, Kristina ve Mandrıkina, İrina (2021). "Yeşil" inşaat: eko-evlerin maliyeti nedir ve geleneksel evlerden daha iyi olan yerleri nelerdir? Alınan yer: <https://tass.ru/nedvizhimost/12198827>. Erişim tarihi: 07.05.2023.
11. Nikiforova, Valentina, Kaverzina, Lyudmila ve Nujina, İrina (2020). "Yeşil" inşaat bölgelerini sürdürülebilir kalkınması için etkili bir araçtır. Problemy Sotsialno-Ekonomičeskogo Razvitiya Sibiri, 1 (39), ss. 44-50.
12. Savenko Aleksey, Miheyev Geogriy, Morozov Elena, Şendrik Nazar, Mazurin Artem, Çumak Vasiliy (2022). Rusya'da "yeşil" inşaat teknolojilerinin uygulanmasının ekonomik verimliliği. Ekonomika i Predprinimatelstvo, 5 (142), ss.1354-1358.

талған талаптарға сәйкес келетін дайын жылжымайтын мүлік нысанын сатып алу үшін банк тарапынан берілетін несие. Ол бойынша тек OMIR, ГОСТ Р, BREEAM, LEED жүйесіне сәйкес арнайы экологиялық стандарттарға сай келетін тұрғын үй кешендерінен пәтер сатып алуға болады. Әзірше бұл бағдарлама бойынша «Отбасы банк» ғана жұмыс жасауда. Ипотека шарты бойынша 20% алғашқы жарна төлеу арқылы жылдық 12,5%-бен 35 млн. теңгеге дейін банк несие береді [Отбасы банк, 2023]. Дегенмен, бұл еліміздің қаржы жүйесі шеңберінде басқа банктік несиелермен салыстырғанда әлдеқайда тиімді бағдарлама болып отыр. Енді «Жасыл ипотека» елімізде «жасыл» құрылысты кеңінен дамыту үшін ынталандырушы фактор болды.

Қорытындылай келе, бірқатар қиындықтарға қарамастан, жылжымайтын мүлік нарығында тұрақты даму идеясы қарқын алып келе жатқандықтан елдегі «жасыл» құрылыс болашағынан зор үміт күттіреді. Уақыт өте келе тұрғындар экологиялық таза үйлердің пайдасына таңдау жасайтыны анық. Ендігі мәселе мемлекеттік бағдарламалар мен құрылыс нарығы қаншалықты тез жұмыс жасайтындығында болып тұр. Құрылыс саласында әзірленіп енгізілетін кез-келген экологиялық стандарттарды енгізудің артықшылықтары болашаққа бағдарланады. Сондықтан одан жылдам пайда күтудің қажеті жоқ. Керісінше, енгізілген технология бірнеше жылдан кейін қандай нәтиже беретінін талдау қажет.

Бүгінде «жасыл» ғимараттар тек экологиялық мәселелерді шешуші құрал ғана емес, шығындарды азайту мен жылжымайтын мүліктің құнын арттырудың маңызды экономикалық құралына айналды. Оның үстіне, сертификатталған ғимараттар коммуналдық төлемдер жағынан тиімді және экологиялық таза болғандықтан нарықта сертификаты жоқ ғимараттарға қарағанда едәуір қымбат тұрады. Мемлекет үшін «жасыл» құрылыс

13. Suleymenova, Aycan (2016). Kazakistan için "Yaşam". Alınan yer: https://forbes.kz//process/ecobusiness/jizn_dlya_kazahstana/? Erişim tarihi: 07.05.2023.
14. Tairov, Rinat (2021). İşler daha kötüye gidecek: Uzmanlar küresel ısınmanın geri dönüşü olmayan sonuçları konusunda uyarıyor. Alınan yer: <https://www.forbes.ru/newsroom/obshchestvo/436957-situaciya-stanet-huzhe-eksperty-predupredili-o-neo-bratimyh-posledstviyah>. Erişim tarihi: 02.05.2023.
15. Turkov.ru (2022). Ekolojik malzemeler inşaat teknolojisinin geleceğidir. Alınan yer: https://turkov.ru/info/articles/ekologicheskije_materialy/. Erişim tarihi: 05.05.2023.
16. Otbasy bank (2023). Yeşil ipotek. Alınan yer: <https://hcsbk.kz/ru/zelenaya-ipoteka/>. Erişim tarihi: 07.05.2023.

азаматтардың денсаулығына әсер ететін экологиялық және одан туындайтын әлеуметтік мәселелердің, сонымен қатар жақын болашақта туындауы мүмкін су және электр энергиясымен қамтамасыз ету тапшылығын жоятын экономикалық мәселелердің шешімі болып отыр.

Дереккөз:

1. Алимова, Дарья және Пьеркова, Маргарита (2023). «Жасыл» құрылыс процестерін реттейтін халықаралық экологиялық стандарттарды салыстырмалы талдау. Вестник БГУ им. В.Г. Шухова, 4, б. 55-66.
2. Бабкин, Александр, Курчева, Галина және Априлова, Лада (2022). Салауатты қала тұжырымдамасын іске асыру жағдайындағы жасыл құрылыс мәселелері. *π-Economy*, 2 (15), б. 59-78.
3. Біріккен Ұлттар Ұйымы (2020a). 13-мақсат: Климаттың өзгеруіне және оның салдарына қарсы шұғыл шаралар қабылдау. Сілтеме: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/climate-change/>. Қаралған күн: 02.05.2023.
4. Біріккен Ұлттар Ұйымы (2020b). Қайта қалпына келетін энергия дегеніміз не? Сілтеме: <https://www.un.org/ru/climatechange/what-is-renewable-energy>. Қаралған күн: 04.05.2023.
5. Дементеев, Дмитрий, Сергеевич Калиткин, Андрей Петрович, Шеина, Георгиевна, Светлана, және Белаш, Владимир (2021). Жасыл құрылыстың жаңа еуропалық стандарттары: WELL және FitWel. Инженерный вестник Дона, 9 (81), б. 37-45.
6. Гельманова, Зоя, Амирханова, Меруерт және Георгиади, Иван (2016). «Жасыл» құрылыс аумақтардың тұрақты дамуын қамтамасыз етудің тиімді құралы ретінде. Научное обозрение: Экономические науки, 1, б. 12-15.
7. Густова, Наталья (2020). Экологиялық құрылыстың әлемдік астанасы аталды. Сілтеме: <https://reality.rbc.ru/news/5fb680259a79473691ecad78>. Қаралған уақыты: 06.05.2023.
8. Отбасы банк (2023). Жасыл ипотека. Сілтеме: <https://hcsbk.kz/ru/zelenaya-ipoteka/>. Қаралған уақыты: 07.05.2023.
9. Каранова, Влада және Сикорская, Мария (2017). «Жасыл» құрылыс. Вестник магистратуры, 9 (72), б. 15-20.
10. Корниенко, Сергей (2017). Жасыл құрылыс-қоршаған ортаның тұрақтылығын арттырудың инновациялық және әлеуметтік маңызды элементі. Здания высоких технологий, 3, б. 60-67.
11. Мирошниченко, Кристина және Мандрыкина, Ирина (2021). «Жасыл» құрылыс: экоүйлер қанша тұрады және дәстүрлі үйден қай жері жақсы. Сілтеме: <https://tass.ru/nekstvizhmost/12198827>. Қаралған уақыты: 07.05.2023.
12. Никифорова, Валентина, Каверзина, Людмила және Нужи́на, Ирина (2020). «Жасыл» құрылыс аумақтарды тұрақты дамытудың тиімді құралы ретінде. Проблемы социально-экономического развития Сибири, 1 (39), б. 44-50.
13. Савенко, Алексей, Михеев, Георгий, Морозов, Елена, Шендрик, Назар, Мазурин, Артем, Чумак, Василий (2022). Ресейде "жасыл құрылыс" технологияларын енгізудің экономикалық тиімділігі. Экономика и предпринимательство, 5 (142), б. 1354-1358.
14. Сулейменова, Айжан (2016). Қазақстан үшін «өмір». Сілтеме: https://forbes.kz//process/ecobusiness/jizn_dlya_kazahstana/?. Қаралған уақыты: 07.05.2023.
15. Таиров, Ринат (2021). "Жағдай нашарлайды": сарапшылар жаһандық жылындың қайтымсыз салдары туралы ескертті. Сілтеме: <https://www.forbes.ru/newsroom/obshchestvo/436957-situaciya-stanet-huzhe-eksperty-predupredili-o-neo-bratimyh-posledstviyah>. Қаралған уақыты: 02.05.2023.
16. Turkov.ru (2022). Экологиялық материалдар – құрылыс технологиясының болашағы. Сілтеме: https://turkov.ru/info/articles/ekologicheskije_materialy/. Қаралған уақыты: 05.05.2023.

8 HAZİRAN 2023 TARİHİNDE DR. LAURA AUTELEYEVA, AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ'NDE "HERKES İÇİN GIDA GÜVENLİĞİ" ADLI SEMİNER VERDİ.

2023 ЖЫЛДЫҢ 8 МАУСЫМЫНДА ДОКТОР ЛАУРА ӘУТЕЛЕЕВА ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНДА «АЗЫҚ-ТҮЛІК ҚАУІПСІЗДІГІ БАРШАҒА ОРТАҚ» АТТЫ СЕМИНАР ӨТКІЗДІ.

Аçılıш конушмасында Аврасыа Араштырма Энститүсү Мүдүрү Др. Суат Бейлур, ғыда гүвенлігінin her үлке ачусында һайати өнеме саһип конуларын баһында гелдиғини ifade ederek күреселлешен дүныада gerek ticaret boyutyула, gerekse yerli үretim ve kendi kendine yeterlik конуларындаки үнетимин критик өнеме са-

Еуразия ғылыми-зерттеу институтының директоры, доктор Суат Бейлур азық-түлік қауіпсіздігінің әрбір ел үшін ең маңызды мәселелердің бірі екенін айтып, жаһандану әлемінде сауда, отандық өндіріс және өзін-өзі қамтамасыз ету тұрғысынан азық-түлікті басқарудың маңызды екенін атап өтті. Сәкен Сейфулин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университетінің аға оқытушысы, доктор Лаура Әутелеева «Азық-түлік қауіпсіздігі баршаға ортақ» тақырыбындағы семинарында Қазақстандағы азық-түлік қауіпсіздігі бойынша импорттық өнімдерді бақылау механизмдері туралы түрлі ақпарат берді. Ол Қазақстан мүше болған Еуразиялық экономикалық одақ аясында импортталатын өнімдер фитосанитарлық өлшемдерден бөлек, түрлі жергілікті тәжірибеден өту арқылы жасалатынын мәлімдеді. Ол азық-түлік қауіпсіздігі кең аумақты қамтитынын, әсіресе азық-түлікпен байланысты денсаулық мәселелерін, сұраныс пен ұсыныстың

eurasian-research.org

hip olduğunu vurguladı. Saken Seyfulin Kazak Agroteknik Araştırma Üniversitesi Öğretim Üyesi Dr. Laura Auteleyeva “Herkes İçin Gıda Güvenliği” konulu seminerinde ana hatlarıyla Kazakistan’daki gıda güvenliği konusunda ithal edilen ürünlerin kontrol mekanizmaları hakkında çeşitli bilgiler sundu. Kazakistan’ın üyesi olduğu Avrasya Ekonomik Birliği çerçevesinde ithal edilen ürünlerin, bitki sağlığı kriterlerine ek olarak çeşitli ulusal uygulamalara tabi tutularak yapıldığını ifade etti. Gıda güvenliğinin gıda nedenli sağlık sorunları, arz ve talep dengesi ile buna bağlı olarak ithal edilen ürünlerin kontrolü başta olmak üzere geniş bir alanı kapsadığını bildirdi.

Dr. Laura Auteleyeva, Kazakistan’da bu alanda karşılaşılan güncel sorunlar arasında önde gelen meseleler arasında gıda güvenliği konusunun tek bir kurum yerine çeşitli kurumların görev alanlarında olması ve ilgili sağlık

teңgerimін, сондай-ақ тиісінше импорттық өнімдерді бақылауды қамтамасыз ететінін тілге тиек етті.

Ол Қазақстанда осы салада кездесетін өзекті мәселелердің арасында азық-түлік қауіпсіздігін әртүрлі мемлекеттік мекемелер арасында бөлу және денсаулықты бақылау тетіктері тек белгілі бір денсаулыққа қауіп төндіруге бағытталған жетекші мәселелер екенін айтты. Қазақстандағы азық-түлік қауіпсіздігіне Ауыл шаруашылығы министрлігі мен Денсаулық сақтау министрлігі жауап беретінін және осы екі министрлікке бағынышты комитеттер мен Ұлттық талдау орталығының жұмысына байланысты түрлі көзқарастардан бастап бюрократиялық мәселелерге дейінгі түрлі қосымша мәселелер туындағанын мәлімдеді. Ол халықаралық тәжірибеге сүйене отырып, барлық бақылауды күшейтіп, бір орта-

eurasian-research.org

kontrol mekanizmalarının sadece belirli sađlık tehlikelerine yonelik olması gibi nedenler olduğunu ifade etti. Bunun yanında özellikle iki ana bakanlık olan Tarım Bakanlığı ile Sađlık Bakanlıđı'nın ilgili birimleri arasında da gerek mevzuat gerekse uygulamalardan kaynaklı bir takım sorunların olduğunu dile getiren Dr. Laura Auteleyeva, etkin ve daha efektif bir gıda

лық құрылымға көшіру керектігін, қазіргі жағдайға сәйкес бір көзден тиімді және кешенді бақылау тетіктерін жасап, басқару керектігін атап көрсетті.

güvenliđi politikası için merkezi bir otoritenin belirlenmesinin önemli olduğunu altını çizdi.

eurasian-research.org

8 HAZİRAN 2023 TARİHİNDE AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ İLE ALATAU AKPARAT ARASINDA İŞ BİRLİĞİ PROTOKOLÜ İMZALANDI.

2023 ЖЫЛДЫҢ 8 МАУСЫМЫНДА ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫ МЕН «АЛАТАУ АҚПАРАТ» МЕДИА ХОЛДИНҒИ АРАСЫНДА ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ ХАТТАМАСЫНА ҚОЛ ҚОЙЫЛДЫ.

Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Avrasya Araştırma Enstitüsü Müdürü Dr. Suat Beylur ve Alatau Akparat Genel Müdürü Erjan Tolek ile personelin katılımıyla gerçekleştirilen toplantıda imzalanan Protokolle iki kurum arasındaki başta yayınların paylaşımı ve ortak etkinlikler düzenlenmesi olmak üzere çeşitli alanlarda iş birliğinin derinleştirilmesi hedeflendi. Protokol kapsamında ayrıca Alatau Akparat ve bünyesinde yayınlanan Almatı Aqshamy Gazetesi çalışanlarına Türkçe kursu düzenlenmesi gibi hususlara da yer verildi.

Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті Еуразия ғылыми-зерттеу институтының директоры, доктор Суат Бейлур мен «Алатау Ақпарат» медиа холдингінің бас директоры Ержан Қалымбайұлының және қызметкерлердің қатысуымен өткен кездесуде қол қойылған хаттама арқылы екі мекеменің әртүрлі салалардағы ынтымақтастығын тереңдету, әсіресе басылымдарды бөлісу және бірлескен іс-шараларды ұйымдастыру мақсат етілді. Хаттама аясында «Алатау Ақпарат» және оның құрылымында шығатын «Алматы ақшамы» газетінің қызметкерлері үшін түрік тілі курстарын ұйымдастыру сияқты мәселелер де қамтылды.

TÜRKSOY GENEL SEKRETER YARDIMCILIĞI GÖREVİNE YENİ ATANAN SAYIN SAYIT YUSUF, KAZAKİSTAN PROGRAMI ÇERÇEVESİNDE HOCA AHMET YESEVİ ÜNİVERSİTESİ AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ'NÜ ZİYARET ETTİ.

ТҮРКСОЙ БАС ХАТШЫСЫНЫҢ ОРЫНБАСАРЫ БОЛЫП ЖАҒДАН ТАҒАЙЫНДАЛҒАН САЙИТ ЮСУФ ҚАЗАҚСТАНҒА САПАРЫ АЯСЫНДА ҚОЖА АХМЕТ ЯСАУИ АТЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАЗАҚ-ТҮРІК УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ЕУАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНДА БОЛДЫ.

ТҮРКСОЙ Бас хатшысының орынбасары болып жаңадан тағайындалған Сайит Юсуф Қазақстанға сапары аясында Алматыда Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің Еуразия ғылыми-зерттеу институтында болды. Сапар барысында институт директоры, доктор Суат Бейлұр Сайит Юсуфты жаңа қызметімен құттықтай келе, қазірге дейін Түркі дүниесіне қосқан үлесін жалғастыра беруін тіледі. доктор Суат Бейлұр институт туралы ақпарат бергеннен кейін ТҮРКСОЙ Бас хатшысының орынбасары Сайит Юсуф ТҮРКСОЙ тарапынан артқарылып жатқан жұмыстарға тоқталумен қатар, Еуразия ғылыми-зерттеу институтының зерттеулері мен жарияланымдарының аймақ тұрғысынан маңыздылығына назар аударды.

Казакстан програми çerçevesinde Алматы'da bulunan TÜRKSOY Genel Sekreter Yardımcılığı görevine yeni atanan Sayit Yusuf Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi Avrasya Araştırma Enstitüsü'nü ziyaret etti. Ziyaret sırasında Enstitü Müdürü Dr. Suat Beylur Sayit Yusuf'u yeni görevinden dolayı tebrik ederek, şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da Türk dünyasına yönelik önemli çalışmaları hayata geçireceği hususunu vurguladı. Dr. Suat Beylur'un Enstitü hakkında yaptığı bilgilendirme sonrasında TÜRKSOY Genel Sekreter Yardımcısı Sayit Yusuf, TÜRKSOY'un faaliyetlerinden bahsettikten sonra Avrasya Araştırma Enstitü'nün çalışmalarının ve yayınlarının bölge araştırmaları için değerli olduğunun altını çizdi.

12 HAZİRAN 2023'TE AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ İLE KAZAKİSTAN CUMHURİYETİ MİLLİ AKADEMİK KÜTÜPHANESİ ARASINDA İŞ BİRLİĞİ PROTOKOLÜ İMZALANDI.

2023 ЖЫЛҒЫ 12 МАУСЫМДА ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫ МЕН ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ АКАДЕМИЯЛЫҚ КІТАПХАНАСЫ АРАСЫНДА ҰНТЫМАҚТАСТЫҚ ХАТТАМАСЫНА ҚОЛ ҚОЙЫЛДЫ.

Қол қойылған хаттама Еуразия ғылыми-зерттеу институты мен Қазақстан Республикасының Ұлттық академиялық кітапханасы арасындағы тұрақты ынтымақтастықты кеңейте түсті. Институт директоры, доктор Суат Бейлур мен Кітапхана директоры Ғазиза Нұрғалиева қол қойған хаттамада бірлескен ғылыми іс-шаралармен қатар, Институт шығарған басылымдарды каталогтау жұмыстарына Ұлттық академиялық кітапхана тарапынан қолдау көрсету мәселесі де қарастырылды.

Avrasya Araştırma Enstitüsü ile Kazakistan Cumhuriyeti Milli Akademik Kütüphanesi arasında devam eden iş birliğinin kapsamı imzalanan protokolle daha da genişletildi. Enstitü Müdürü Dr. Suat Beylur ve Milli Akademik Kü-

tüphane Müdürü Gaziza Nurgaliyeva'nın hazır bulunduğu imza töreninde ortak bilimsel etkinliklerin yanı sıra Enstitü tarafından çıkarılan yayınların Milli Kütüphane tarafından kataloglanması hususları da değerlendirildi.

13 HAZİRAN 2023 TARİHİNDE AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ İLE TÜRK KAZAK İŞ İNSANLARI BİRLİĞİ ARASINDA İŞ BİRLİĞİ PROTOKOLÜ İMZALANDI.

2023 ЖЫЛДЫҢ 13 МАУСЫМЫНДА
ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ
ИНСТИТУТЫ МЕН ТҮРК-ҚАЗАҚ
ІСКЕРЛЕР ҚАУЫМДАСТЫҒЫ АРАСЫНДА
ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ ХАТТАМАСЫНА ҚОЛ
ҚОЙЫЛДЫ.

Еуразия ғылыми-зерттеу институты салалық зерттеулер аясында үрік-қазақ іскерлер қауымдастығымен (TUKİB) тұрақты ынтымақтастықты одан әрі дамыту үшін хаттамаға қол қойды. Институт директоры, доктор Суат Бейлур мен TÜKİB атқарушы директоры Анзор Гусейнов қол қойған хаттама аясында Түркия мен Қазақстанда белгілі салаларда ғылыми жұмыстар мен зерттеулер жүргізілетін болады.

Avrasya Araştırma Enstitüsü, sektörel araştırmalar kapsamında Türk Kazak İş İnsanları Birliği (TUKİB) ile halihazırda devam eden iş birliğini daha da geliştirmek üzere bir protokol imzaladı. Enstitü Müdürü Dr. Suat Beylur ve

TUKİB İcra Kurulu Direktörü Anzor Gusseinov tarafından imza altına alınan protokol çerçevesinde Türkiye ve Kazakistan başta olmak üzere belirlenecek alanlarda bilimsel etkinlikler ve çalışmalar yapılacaktır.

13 HAZİRAN 2023 TARİHİNDE HARVARD ÜNİVERSİTESİ ASYA DİLLERİ VE UYGARLIKLARI BÖLÜMÜ'NDEN ARAŞTIRMACI WILLIAM JULLIAN AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ'NÜ ZİYARET ETTİ.

2023 ЖЫЛДЫҢ 13 МАУСЫМЫНДА ГАРВАРД УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ШЫҒЫС АЗИЯ ТІЛДЕРІ МЕН МӘДЕНИЕТІ КАФЕДРАСЫНЫҢ ЗЕРТТЕУШІСІ УИЛЛИАМ ЖУЛЛИАН ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНДА БОЛДЫ.

Қазақстандағы ғылыми-зерттеу бағдарламасы аясында Алматыға келген Гарвард университетінің Шығыс Азия тілдері мен мәдениеті кафедрасының зерттеушісі Уиллиам Жуллиан институтымызда болды. Институт директоры, доктор Суат Бейлурге өз зерттеулері туралы ақпарат берген Уиллиам Жуллианмен алдағы уақытта өтетін конференция мен Гарвард университетінің Шығыс Азия тілдері мен мәдениеті кафедрасымен ынтымақтастық талқыланды.

Kazakistan'daki araştırma programı çerçevesinde Almatı'da bulunan Harvard Üniversitesi Asya Dilleri ve Uygarlıkları Bölümü'nden Araştırmacı William Jullian Enstitümüzü ziyaret etti. Enstitü Müdürü Dr. Suat Beylur'a araştırması hakkında bilgiler veren William Jullian'la yakın zamanda gerçekleştirilecek olan konferans ve Asya Dilleri ve Uygarlıkları Bölümü ile iş birliği imkanları görüşüldü.

14 HAZİRAN 2023 TARİHİNDE AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ'NDE DÜZENLENEN "HAYDAR ALİYEV'İN DOĞUMUNUN 100. YILINDA TÜRK DÜNYASI" KONFERANSINA AZERBAIJAN CUMHURİYETİ MİLLİ MECLİSİ MİLLETVEKİLİ PROF. DR. GANİRE PAŞAYEVA KONUŞMACI OLARAK KATILDI.

2023 ЖЫЛДЫҢ 14 МАУСЫМЫНДА ЕУРАЗІЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНДА ӨТКЕН «ГЕЙДАР ӘЛИЕВТІҢ 100 ЖЫЛДЫҒЫНДА ТҮРКІ ӘЛЕМІ» КОНФЕРЕНЦИЯСЫНДА ӘЗЕРБАЙЖАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҰЛТТЫҚ МӘЖІЛІСІНІҢ ДЕПУТАТЫ, ПРОФЕССОР, ДОКТОР ГАНИРЕ ПАШАЕВА БАЯНДАМА ЖАСАДЫ.

Avrasya Araştırma Enstitüsü tarafından düzenlenen "Haydar Aliyev'in Doğumunun 100. Yılında Türk Dünyası" konferansına araştırmacıların yanı sıra çeşitli kurumlardan temsilciler katıldı. Açılış konuşmasında Enstitü Müdürü Dr. Suat Beylur, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun ve aynı zamanda Azerbaycan

Еуразия ғылыми-зерттеу институты ұйымдастырған «Гейдар Әлиевтің 100 жылдығында Түркі әлемі» атты конференцияға түрлі мекеме өкілдері мен зерттеушілер қатысты. Институт директоры, доктор Суат Бейлур кіріспе сөзінде Әзербайжан Республикасының үшінші президенті Гейдар Әлиевтің 100 жылдығында түркі әлемінің әр салада маңызды қадамдар жасап, арадағы ынтымақтастық күшейгенін тілге тиек етіп, бұл тұрғыда Қазақстан, Түркия және Әзірбайжанның маңызды рол ойнағанын атап өтті.

Әзербайжан Республикасы Ұлттық Мәжілісінің депутаты, профессор, доктор Ганире Пашаева Түркі әлемі елдері арасындағы қарым-қатынастың Түрік мемлекеттері ұйымы, ТҮРКСОЙ, ТүрікПА және осыған ұқсас ұйымдар аясында соңғы жылдары қарқынды түрде нығайып келе жатқанын айтты. Бауырлас елдер арасындағы достық байланыстардың халықтар арасында да, мемлекеттік деңгейде де болуын тиімді пайдаланып, кеңейіп келе жатқанын атап өтті. Екінші жағынан, екіжақты қарым-қатынастар аясында экономика, сауда, білім және мәдени байланыстар аясында түрлі деңгейдегі елдер арасындағы байланысты нығайтудың маңыздылығына да назар аударды. Ағымдағы оқиғалардың арасында Әзірбайжанда салынып жатқан Нахчыван дәлізінің Транскаспий халықаралық көлік дәлізімен интеграциялануы нәтижесін-

Cumhuriyeti 3. Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in 100. yılına denk gelen günümüzde Türk Dünyasının her alanda önemli mesafeler elde ettiğini ve iş birliklerinin güçlendiğini, bu bağlamda Türkiye, Azerbaycan ve Kazakistan'ın üç önemli aktör olduğunu ifade etti.

Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi Milletvekili Prof. Dr. Ganire Paşayeva Türk Dünyası ülkeleri arasındaki ilişkilerin Türk Devletleri Teşkilatı, TÜRKSOY, TÜRK-PA ve benzeri kuruluşlar çerçevesinde son yıllarda ivme kazanarak daha da güçlenmekte olduğunu belirtti. Bu kardeş ülkeler arasındaki kökünde dostluk bağlarının hem halklar arasında hem de devlet düzeyinde olmasının avantajını kullanarak genişlemekte olduğunu altını çizdi. Öte yandan ikili ilişkiler çerçevesinde ülkeler arasındaki bağların ekonomi, ticaret, eğitim, kültürel ilişkiler bağlamında farklı düzeylerde

de Türkiye, Kavkaz және Орталық Азияны бір-біріне оңай байланыстыратын жобаларға қолдау көрсету жалғасатынын тілге тиек етті. Ол осы және осыған ұқсас ынтымақтастықтың «Тілде, пікірде, істе – бірлік» рухына лайықты түрде жалғаса беретініне сенім білдірді.

güçlenmelerinin de önemli olduğuna dikkat çekti. Güncel gelişmeler arasında Azerbaycan'da yapımı süren Nahçıvan koridorunun Orta Koridor'a entegre çalışmaları neticesinde özünde Türkiye, Kafkaslar ve Orta Asya'yı birbirine daha rahat erişimle bağlayacak olan projelerin desteklenmeye devam edildiğini ifade etti. Paşayeva, bu ve benzeri iş birliklerinin dilde, fikirde ve işte birlik ruhuna yaraşır şekilde artarak devam edeceğine olan inancını paylaşarak sözlerini tamamladı.

15 HAZİRAN 2023 TARİHİNDE NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ, KAZAK MİLLİ KIZLAR PEDEGOJİ ÜNİVERSİTESİ VE BAKÜ AVRASIYA ÜNİVERSİTESİ İŞ BİRLİĞİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN VE AHMET YESEVİ ÜNİVERSİTESİ'NİN DE DESTEK VERDİĞİ 10. ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASI SEMPOZYUMU'NUN 6 OTURUMU AVRASIYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ'NDE GERÇEKLEŞTİRİLDİ.

2023 ЖЫЛЫ 15 МАУСЫМЫНДА НИГДЕ ӨМЕР ХАЛИСДЕМИР УНИВЕРСИТЕТІ, ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ ҚЫЗДАР ПЕДАГОГИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ ЖӘНЕ БАКУ ЕУРАЗИЯ УНИВЕРСИТЕТІ БІРЛЕСІП ҰЙЫМДАСТЫРҒАН, ҚОЖА АХМЕТ ЯСАУИ АТЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАЗАҚ-ТҮРІК УНИВЕРСИТЕТІ ҚОЛДАУ КӨРСЕТКЕН X ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТҮРКІ ӘЛЕМИ СИМПОЗИУМЫНЫҢ 6 СЕССИЯСЫ ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНДА ӨТТІ.

2023 жылы 14-16 маусым күндері Нигде Өмер Халисдемир университеті, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті және Баку Еуразия университетінің бірлесіп ұйымдастыруымен Алматы қаласында өткен X Халықаралық Түркі әлемі симпозиумына Әзербайжан, Иран, Ирақ, Оңтүстік Корея, Қазақстан, Қырғызстан, Өзбекстан, Татарстан және Түркиядан жалпы 181 қатысушы баяндама жасады. Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің Еуразия ғылыми-зерттеу институтында экономика, халықаралық қатынастар және басқа да салалар бойынша 6 сессиясы өткен симпозиумға институт зерттеушілері де қатысып, баяндама жасады.

eurasian-research.org

14-16 Haziran 2023 tarihlerinde Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Kazak Milli Kızlar Pedagoji Üniversitesi ve Bakü Avrasya Üniversitesi iş birliğinde Almatı'da gerçekleştirilen 10. Uluslararası Türk Dünyası Sempozyumu'na, Azerbaycan, İnan, İrak, Güney Kore, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tataristan ve

Türkiye'den katılan araştırmacılar 181 bildiriyle sunumlarını gerçekleştirdi. Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi Avrasya Araştırma Enstitüsü'nün, ekonomi, uluslararası ilişkiler ve diğer alanlardaki 6 oturuma ev sahipliği yaptığı Sempozyuma Enstitü araştırmacıları da bildirileri ile katkı sundu.

16 HAZİRAN 2023 TARİHİNDE 25. VE 26. DÖNEM TOKAT MİLLETVEKİLİ VE ANKARA LOKMAN HEKİM HASTANESİ YÖNETİM KURULU ÜYESİ PROF. DR. CELİL GÖÇER HOCA AHMET YESEVİ ULUSLARARASI TÜRK-KAZAK ÜNİVERSİTESİ AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ'NÜ ZİYARET ETTİ.

2023 ЖЫЛДЫҢ 16 МАУСЫМЫНДА ТОКАТ ҚАЛАСЫНЫҢ 25-ШІ ЖӘНЕ 26-ШЫ ШАҚЫРЫЛЫМ БОЙЫНША ДЕПУТАТЫ ЖӘНЕ АНКАРА ЛОКМАН HEKİM АУРУХАНАСЫНЫҢ БАСҚАРМА МҮШЕСІ ПРОФЕССОР, ДОКТОР ЖЕЛИЛ ГӨЧЕР ҚОЖА АХМЕТ ЯСАУИ АТЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАЗАҚ-ТҮРІК УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНДА БОЛДЫ.

Токат қаласының 25-ші және 26-шы шақырылым бойынша депутаты және Анкара Локман Хеким ауруханасының Басқарма мүшесі профессор, доктор Желил Гөчер Алматыда өткен конгресс бағдарламасына орай институтымызда болды. Кездесу барысында институт директоры, доктор Суат Бейлүр жүргізіліп жатқан зерттеулерді қысқаша таныстырды.

Bir kongre vesilesiyle Almatı'da bulunan 25. ve 26. Dönem Tokat Milletvekili ve Ankara Lokman Hekim Hastanesi Yönetim Kurulu Üyesi Prof. Dr. Celil Göçer Enstitümüzü ziyaret etti. Görüşme sırasında Enstitü Müdürü Dr. Suat Beylur, Enstitünün yayınları ve çalışmaları hakkında bilgilendirmede bulundu.

17 HAZİRAN 2023 TARİHİNDE 10. TÜRK DÜNYASI SEMPOZYUMU İÇİN ALMATI'DA BULUNAN NİĞDE BELEDİYE BAŞKANI EMRAH ÖZDEMİR, NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ REKTÖRÜ PROF. DR. HASAN USLU VE ERCİYES ÜNİVERSİTESİ REKTÖRÜ PROF. DR. FATİH ALTUN İLE BERABERİNDEKİ HEYET HOCA AHMET YESEVİ ULUSLARARASI TÜRK-KAZAK ÜNİVERSİTESİ AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ'NÜ ZİYARET ETTİ.

2023 ЖЫЛЫ 17 МАУСЫМДА Х ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТҮРКІ ӘЛЕМІ СИМПОЗИУМЫ ҮШІН АЛМАТЫҒА КЕЛГЕН НИГДЕ МӘРІ ЭМРАХ ӨЗДЕМИР, НИГДЕ ӨМЕР ХАЛИСДЕМИР УНИВЕРСИТЕТІНІҢ РЕКТОРЫ, ПРОФЕССОР, ДОКТОР ХАСАН УСЛУ ЖӘНЕ ЭРЖИЕС УНИВЕРСИТЕТІНІҢ РЕКТОРЫ, ПРОФЕССОР, ДОКТОР ФАТИХ АЛТУН БАСТАҒАН ДЕЛЕГАЦИЯ ҚОЖА АХМЕТ ЯСАУИ АТЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАЗАҚ-ТҮРКІ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНДА БОЛДЫ.

Нигде Өмер Халисдемир университеті, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті және Баку Еуразия университеті бірлесіп ұйымдастырған X Халықаралық Түркі әлемі симпозиумы үшін Алматыға келген Нигде мәрі Эмрах Өздемир, Нигде Өмер Халисдемир университетінің ректоры, профессор, доктор Хасан Услу мен Эржиес университетінің ректоры, профессор, доктор Фатих Алтун және олармен бірге келген делегация институтымызға келді. Кездесу барысында институт директоры, доктор Суат Бейлүр жүргізіліп жатқан зерттеулерді мен іс-шаралар туралы ақпарат беріп, Еуразия ғылыми-зерттеу институтының да X Халықаралық Түркі әлемі симпозиумына қолдау көрсететін ұйымдардың қатарында екенін айтты.

eurasian-research.org

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Kazak Milli Kızlar Pedagoji Üniversitesi ve Bakü Avrasya Üniversitesi'nin iş birliğinde düzenlenen 10.Türk Dünyası Sempozyumu nedeniyle Almatı'da bulunan Niğde Belediye Başkanı Emrah Özdemir, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Hasan Uslu ve Er-

ciyes Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Fatih Altun ile beraberindeki heyet Enstitümüzü ziyaret etti. Toplantı sırasında Enstitü Müdürü Dr. Suat Beylur Enstitünün faaliyetleri hakkında heyete bir sunum yaparak, Avrasya Araştırma Enstitüsü'nün 10.Türk Dünyası Sempozyumu'nu destekleyen kuruluşlar arasında yer aldığını ifade etti.

19 HAZİRAN 2023 TARİHİNDE VIYANA ÜNİVERSİTESİ İLE HOCA AHMET YESEVİ ULUSLARARASI TÜRK-KAZAK ÜNİVERSİTESİ AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ İŞ BİRLİĞİNDE “16-19. YÜZYILLARDA KAZAK HANLIĞI VE KOMŞULARINA İLİŞKİN TARİHİ HARİTALAR” BAŞLIKLİ ULUSLARARASI KONFERANS DÜZENLENDİ.

2023 жылдың 19 маусымында ВЕНА УНИВЕРСИТЕТІ МЕН ҚОЖА АХМЕТ ЯСАУИ АТЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАЗАҚ-ТҮРІК УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫ БІРЛЕСІП ҰЙЫМДАСТЫРУЫМЕН «16-19 ҒАСЫРЛАРДАҒЫ ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫ МЕН КӨРШІЛЕС АЙМАҚТАРДЫҢ ТАРИХИ КАРТАЛАРЫ» АТТЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯ ӨТТІ.

Вена университеті мен Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің Еуразия ғылыми-зерттеу институты бірлесіп ұйымдастыруымен өткен халықаралық конференцияға Қазақстан мен Австриядан бөлек Түркия, АҚШ, Қытай, Мажарстан және Грекиядан ғалымдар қатысты. Конференцияда институт директоры, доктор Суат Бейлур мен аға ғылыми қызметкер Өмірбек Қанай «Тарихи құжаттар негізінде Осман мемлекеті мен Қазақ хандығының қарым-қатынасы» атты баяндамасын жасады.

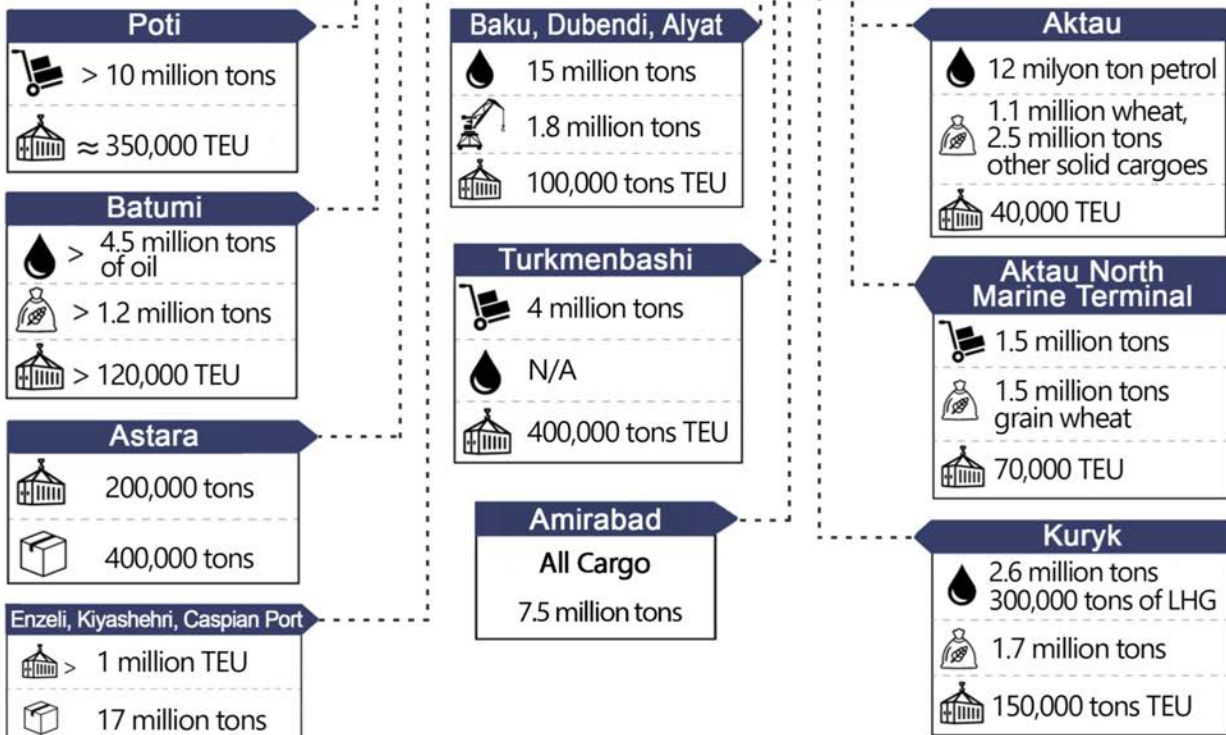
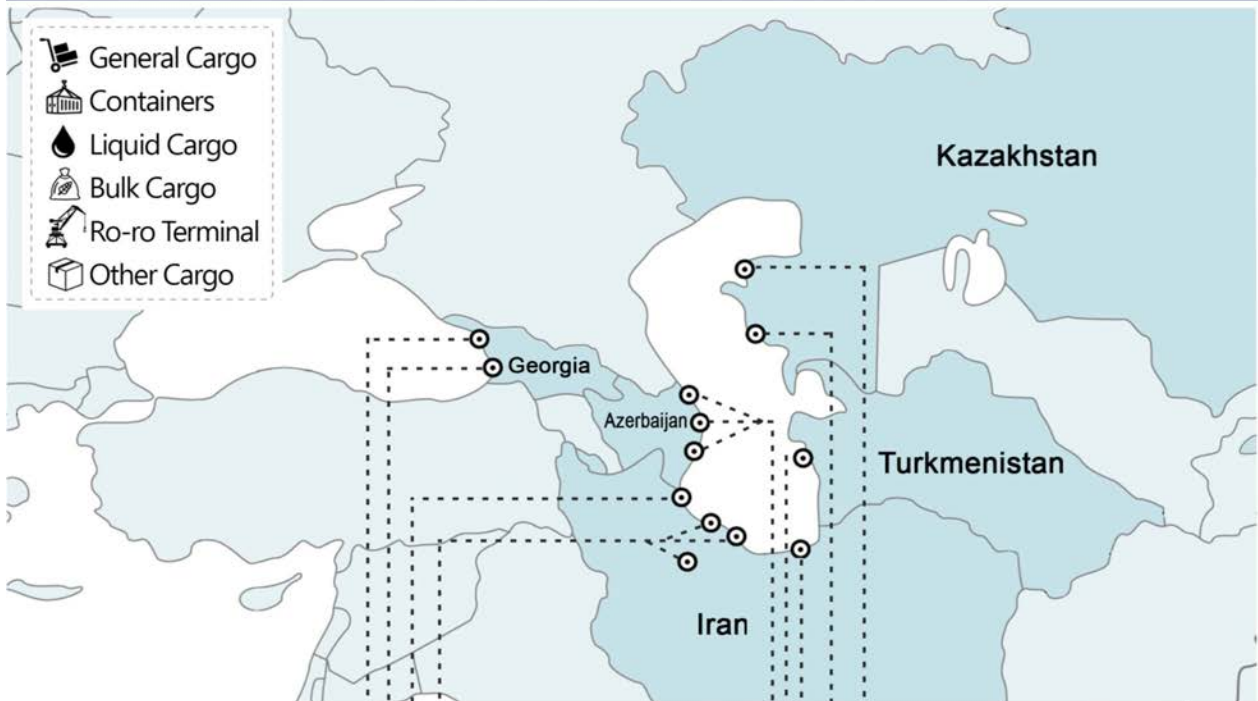
Viyana Üniversitesi ve Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Avrasya Araştırma Enstitüsü iş birliğinde gerçekleştirilen konferansa Kazakistan ve Avusturya dışında Türkiye, ABD, Çin, Macaristan ve Yu-

nanistan'dan araştırmacılar katıldı. Konferansta Enstitü Müdürü Dr. Suat Beylur ve Uzman Araştırmacı Ömirbek Hanayi "Tarihi Belgeler Işığında Osmanlı ve Kazak Hanlığı İlişkileri" başlıklı bir bildiri sundular.

ERI Infographic No. 57

ТРАНСКАСПИ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ КӨЛІК ДƏЛІЗІНДЕГІ ПОРТТАР TRANS-HAZAR ULUSLARARASI ULAŞTIRMA GÜZERGÂHINDAKİ LİMANLAR PORTS ON THE TRANS-CASPIAN INTERNATIONAL TRANSPORT ROUTE

Source: kz.kursiv.media

How to Cite: Eurasian Research Institute, (2023). Ports on the Trans-Caspian International Transport Route. ERI Infographics No. 57

Asya Avrupa / Азия Еуропа
(Haber – Yorum) / (Ақпараттық сараптама)

Avrasya Araştırma Enstitüsü Yayınıdır
Еуразия ғылыми-зерттеу институты басылымы

Ağustos 2023 Sayı: 80
Тамыз 2023 жыл № 80